

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Diplomová práce

Boris Moskovič

**Chorvatsko 1989-1990: mezi Jugoslávií a
nacionalismem**

**Croatia 1989-1990: between Yugoslavia and
nationalism**

Praha 2015

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jan Pelikán, CSc.

V první řadě bych chtěl poděkovat doc. PhDr. Janu Pelikánovi, CSc. za nesmírnou trpělivost a ochotu během vedení diplomové práce a cenné rady. Děkuji též PhDr. Janu Kouřovi, PhD. za pomoc s zpřístupněním některých pramenů. Můj dík patří také Renátě Bohuslavové za podporu, kterou mi poskytovala během psaní práce. Na závěr bych chtěl vyjádřit velké poděkování a uznání svým rodičům, kteří mě vždy podporovali v zkoumání této problematiky.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně, výhradně s použitím uvedených zdrojů a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného či stejného titulu.

V Praze, dne 7. srpna 2015

.....

Boris Moskovič

Abstrakt

Práce se zabývá politickým vývojem Chorvatska od počátku roku 1989 do prvních vícestranických voleb na jaře 1990. Analyzuje vývoj postojů chorvatských komunistů k probíhající jugoslávské krizi a aktivitu opozičních uskupení v tomto období. Hlavní důraz je kladen na stanoviska chorvatské vládnoucí, ale i alternativní politické elity vůči národnostní a státoprávní otázce. Pozornost je přitom věnována i vývoji tzv. srbské otázky v Chorvatsku. Práce popisuje vývoj politického pluralizmu na území Chorvatska, přičemž zvláště sleduje činnost Chorvatského demokratického společenství a Chorvatského sociálně liberálního svazu. Výklad se opírá o podrobnou analýzu dobového tisku a velmi skrovné memoárové a sekundární literatury.

Klíčová slova: Jugoslávie, Chorvatsko, komunistická strana, nacionalismus, volby

Abstract

This thesis deals with political developments in Croatia since the beginning of 1989 to the first multiparty elections in the spring of 1990. It analyzes the evolution of attitudes of Croatian communists to the Yugoslav crisis and activity of opposition groups during this period. The main emphasis is on the attitudes of Croatian ruling and alternative political elites against national and constitutional questions. Attention is paid to the development of so-called Serbian Question in Croatia. The thesis analyses the development of political pluralism in the territory of Croatia and the activities of the Croatian Democratic Union and Croatian Social Liberal Party. The thesis is based on a detailed analysis of the contemporary press and memoir and secondary literature.

Keywords: Yugoslavia, Croatia, Communist Party, nationalism, election

Obsah

Úvod.....	6
1. Chorvatské mlčení na počátku jugoslávského dramatu.....	10
2. Chorvatsko před výzvou politického pluralismu.....	28
2.1. Sdružení pro jugoslávskou demokratickou iniciativu: intelektuální vize Jugoslávie	30
2.2. Chorvatský sociálně liberální svaz	38
2.3. Chorvatské demokratické společenství	42
3. Chorvatsko mezi Kninem a Vidovdanem (únor – červen 1989).....	46
4. Horké chorvatské léto (červen – červenec 1989).....	57
5. Pod palbou útoků (září 1989).....	66
6. Opozice mezi čekáním na registraci a vícestranickým systémem	77
7. Jugoslávie na cestě k rozpadu: slovinsko-srbská roztržka a její dopady na Chorvatsko (prosinec 1989).....	88
8. Koperníkovský obrat chorvatských komunistů.....	94
10. Chorvatsko po zániku Svazu komunistů Jugoslávie (únor 1990).....	114
10.1. Hledání nové role	118
10.2. Cesta k svobodným volbám.....	125
11. Předvolební kampaň (únor – duben 1990)	129
11.1. Chorvatské demokratické společenství: „ <i>Chorvatský národ nepoklekne před žádnými výhrůžkami</i> “	129
11.2. Svaz komunistů Chorvatska – Strana demokratických proměn: „ <i>Tita nemůžete zničit</i> “	138
11.3. Koalice národního porozumění: klidná síla <i>chorvatského jara</i>	142
Závěr.....	146
Prameny a literatura	149

Úvod

Časově velmi krátké období od ledna 1989 do poloviny roku 1990 představuje důležitý přelom v moderních dějinách Chorvatska. Z jugoslávské republiky, které vládla elita praktikující politiku *chorvatského mlčení*, se po demokratických volbách na jaře 1990 stal jeden z ústředních aktérů jugoslávské krize. Značně dynamický a překotný vývoj během tohoto půldruhého roku otřásl samotnými pilíři společného státu. V atmosféře dramaticky se zhoršujících politických poměrů a narůstajících národnostních tenzí se záhřebské mocenské špičce dařilo poměrně dlouho lavírovat na okraji konfliktní relace, která byla ve zmíněném období zvláště patrná mezi vedením Slovinska a Srbska. Eroze posttitoistického režimu však nemohla zůstat trvale bez odezvy i v chorvatském prostředí. V okamžiku, kdy Chorvatsko zažívalo po vícestranických volbách náhlý politický obrat a vzednutí nacionalistické vlny, bylo stále jasnější, že jugoslávská federace ve své současné podobě zažívá poslední dny existence.

Přestože se v rozmezí let 1989 a 1990 vyprofilovaly některé politické a společenské tendence, jež jsou v Chorvatsku patrné dodnes, nepřitahují tyto převratné události ani zdaleka patřičný zájem chorvatských historiků a tím méně zahraničních badatelů. Při zatím velmi povrchních a často i zavádějících popisech tohoto období jsou tyto roky vnímány jako pouhý prolog k následnému krvavému rozpadu jugoslávského státu a s ním souvisejícího ozbrojeného střetu. V historiografii dosud neexistuje odborná, komplexně pojatá monografie zabývající se primárně tímto obdobím. Chorvatská vědecká obec navíc není schopná i přes odstup dlouhý více jak dvě dekády překonat některé tendenční a nacionální identity autorů silně ovlivněné pohledy a interpretace, které často pohlížejí na tento přelomový moment nejnovějších národních dějin krajně zjednodušeně a pokřiveně.

Předkládaná práce se snaží nastínit některé základní kontury chorvatského politického vývoje od počátku roku 1989 do prvních demokratických voleb na přelomu dubna a května 1990. Při jejím psaní jsem nemohl využít dosud nepřístupných pramenů archivní provenience. I přes tento zásadní limit jsem však považoval za smysluplné postihnout alespoň zásadní mezníky velmi dramatického a v řadě ohledů nesmírně komplikovaného vývoje Chorvatska na sklonku komunistické éry. Výklad se tedy opírá především o zdroje z dobového chorvatského tisku a příslušná, početně však velmi skrovná memoárová díla a sekundární literaturu.

Chorvatská publicistika měla na sklonku osmdesátých let velmi vysokou, s poměry v ostatních zemích komunistického bloku jen stěží srovnatelnou úroveň. Kvalita tehdejší žurnalistiky nebyla dána jenom ve většině případů pečlivě a spolehlivě pojatým zpravodajstvím, ale i vysoce ceněnými komentáři předních chorvatských novinářů. V tomto ohledu jsem tedy využíval nejen příspěvků agenturního či reportážního charakteru, ale i analyticky pojaté články, které mi v řadě ohledů poskytovaly hlubší vhled do nesmírně složitého politického vývoje v Chorvatsku i v Jugoslávii. Zároveň jsem se však snažil zachovat si patřičný odstup od mnohdy subjektivně laděného stylu takových příspěvků, do kterých se logicky promítalo i zaujaté vnímání aktuálních událostí. Základním zdrojem, který jsem využíval ve všech částech práce, je záhřebský deník *Vjesnik*, který byl dlouhá léta považován za jedno z předních jugoslávských periodik. Pro období do začátku roku 1990 jsem nepovažoval za přínosné procházet kompletní vydání ostatních chorvatských deníků (*Slobodna Dalmacija*, *Večernji list* ad.). Vzhledem k tomu, že formálně měly všechny tři zmíněné noviny charakter oficiálních tiskových orgánů některé z tehdejších společenských organizací, měly například zprávy pojednávající o jednáních nejvyšších chorvatských politických grémií či informace o zásadních projevech některého z vrcholných funkcionářů většinou takřka identickou podobu. Situace se ovšem změnila v prvních měsících roku 1990, kdy se zmíněná periodika zbavila i posledních omezení a začala i formálně působit jako na politických kruzích zcela nezávislé sdělovací prostředky. Při analýze politických obrátů na přelomu osmdesátých a devadesátých let by bylo takřka nemožné opominout i příspěvky v týdeníku *Danas*, který patřil k nejčtenějším časopisům na území jugoslávské federace. Nonkonformní žurnalistika periodik *Polet* či *Start* pak byla velmi cenným zdrojem informací či rozhovorů s často kontroverzními osobami tehdejšího politického a společenského života. Pro události týkající se širšího jugoslávského vývoje jsem pak využíval zpravodajství deníku *Borba*.

Zatímco o dobový tisk jsem mohl opírat primárně při zpracování kapitol zabývajících se stanovisky chorvatské komunistické elity, při analýze rodící se alternativní scény, jak v práci souborně nazývám v průběhu roku 1989 vznikající nekomunistické politické strany, byla tato metoda aplikovatelná jen zčásti. Chorvatský tisk sice s nemalým zájmem sledoval činnost rodící se opozice, přístup jednotlivých stran k médiím však zůstal až do počátku roku 1990 značně omezený. V tomto ohledu jsem tedy využíval dokumentů, které měly charakter informačních bulletinů určených zprvu členské základně jednotlivých stran. Při analýze předvolební kampaně jsem však díky již zmíněné změně postavení většiny médií mohl

využívat pro sledování aktivit politických stran v plné míře i zprávy v tisku či četné rozhovory.

Z dosud nepočtené memoárové či sekundární literatury stojí za zmínku několik titulů. Velmi cenným a pečlivým zdrojem pro pochopení složitého kontextu jugoslávského vývoje v letech 1988-1989 představuje dodnes neprávem zcela opomíjená a patrně i zapomenutá kniha záhřebského novináře Srđana Španoviće.¹ Tomuto publicistovi, jenž působil v redakcích řady předních chorvatských listů, se podařilo velmi podrobně zachytit politickou rovinu počínající jugoslávské krize. Španović sice zvolil při svém výkladu žurnalistický styl, přesto se mu však velmi zasvěceně podařilo objasnit z dnešního pohledu velmi detailní a často krajně nepřehlednou přehlídku dramatických okamžiků na tehdejší jugoslávské politické scéně. Za v řadě ohledů převratnou práci lze považovat monografii Dejana Joviće,² která zůstává i po více jak deseti letech od svého vydání stále nepřekonanou sondou do politického vývoje jugoslávské federace. Historiografií dosud jen velmi sporadicky využívané je dvousvazkové dílo, které mapuje kariéru předního politika chorvatského původu Stipe Šuvara během jeho jednoletého mandátu v čele Svazu komunistů Jugoslávie.³ Řadu podnětných názorů v diskuzi o počínající politické pluralizaci obsahuje soubor studií, kterou v polovině roku 1989 editoval bělehradský politolog Vladimir Goati.⁴

Problematikou vzniku nových stran na chorvatské pluralitní scéně se zaměřením na konkrétní aktéry rodícího se vícestranictví se dosud nejdetailněji zabýval novinář Darko Hudelist.⁵ Přestože svou knihu napsal ve čtivém, ale odborné metodologii a jazyku velmi vzdálenému stylu zůstává jeho podrobný výklad stále inspirativním a dosud zásadně žádným výzkumem nerevidovaným zasvěcením do okolností vzniku Chorvatského demokratického společenství (HDZ), Chorvatského sociálně liberálního svazu (HSLŠ) a dalších nekomunistických stran. Hudelist se v některých kapitolách věnuje i průběhu interních diskuzí mezi chorvatskými komunisty. Nedávno publikované memoáry blízkého Tudjmanova spolupracovníka Josipa Manoliće pak představují dosud pravděpodobně jeden z nejcennějších příspěvků k poznání prvních měsíců činnosti HDZ.⁶ Před několika málo lety vydané deníkové záznamy Franji Tudjmana jsou sice zajímavým zdrojem vnitřního světa pozdějšího prvního

---

¹ ŠPANOVIĆ, Srđan: *Kvadratura jugoslavenskog kruga*. Zagreb 1989.

² JOVIĆ, Dejan: *Jugoslavija – država koja je odmurla. Uspon, kriza i pad Kardeljove Jugoslavije (1974.-1990.)* Zagreb 2003.

³ ŠUVAR, Stipe: *Nezavršeni mandat, I-II*. Zagreb 1989.

⁴ GOATI, Vladimir (ed.): *Smisao jugoslovenskog pluralističkog šoka*. Beograd 1990.

⁵ HUDELIST, Darko: *Banket u Hrvatskoj. Prilozi povijesti hrvatskog višestranačja 1989-1990*. Zagreb 1999.

⁶ MANOLIĆ, Josip: *Politika i domovina. Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku*. Zagreb 2015.

chorvatského prezidenta, kvůli absenci edičního zpracování jsou však v řadě ohledů nesrozumitelné a v zápisech často lakonické.⁷

Při stanovování celkové struktury práce jsem se rozhodl, že pro období do počátku roku 1990 budu kapitoly zabývající se postoji chorvatské komunistické elity pojímat odděleně od pasáží, ve kterých jsem sledoval počínající politickou pluralizaci. Vedlo mě k tomu několik důvodů. Do výkladu sledujícím činnost vrcholných politických funkcionářů jsem se rozhodl zařadit i vybrané aspekty celkového jugoslávského vývoje v letech 1989-1990 a pro pochopení událostí v Chorvatsku i oddíly zabývající se tzv. srbskou otázkou, tedy vztahem přečanských Srbů vůči záhřebskému politickému centru a jeho krokům. Zachycení základních kontur počínajícího opozičního hnutí jsem proto vydělil z této výkladové roviny a až do počátku roku 1990 je sleduji v samostatných kapitolách. V celé práci se zabývám takřka výhradně aktivitami HDZ a HSLŠ jako dvou prvních a dlouho také hlavních opozičních chorvatských stran. V části zabývající se počínající předvolební kampaní jsem se rozhodl takový přístup v některých ohledech opustit a sledovat vzájemné interakce mezi HDZ, reformovanými chorvatskými komunisty a *ad hoc* vzniklou Koalicí národního porozumění, ve které měl HSLŠ ústřední pozici. Výklad jsem dovedl až do doby konání prvního kola parlamentních voleb, po kterém bylo zcela jasné, že v Chorvatsku končí éra komunistické vlády. Závěr jsem se pak pojal jako stručné nastínění jevů, které začaly v průběhu května 1990 v chorvatském prostředí pomalu krystalizovat a které fatálně ovlivní další jeho vývoj.

Co se týče terminologie, kterou v práci používám, rozhodl jsem se označovat vrcholné státní i stranické funkcionáře zjednodušenými ekvivalenty, nikoliv oficiálním názvem jejich funkce (například místo předseda Předsednictva Ústředního výboru Svazu komunistů Chorvatska používám výrazy jako předseda SKH či šéf SKH apod.). Podobný postup volím i při zmiňování celé škály společensko-politických institucí režimu, kdy často používám jejich zjednodušeného pojmenování místo složitých zkratk (socialistický svaz, odborová organizace, sdružení partyzánských veteránů apod.). Pojmem *politická alternativa* převážně označuji veškeré nekomunistické politické strany vznikající od počátku roku 1989 na území Chorvatska. Přestože bych tak z čistě formálního pohledu měl tyto strany označovat ve výkladu až do okamžiku, kdy byly tyto politické subjekty oficiálně registrovány (5. 2. 1990), ze stylistických a praktických důvodů používám takřka souběžně i výrazy jako opoziční uskupení/strany/sdružení apod.

---

⁷ TUĐMAN, Franjo: *Osobní dnevnik 1973.-1989. Knjiga III., 1984.-1989.* Zagreb 2011.

1. Chorvatské mlčení na počátku jugoslávského dramatu

Pro budoucí vývoj jugoslávské federace znamenal rok 1988 v mnoha ohledech zásadní přelom. Dramatické události odehrávající se během tohoto roku v Srbsku a Slovinsku představovaly prolog jugoslávské krize. V Chorvatsku měl dopad těchto otřesů svá specifika, jež vypovídají nejen o politickém a společenském klimatu této druhé největší jugoslávské republiky, ale celkově ilustrují i složitý charakter počínajícího procesu dezintegrace společného státu.

Situace na jugoslávské i chorvatské vnitropolitické scéně byla na počátku roku 1989 patrně nejvýrazněji poznamenána fenoménem *antibyrokratické revoluce*. Tímto názvem byly především v mediálním prostředí označovány údajně až stotisícové mítinky stoupců politického kurzu Slobodana Miloševiče. Zprvu se konaly jako výraz solidarity se stále zhoršujícím se postavením kosovských Srbů. Zhruba od poloviny roku 1988 se však průběh a základní požadavky těchto shromáždění výrazně zradikalizovaly. Osten masivních demonstrací totiž začal mířit proti údajně „zbyrokratizovaným“ politickým elitám ve Vojvodině, Kosovu a Černé Hoře. Mocenské špičky těchto jugoslávských federálních jednotek se podle protestujících odcizily národním požadavkům a ztratily tak svou důvěryhodnost i právo nadále setrvat na svých postech. Základním cílem pravidelně se konajících mítinků tak mělo být sesazení těchto zdiskreditovaných funkcionářů. Toto *dogadanje naroda*⁸ ve svém důsledku nakonec vedlo především k svržení politiků nesouhlasících z různých důvodů s dosavadními Miloševičovými kroky. V autonomních oblastech se do konce roku 1988 do předních pozic dostali Miloševičovi spojenci, což mu otevřelo cestu k realizaci avizovaných ústavních změn. Černoohorské vedení sice dokázalo protestní tlaky ustát, ale také jeho pozice se s blížícím koncem roku ukazovala jako nadále neudržitelná.⁹

Politické zemětřesení však nebylo jediným a ani nejvýznamnějším následkem *antibyrokratické revoluce*. Stále patrnější nacionální až nacionalistický nádech statisícových mítinků byl odrazem již řadu měsíců pozorovatelné zásadní názorové proměny u převážné

---

⁸ Do češtiny obtížně přeložitelný výraz, který pro tyto události použil srbský spisovatel Milovan Vitezović během svého vystoupení na bělehradském mítinku v listopadu 1988.

⁹ K tématu *antibyrokratické revoluce* viz: ŠTĚPÁNEK, Václav, *Antibyrokratická revoluce v Srbsku v letech 1988-1989*, in: *Studia historica brunensia*, Brno 2006, roč. 2006, C52, s. 189–223; MILOSAVLJEVIĆ, Olivera, *Antibirokratska revolucija 1987-1989. godine*. In: *Dijalog povjesničara/istoričara*, Zagreb 2003, s. 319-338; k různým aspektům srbského nacionalismu na přelomu 80. a 90. let pak viz POPOV, Nebojša (ed.), *Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, Beograd 1996.

části srbské veřejnosti. Kosovská otázka přitom představovala nejen katalyzátor, ale i nejcitlivější bod těchto společenských nálad. V nich záhy převážil vyhrocený, mnohdy až hysterický postoj, se kterým začala výrazná většina srbské společnosti nově přistupovat k tomuto dosud často podceňovanému tématu. Toto emocionální vnímání kosovské problematiky, ale i celkově otázky postavení srbského etnika se promítlo i do vztahu s ostatními národy a národnostmi jugoslávské federace. Jak ve sloganech *antibyrokratické revoluce*, tak i v stále vyhrocenějším mediálním ovzduší v Srbsku se objevovaly útoky na politické představitele ostatních jugoslávských republik, jejichž postoj k aktuálnímu dění v Srbsku byl vnímán jako nechápavý či dokonce nepřátelský. Ve svých důsledcích tak *antibyrokratická revoluce* vedla k celkovému vyostření politických poměrů. Akcentováním nacionální problematiky navíc výrazně přispěla i k mezietnickému napětí v Jugoslávii.¹⁰

Také velkou část slovinské společnosti zachvátily v průběhu roku 1988 nacionalisticky zabarvené nálady. Nemalá část zdejší veřejnosti se společensky aktivizovala na jaře 1988 při procesu s Janezem Janšou a jeho spolupracovníky, jež stanuli před vojenským tribunálem kvůli plánovanému zveřejnění citlivých armádních informací. Ve slovinském prostředí bylo soudní líčení reflektováno jako vykonstruované. Navíc kvůli tomu, že bylo vedeno v srbochorvatštině, což byl velící jazyk v armádním prostředí, ho velká část veřejnosti vnímala i jako protislovinsky zaměřené. Posilovalo to – i před soudním procesem silně negativní postoje – řady Slovinců nejen vůči armádě, ale stále častěji i k institucím společného státu. Samotné soudní líčení bylo v Lublani doprovázeno několikatisícovými protestními akcemi. Zazněla při nich i hesla namířená vůči příslušníkům některých ostatních jugoslávských národů, kteří se od 60. let stále častěji stěhovali do Slovinska za prací i vyšším životním standardem.¹¹

Bouřlivý vývoj v Srbsku a Slovinsku vedl v obou republikách k stále patrnější nacionální homogenizaci. Pro vnitropolitický i společenský vývoj jugoslávské federace znamenal tento posun ve vnímání nacionálních témat důležitý mezník. Debatám v nejvyšších patrech jugoslávské politiky totiž začala postupně jednoznačně dominovat národnostní a státoprávní otázka. Rozdílné pohledy na tuto stále vyhrocenější problematiku tak rozdělily nejen politické elity jednotlivých federálních jednotek, ale výrazně přispěly i k polarizaci jugoslávské společnosti.

---

¹⁰ O těchto rovinách *antibyrokratické revoluce* viz MIMICA, Aljoša, VUČETIĆ, Radina: *Vreme kada je narod govorio. Odjeci i reagovanja u Politici, 1988-1991*. Beograd 2008.

¹¹ Tato hesla zaznamenává ve svých memoárech například DIZDAREVIĆ, Raif, *Od smrti Tita do smrti Jugoslávie*. Praha 2002, s. 192. Vývoj Slovinska v 80. letech dosud nejpodrobněji viz: REPE, Božo, *Slovenci v 80. letih*, in: *Zgodovinski časopis*, 2000, roč. 54, č. 2 (119), s. 233-262, 2000, roč. 54, č. 3 (120), s. 413-448.

Postoje chorvatské politické reprezentace vůči aktuálnímu politickému dění v Jugoslávii byly v mnoha ohledech specifické. I přes dynamicky se měnící jugoslávskou realitu se snažila aktuální otázky důsledně vnímat na základě ideologických postulátů posttitoistického režimu. Vrcholní funkcionáři v SRH (*Socijalistička republika Hrvatska* – SRH) se v průběhu poslední třetiny osmdesátých let začali při svých politických argumentacích a postojích stále častěji odkazovat na jen velmi obecně a frázovitě koncipovanou ideu *jugoslávské syntézy*. Tato programově nijak specifikovaná a teoreticky hlouběji neukotvená vize dalšího vývoje společného státu představovala až do konce roku 1989 jediný a navíc jen ve velmi hrubých rysech uchopitelný společný pohled chorvatských komunistů na současné dění. Mísily se v něm tři základní politické prvky: obrana současného federativního uspořádání Jugoslávie, které symbolizovala ústava z roku 1974, nutnost hospodářských reforem vedoucích k efektivnějšímu fungování ekonomicko-společenského systému a kontrolovaná demokratizace veřejného života. Přestože se v něm odrážela často upřímná snaha vedoucích činitelů SRH o hledání umírněného a kompromisního řešení stále akutnější jugoslávské krize, nedokázala v politické praxi přinést hmatatelnější výsledky.

V národnostní politice se chorvatští politici striktně odmítali jakékoliv nacionálně motivované kroky. Takový přístup přitom vycházel v atmosféře nacionalistické euforie v Srbsku a Slovinsku z několika příčin. Manévrovací prostor chorvatské nomenklatury byl v jistém ohledu stále ještě výrazně limitován citlivou zkušeností s potlačením nacionálně-reformního hnutí v roce 1971 (*maspok – masovni pokret*). Národnostní otázka tedy byla i takřka po dvou dekadách pro chorvatské vedení stále citlivou záležitostí. Jeho stanoviska v tomto směru však nelze hodnotit výlučně prizmatem komplexu z událostí počátku 70. let.¹² Opatrná reakce politické garnitury v Chorvatsku na probíhající procesy nacionální homogenizace v sousedních republikách vycházela i z realističtějších pozic. V prostředí dramaticky se zhoršujících mezietských vztahů v Jugoslávii bylo totiž podle chorvatských komunistů potřebné zaujmout zodpovědný postoj důsledně se vyhýbající další eskalaci napětí.¹³ Etnický původ jednotlivých chorvatských funkcionářů přitom neměl na jejich postoje a rozhodování v námi sledovaném období žádný konkrétní vliv. Mnozí chorvatští politici srbského původu (Stanko Stojčević, Dušan Dragosavac) sdíleli obavy z Miloševićovy politiky stejně jako jejich kolegové chorvatské národnosti. Dokonce se kvůli svému ambivalentnímu

---

¹² Srv. WOODWARD, Susan L., *Balkanska tragedija: kaos i raspad posle hladnog rata*, Beograd 1997, s. 97.

¹³ Patrný byl takový politický styl a postoj například u předsedy Předsednictva ÚV SKH Stanka Stojčeviće, viz například MALOČA, Mladen, *Predsjednik s distancom*, *Danas*, 21. 2. 1989, s. 12-13.

vztahu k obrozujícímu se srbskému nacionalismu a Miloševićově kurzu sami často stávali terčem obvinění na protestních mítincích *antibyrokratické revoluce*. U mnoha chorvatských funkcionářů upřímně motivovaná snaha nepřispívat vlastními nacionálně zbarvenými prohlášeními k dalšímu rozdělení jugoslávské společnosti se však ani v samotném Chorvatsku nesečkávala vždy s porozuměním. Zatímco některá média často chápala takto formulované a aplikované postoje republikového komunistického vedení jako názorovou indiferentnost a zkosnatělost, část nacionálně smýšlející společnosti ho interpretovala jako odcizení chorvatským národním zájmům a neschopnost bránit se útokům srbských nacionalistů.

Chorvatská politická scéna prošla po roce 1986, stejně jako například srbská či slovinská, výraznou personální obměnou. Do politického důchodu odešli dlouholetí funkcionáři držící se u moci od potlačení *chorvatského jara* v roce 1971. Na rozdíl od Slovinska či Srbska však chorvatští komunisté zůstávali i po této generační výměně značně rozdělení do několika skupin.¹⁴ Přesnější obrysy této dělicí linie přitom nelze jasněji vymezit podle některého z běžných kritérií (odlišné politické či ekonomické názory, rozdílná národnostní příslušnost nebo různé postoje k státoprávním otázkám apod.). Na konci roku 1988 nelze v chorvatském prostředí najít osobnosti typu Miloševiče či Kučana, kteří kvůli dění ve svých republikách začali čím dál zřetelněji vystupovat jako političtí vůdci pevně spjatí se svým republikovým či dokonce národním prostředím. Tradičně tak bývá rozložení sil v nejvyšších kruzích chorvatské politiky v poslední třetině 80. let rozdělováno na skupinu blízkou někdejšímu federálnímu premiérovi Mikovi Špiljakovi (Stanko Stojčević, Ivo Družić) a zastánce politického kurzu Stipe Šuvara (Tomislav Badovinac ad.). Mezi nimi přitom oscilovali či nezávisle vystupovali politici přicházející do vrcholných politických funkcí z ekonomické sféry, jako byli například pozdější federální premiér Ante Marković či Drago Dimitrović.¹⁵ Stejně tak na chorvatské vnitropolitické scéně působili i politici, u kterých vazba na některou z těchto skupin není patrná (Celestin Sardelić, Ivica Račan). Celkově se však jedná o rozdělení značně schematické, jež vypovídá o politické realitě v Chorvatsku jen velmi omezeně. Při současném stavu vědeckého poznání tak lze pouze opatrně konstatovat, že názorová diferenciacie měla na toto přeskupování v rámci SKH (*Savez komunista Hrvatske – SKH*) jen částečný vliv. Mnohem patrněji ho totiž určovaly osobní antipatie či vzájemná

¹⁴ MEIER, Victor, *Wie Jugoslawien verspielt wurde*, München 1999, s. 69-70.

¹⁵ Rozdělení chorvatské politické elity na různé skupiny popisuje ve svých pracích řada autorů. Žádný se však detailně nezabývá konkrétními dopady tohoto rozdělení. Viz např. BILANDŽIĆ, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb 1999, s. 745-746; HUDELIST, Darko, *Banket u Hrvatskoj. Prilozi povijesti hrvatskog višestranačja 1989-1990*, Zagreb 1999, s. 239-242; TUĐEN, Branko, *Tito, Tudjman, Hrvatska. 100 skica za portrete s političkog groblja*, Zagreb 2013, passim.

rivalita. Přesto však skutečnost, že značná rozdrobenost mezi chorvatskými komunisty trvala i přes stále zřetelnější komplikace na jugoslávské politické scéně, v mnoha ohledech ilustruje složitost vnitřních poměrů v Chorvatsku v předvečer rozpadu společného státu.

V praxi vedla politika *chorvatského mlčení*, jak byl chorvatský politický kurz nazýván ve sdělovacích prostředcích, k značnému podcenění nacionálně zabarvených tenzí v jugoslávské společnosti. Na počátku roku 1989 nedošlo v Chorvatsku i přes bouřlivé dění v okolních republikách ještě stále k patrnému nárůstu obdobných nacionalisticky vyhocených nálad. Jen těžko se však dalo očekávat, že celkové vyostření národnostní otázky zůstane v této druhé nejlidnatější jugoslávské republice i vzhledem k jejímu etnickému složení bez patrnější odezvy. V tomto kontextu představovaly události v Miloševićově Srbsku pro chorvatské vedení značnou komplikaci. Vzdemuté nacionalistické cítění nemalé části srbské veřejnosti a s tím spojený stále patrnější sklon srbského vedení k nacionálně motivovaným postupům stavěl chorvatské politiky před případnou hrozbou aktivizace vlastního veřejného mínění v podobném nacionalisticky vyhoceném duchu. Chorvatští funkcionáři se při těchto kalkulacích řídili v politických kruzích i nemalé části společnosti hluboce zakořeněným vzorcem. Podle něj na každý nacionalistický výpad jednoho z jugoslávských národů bude následovat obdobně radikální reakce u etnika, které se bude cítit tímto útokem nejvíce ohroženo.¹⁶

V chorvatských podmínkách byly však pohyby na srbské společenské a politické scéně citlivé především z důvodu početné, více jak půlmiliónové srbské komunity žijící na území Socialistické republiky Chorvatsko. Z hlediska zcela reálných obav z dopadů *antibyrokratické revoluce* na nacionální homogenizaci srbského etnika je nutné si uvědomit, že velká část Srbů v Chorvatsku žila kompaktně v oblastech někdejší Vojenské hranice či východní Slavonie. Do konce roku 1988 byla shromáždění *antibyrokratické revoluce* prakticky omezena na území užšího Srbska, Vojvodiny, Kosova a Černé Hory. V kruzích organizátorů těchto mítinků však byla již v létě 1988 nastolena otázka případného *vývozu* obdobných masových shromáždění i do dalších částí Jugoslávie.¹⁷ Pád mocenské elity ve Vojvodině a Kosovu a otřesená pozice politické špičky Černé Hory zapříčinily nejen u nejvyšších chorvatských funkcionářů obavy z podobně zaranžovaných shromáždění ve vlastních republikách. V chorvatském prostředí, stejně jako v sousední Bosně a Hercegovině by přitom podobné masové demonstrace nevedly jen k případnému ohrožení postavení

¹⁶ Tento přístup je možné zachytit také v mediálním prostředí, kdy se na výpady srbského nacionalismu reagovalo právě tímto argumentem, viz BEŠKER, Inoslav, *Hajka na novinare, Vjesnik*, 4. 1. 1989, s. 3.

¹⁷ HUDELIST, Darko, *Kosovo: bitka bez iluzija*, Zagreb 1989, s. 219.

republikového vedení, ale vzhledem ke stále patrnějšímu nacionálnímu charakteru by velmi pravděpodobně měly za následek i k vyostření mezietnických vztahů.

Postoj k *antibyrokratické revoluci* a její interpretace rozdělily v druhé polovině roku 1988 jugoslávskou politickou scénu. Zatímco Miloševićovo vedení obhajovalo její akce jako výraz národní vůle a oprávněnou reakci na dlouho zanedbávanou kosovskou otázku, slovinské vedení je označilo jako hegemonisticky motivované tendence. Nejvyšší státní i stranické vedení Jugoslávie přitom opakovaně vyzývalo srbské politiky k uklidnění situace. Zároveň po Miloševićovi žádalo garance, že přistoupí ke krokům zamezujícím další šíření podobných demonstrací.¹⁸ Stanoviska chorvatské vládnoucí skupiny k stále výbušnější národnostní otázce lze ostatně pozorovat právě v její reakci na dění v sousedním Srbsku. Ve způsobu, s jakým vedení této republiky k fenoménu *antibyrokratické revoluce* přistupovalo, lze spatřit nejen určitou míru obav a znepokojení, ale i jistou opatrnost a snahu vyhnout se vyhrocenému vnímání těchto událostí. Zatímco například politická nomenklatura Bosny a Hercegoviny jednoznačně odmítla iniciativy k *vývozu* mítinků s argumentem, že vzhledem k národnostnímu složení této svazové republiky by podobné akce vedly k nepřipustnému shromažďování na čistě nacionálním základě,¹⁹ chorvatská politická špička reagovala v jiném tónu. Zcela v duchu výše nastíněného přístupu *chorvatského mlčení* sice odmítla princip nacionálně motivovaných mítinků, ale prohlášení ústředního výboru vydané při této příležitosti počátkem září 1988 působilo ve srovnání s obdobnými komentáři ostatních republikových vedení značně frázovitě a méně konkrétně.²⁰ V této reakci byla snadno rozpoznatelná snaha chorvatských komunistů vyhnout se střetu se srbským vedením. Případný konflikt by totiž podle dosavadní praxe *antibyrokratické revoluce* vedl nejen k útokům na některé členy nejvyššího vedení Chorvatska, ale v mnoha ohledech by i výrazně poznamenal celkové ovzduší v chorvatské společnosti.

Chorvatští komunisté nedokázali i přes umírněný, v mnoha ohledech až defenzivní přístup k aktuálním otázkám účinně zabránit útokům do vlastních řad ze strany bělehradských médií, účastníků *antibyrokratické revoluce* i některých srbských funkcionářů. Jako příčina osobně mířených kampaní přitom nejčastěji sloužilo prohlášení obsahující i třeba jen mírné zpochybnění současného kurzu Miloševićova vedení. Z chorvatského prostředí patrně nejostřeji pocítil tyto útoky Stipe Šuvar. Šuvar patřil již od svých politických začátků v 70.

---

¹⁸ JOVIĆ, Dejan, *Jugoslavija, država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije, 1974-1990*, Zagreb 2003, s. 421-422.

¹⁹ ŠUVAR, Stipe, *Nezavršeni mandat, 2: Na udaru antibirokratske revolucije*, Zagreb 1989, s. 39-40.

²⁰ ŠUVAR, Stipe, *Tamtéž*, s. 42-43.

letech k výrazným osobnostem chorvatské a poté i jugoslávské politické scény. Původní profesí vysokoškolský profesor sociologie se snažil svůj mocenský vzestup založit na image funkcionáře jednajícího důsledně v intencích Titova, Kardeljova a Bakarićova odkazu. Prezentoval se tak nejen jako znalec teoretických základů jugoslávského socialismu, ale především jako jejich obránce a realizátor.²¹ Jeho pojetí národnostní politiky se proto snažilo vycházet z důsledného odmítnutí nacionalismu či nacionální příslušnosti jako základní dělící linie mezi jugoslávskými národy. Šuvarova důslednost v tomto ohledu vedla k tomu, že neváhal vystoupit proti nacionalisticky zabarveným tendencím nejen v domácím, chorvatském prostředí, ale i u ostatních národů Jugoslávie.²² Zcela v duchu tohoto postoje vedl Šuvar ještě jako vysokoškolský pedagog koncem roku 1969 v tisku polemiku s chorvatským nacionalisticky orientovaným ekonomem Šimou Djodanem,²³ či později v roce 1984 inicioval sepsání *Bílé knihy* mapující vzestup nacionalisticky laděných tendencí v kulturní, společenské i politické sféře.²⁴ Skutečnost, že autory velké části z nich byly především spisovatelé srbského původu, zajistilo Šuvarovi ostrou reakci srbských nacionalisticky orientovaných intelektuálů i srbského komunistického vedení.

Šuvar nastupoval v době počátečních mítinků ve Vojvodině, tedy koncem června 1988, do funkce předsedy federálního stranického předsednictva. Jeho vztahy s Miloševićem byly tehdy ještě stále na dobré úrovni. Šuvar totiž neváhal podpořit šefa srbských komunistů při jeho zúčtování s Ivanem Stambolićem a podpořit avizovaný nový přístup Miloševićova vedení v otázce Kosova. Dokonce si svými výroky, kterými podpořil právo Srbska na ústavní změny, vysloužil nemalé sympatie srbských sdělovacích prostředků.²⁵ Šuvar jako politik, jehož myšlenkovému světu bylo cizí jakékoliv stranění nacionalistickým výpadům, se záhy po svém nástupu do čela svazové stranické organizace konfrontoval s obnoveným nacionálním cítěním převážné části srbské společnosti. Ačkoliv patřil k těm funkcionářům, kteří dokázali chápat protestní pochody *antibyrokratické revoluce* jako v mnoha ohledech oprávněnou reakci na dlouho zanedbávanou problematiku postavení kosovských Srbů, odmítal uznat jejich samozvané právo útočit na institucionální a politické pilíře země. V podobném duchu Šuvar postupoval i při komentářích, kterými kriticky hodnotil nový přístup Miloševićova

²¹ MALOČA, Mladen: *Junak našeg doba, Danas*, 3. 1. 1989, s. 12-13.

²² K otázce Šuvarova přístupu viz soubor jeho článků na toto téma: ŠUVAR, Stipe: *Svi naši nacionalizmi*, Valjevo 1986.

²³ K polemice mezi Šuwarem a Djodanem v otázce postavení chorvatské ekonomiky v jugoslávském hospodářství viz ŠUVAR, Stipe: *Socijalizam i nacije*, 2, Zagreb 1988, s. 26-104.

²⁴ Více viz *Bijela knjiga Stipe Šuvara*, Zagreb 2010 či NIKOLIĆ, Kosta, CVETKOVIĆ, Srdjan, TRIPKOVIĆ, Djoko, *Bela knjiga – 1984. Obračun sa „kulturnom kontrarevolucijom“ u SFRJ*. Beograd 2010.

²⁵ ŠUVAR, Stipe, *Nezavršeni mandat*, s. 133.

vedení k národnostní problematice. V době již zmíněného Stambolićova pádu na podzim 1987 Šušar podpořil Miloševićovu novou strategii i z toho důvodu, že ji považoval za účinnou odpověď na stále zřetelnější nacionalistická pnutí v srbských intelektuálních kruzích.²⁶ V druhé polovině roku 1988 však již i Šušar pozoroval, že Milošević i přes svou počáteční důsledně titoistickou rétoriku přejal mnohé argumenty nacionalisticky smýšlející *kritické inteligence*. Šušar se proto rozhodl na tyto nebezpečné tendence upozornit. Na zasedáních Předsednictva ÚV SKJ v listopadu a prosinci 1988 vystoupil s projevy, které v Srbsku odstartovaly vlnu obvinění a útoků proti jeho osobě. Šušar Miloševićovi vyčetl, že srbská politická špička nedokázala dosud účinně a energicky reagovat na útoky proti Titovu jménu a odkazu. Záhy také v jednom z proslovů zabývajících se stavem v Makedonii varoval před tradičním srbským nacionalismem, který je podle Šušara pro makedonské národní vědomí stejně nebezpečný jako podobné tendence bulharské, řecké či albánské.²⁷ Následné obviňování Šušara srbskými médii z chorvatského nacionalismu se odehrávalo ve značně hysterickém a velmi pochybnými argumenty podloženém tónu.

Útoky na Šušara se v ovzduší radikalizujících poměrů na jugoslávské politické a společenské scéně přelily i do chorvatského prostředí. I přestože byl Šušar funkcionářem delegovaným z Chorvatska, nebylo jeho postavení v mateřské republice ani zdaleka příznivé. Jistě k tomu přispěl i jeho zcela anacionální tón i fakt, že se nikdy necítil primárně chorvatským politikem úzce spjatým s rodným prostředím. Velký podíl na Šušarově negativním obrazu v chorvatské veřejnosti však měla i některá chorvatská média. Zatímco přední a nejčtenější chorvatská periodika (týdeník *Danas*, deníky *Vjesnik* či *Slobodna Dalmacija*) dokázala svou kritiku vést v umírněném a pokud možno objektivním duchu, časopisy tíhnoucí k nonkonformnímu stylu publicistiky (tiskový orgán organizace mládeže *Polet* či týdeník *Start*) často tyto mantinely překračovaly a na Šušara útočily s větší razancí. Spatřovaly v něm nejčastěji představitele dogmatického a zkostnatělého proudu nejen v rámci SKH, ale i ve špičce jugoslávské komunistické strany.²⁸ Proto bylo jeho zvolení do čela SKJ v těchto kruzích doprovázeno určitým rozčarováním a označováno jako promarněná příležitost chorvatských komunistů. Od druhé poloviny roku 1988 se však situace zásadně změnila. Nacionalní homogenizace v Srbsku a Slovinsku obecně směřovala k tomu, že naděje i tužby velké části veřejného mínění směřovaly k silným lídrům. Chorvatská média a s nimi i

---

²⁶ JOVIĆ, Dejan, c. d., s. 409.

²⁷ ŠPANOVIĆ, Srdjan, *Kvadratura jugoslavenskog kruga*, Zagreb 1989, s. 14-17.

²⁸ K pohledu chorvatských médií na Šušarovo působení viz ŠUVAR, Stipe, *Nezavršeni mandat*, c. d., s. 334-339

nemalá část společnosti tak začala na Šuvara pohlížet v tomto duchu. V době tvrdých osobních útoků ze strany bělehradských deníků *Politika* a *Politika ekspres*, jejichž vrchol byl patrný právě na počátku roku 1989,²⁹ byla však naopak u Šuvara oceňována jeho projugoslávská orientace a odvaha postavit se nacionalistické euforii v srbských kruzích.³⁰ Šuvar však nedokázal tohoto nárazového vzednutí popularity své osoby využít a s největší pravděpodobností tak učinit ani nechtěl. Idea silných politických vůdců stojících v čele nacionalismem zachvácených národů mu byla zcela cizí, i přestože mu politické ambice nechyběly.

Z řad chorvatského politického vedení neměl na počátku roku 1989 žádný jiný funkcionář reálnější perspektivu výrazněji a dlouhodobě na sebe upozornit. V mnoha ohledech to vypovídá nejen o stavu chorvatské politické elity, ale i o celkové realitě v této jugoslávské republice. Pro chorvatské vedení, jak jsme již výše konstatovali, byly národnostní otázka a mezietnické vztahy záležitostí, na kterou nemohlo a často ani nechtělo z nastíněných důvodů reagovat energičtějšími kroky. Místo toho se chorvatští komunisté snažili soustředit na ekonomické a sociální reformy, které se v kontextu již dlouhodobě se v krizi nacházejícího jugoslávského hospodářství těšily nemalé pozornosti politických kruhů napříč federací. Zatímco v státoprávních debatách a diskuzích o mezietnickém napětí byla chorvatská vládnoucí oligarchie nanejvýš zdrženlivá a opatrná, v rozpravách o ekonomické rovině jugoslávské krize projevovala nebývalou aktivitu. Vycházelo to z jejího přesvědčení, že současná politická krize má své hluboké kořeny v obtížích hospodářských. V tomto ohledu hodnotila chorvatská vládnoucí vrstva i dramaticky se zhoršující národnostní vztahy. Mítinky *antibyrokratické revoluce* v Srbsku, Vojvodině, Černé Hoře a Kosovu tak byly primárně hodnoceny jako kumulace dlouhodobé sociální nespokojenosti a nahromaděných ekonomických potíží.³¹

První dny roku 1989 však ukázaly, že laxní přístup chorvatského vedení k problému soužití jugoslávských národů nebude možné v dramaticky se měnící politicko-spoločenské realitě dlouhodobě aplikovat. Již v prosinci roku 1988 bylo federálním ústavním soudem označeno znění jednoho z článků chorvatské republikové ústavy o názvu úředního jazyka za protiústavní. V dosud platném znění ústavy z roku 1974 byl úřední jazyk v SRH definován

²⁹ ŠUVAR, Stipe, *Nezavršeni mandat*, c. d., s. 292-334.

³⁰ MALOČA, Mladen, *Junak našeg...*, c. d., s. 12-13.

³¹ Takovéto vnímání politické reality bylo chorvatskými funkcionáři prezentováno například v rozhovorech v tehdejšímu tisku. S předsedou Předsednictva SRH Ivo Latinem viz *Vjesnik*, 6. 1. 1989, s. 11, s členem nejvyššího stranického vedení Celestinem Sardelićem viz LOVRIĆ, Jelena, MALOČA, Mladen: *Intervju: Celestin Sardelić: Nepričajemo na nagodbe*, *Danas*, 31. 1. 1989, s. 11-13.

jako „*chorvatský spisovný jazyk, standardizovaná verze národního jazyka Chorvatů a Srbů v Chorvatsku, jenž je nazýván chorvatským či srbským [jazykem – pozn. aut.]*.“³² Od poloviny 80. let však byla i v Chorvatsku v některých intelektuálních kruzích patrná tendence vzdorovat stále patrnější kroatizaci srbochorvatského jazyka v Chorvatsku. Podle jejich mínění totiž platné znění republikové ústavy lze interpretovat i jako porušení zásady, podle které mají jugoslávské národy a národnosti neodcizitelné právo na vlastní pojmenování používaného jazyka. Měli tím na mysli především skutečnost, že příslušníci srbského národa v Chorvatsku mohou vnímat takto definovaný název za znevýhodňující či dokonce diskriminační. Taktéž poukazovali na skutečnost, že nacionálně smýšlející lingvisté v Chorvatsku kladli kontinuálně od počátku sedmdesátých let velký důraz na specifika chorvatské varianty společného jazyka a akcentovali především jeho rozdíly a odchylky od srbské verze. Tomuto *izolacionistickému* trendu v chorvatské jazykovědě se snažili vzdorovat nejen jugoslávsky orientovaní odborníci, ale i chorvatští komunisté. Již na jaře 1987 byl přijat návrh na zahájení legislativního procesu, jenž by změnil znění tohoto sporného ústavního článku.³³ Debaty o jazykové otázce v Chorvatsku však nabraly s rozhodnutím ústavního soudu koncem roku 1988 na obrátkách. Verdikt nejvyšší soudní instance v Jugoslávii totiž označil za oprávněnou stížnost z roku 1985, která poukazovala na to, že název úředního jazyka v SRH odporuje článku federální ústavy garantující rovnoprávné postavení národů a národností ve federaci.³⁴

V chorvatském prostředí se tak rozpoutala od konce 60. let nevídaná debata o této velice citlivé otázce. Diskuze spojené s tím, jak má být v dané formulaci název společného jazyka Chorvatů a Srbů na území SRH nazýván, ukázala, že bylo jen iluzí republikového vedení považovat ovzduší v Chorvatsku za zcela imunní vůči nacionálně podmíněným kontroverzím. Samotný Sabor SR Chorvatska otevřel o tomto tématu koncem roku 1988 veřejnou rozpravu, ve které se mělo nalézt řešení vyhovující chorvatskému národu i početné srbské komunitě. Otázka definice společného jazyka však měla i díky reminiscencím ohledně *Deklarace o názvu a postavení chorvatského spisovného jazyka z roku 1967* nádech nanejvýš citlivé a nacionálně silně vyhrocené problematiky. Diskuze na toto téma byly proto

³² *Narodne novine, Ustav Socijalističke republike Hrvatske*, č. 8, 22. 2. 1974, s. 131.

³³ Chorvatské státní orgány navrhovaly, aby z příslušného ústavního článku bylo vypuštěno označení „chorvatský spisovný jazyk“. Nové znění „jazykového článku“ tak mělo podle jednoho z prvních návrhů znít: „V SR Chorvatsko je ve veřejném užívání chorvatský nebo srbský jazyk, standardizovaná verze národního jazyka Chorvatů a Srbů v Chorvatsku, jenž se nazývá i chorvatosrbštinou, respektive srbochorvatštinou.“ Cit. dle JAROŠEVIĆ, Henrik: *Prilozi istoriji srpskohrvatskog jezika. Jugoslovenski sporovi o statusu shj u periodu 1901-1991*, Beograd 2012, s. 156.

³⁴ JAROŠEVIĆ, Henrik: c. d., s. 143-162.

v chorvatském veřejném prostoru na počátku roku 1989 charakterizovány nejen úpornými snahami dokázat neopodstatněnost rozhodnutí ústavního soudu, ale i mnohdy vyhrocenou argumentací zdůrazňující ponižující důsledek tohoto aktu pro chorvatské národní vědomí.³⁵ Bylo přitom stále patrnější, že v jazykových rozpravách se opět začali společensky angažovat jedinci, kteří se museli stáhnout z veřejné scény po potlačení *maspoku* v roce 1971.³⁶

Soužití Srbů a Chorvatů na území SRH se však v prvním lednovém týdnu roku 1989 dostalo na pořad dne i kvůli dalším událostem. Koncem prosince 1988 proběhla v Bělehradě před budovou, ve které sídlili i dopisovatelé záhřebského *Vjesniku* v tomto městě, demonstrace namířená proti dosavadní zpravodajské politice tohoto chorvatského listu. Během protestů zazněla i útočná hesla typu „*Zapálíme Vjesnik*“, „*Táhněte do Záhřebu*“ či „*Vjesnik je albánský*“. Na ochranu novinářů zasáhla dokonce i policie.³⁷ Počet demonstrantů byl sice odhadován maximálně na čtyři desítky, přesto však svým agresivním stylem vyvolali v chorvatském prostředí silné znepokojení. V mnoha ohledech byl tento bělehradský protest vyvrcholením již několik měsíců trvajících napětí mezi některými exponenty *antibyrokratické revoluce* a chorvatskými médii. Zároveň však lze na základě celkového vyznění tohoto shromáždění či pohledem na jeho hlavní hesla zaznamenat i dosud latentní prvky srbsko-chorvatského napětí. Poprvé byla totiž pozornost některého ze série protestních shromáždění v Srbsku soustředěna výlučně na poměry v chorvatském prostředí. Novinářům působícím v hlavním městě Jugoslávie byl přitom vyčítán údajně neobjektivní či dokonce hrubě zkreslující způsob, s jakým přistupují k informování o aktuálním dění v Srbsku. Nikoliv náhodou se kritika dotkla především korespondentů *Vjesniku* pocházejících či dlouhodobě působících v užším Srbsku. V tomto směru byla stížnost na jejich činnost koncipována jako upozornění na hrubý prohřešek vůči stranické disciplíně a partijské linii srbských komunistů po VIII. zasedání ÚV SKS, tedy po upevnění Miloševićových pozic. *Vjesnik* na svých stránkách celou demonstraci jednoznačně odsoudil a označil ji za součást mítinkové mašinérie *antibyrokratické revoluce*.³⁸ Tato reakce záhřebského deníku vyvolala pohoršení v některých bělehradských společensko-politických organizacích a institucích, které takovou

---

³⁵ Toto stanovisko bylo patrné zvláště v přístupu v chorvatském prostředí vlivné katolické církve, viz *Okovana crkva u Hrvatskoj. Komentari Glasa Koncila (1987. – 1990.)*, Zagreb 2013, s. 198-199. Změnu názvu úředního jazyka jednoznačně odmítaly i téměř všechny významnější vědecké či akademické instituce v Chorvatsku (Svaz chorvatských spisovatelů, Chorvatský filologický spolek, chorvatská sekce jugoslávské akademie věd apod.).

³⁶ ŠPANOVIĆ, Srdjan, c. d., s. 13; ŽANIĆ, Ivo: *Otrov u jeziku ili trovanje dijaloga? Slobodna Dalmacija: Forum*, s. 1-2; KAMENSKI, Branka: *O jeziku ne odlučuju odluke*, *Danas*, 3. 1. 1989, s. 41-43.

³⁷ BEŠKER, Inoslav, *Hajka na novinare*, *Vjesnik*, 4. 1. 1989, s. 3; *Vjesnik*, 9. 1. 1989, s. 9.

³⁸ ŠPANOVIĆ, Srdjan, *Momci za sve mitinke*, *Vjesnik*, 6. 1. 1989, s. 1.

argumentaci odsoudily jako zkreslující popis prostředí hlavního města.³⁹ I přes značnou míru sebekritiky však ani samotný stranický aktiv *Vjesniku* na své následné schůzi nechtěl akceptovat svou výlučnou vinu. Záhřebští novináři naopak poukazovali na skutečnost, že jejich primárním a dlouhodobým záměrem je nepřispívat k dalšímu nárůstu napětí v jugoslávské společnosti. Zcela v tomto duchu proto údajně odmítali otiskovat i stále častější dopisy čtenářů útočící na kroky srbského vedení a na osobu Slobodana Miloševiče. Stranicky angažovaní novináři *Vjesniku* tak celý případ zařadili do kontextu silně vyhroceného mediálního napětí, jež bylo v jugoslávském prostředí patrné minimálně od roku 1988.⁴⁰ Celkové reakce na bělehradskou demonstraci však potvrdily, že i takto omezená epizoda v srbsko-chorvatských vztazích představuje potenciálně výbušnou, i když na počátku roku 1989 v mnoha ohledech stále latentní rovinu jugoslávské krize.

Tato skutečnost byla jasně patrná i na ohlasech, které vzbudily výroky srbského spisovatele Jovana Raduloviće v rozhovoru pro srbský deník *Jedinstvo*, vydávaný v Prištině. Radulović byl v té době známým literátem, jenž přispěl k odtabuizování srbsko-chorvatských vztahů během druhé světové války svým dramatem *Golubnjača* z roku 1983.⁴¹ Patřil do okruhu silně nacionalisticky orientovaných srbských spisovatelů, kteří kritizovali postavení Srbska a Srbů obecně v rámci komunistické Jugoslávie. V tomto ohledu se tak Radulović svými argumenty pohyboval zcela v intencích tezí *Memoranda SANU*, které bylo vypracováno skupinou srbských intelektuálů a jehož neúplné znění bylo zveřejněno v září 1986. Radulović v novoročním interview kosovskému listu upozorňoval na údajně nedůstojné a podřadné postavení srbského národa v Chorvatsku, jenž označil dokonce za horší než v případě Srbů v Kosovu. Radulović sám pocházel z dalmatského kraje a proto své teze prezentoval jako názor dobře informované osoby. Jeho rétorický styl přitom vynikal nejen otevřeností, ale i značným přeháněním, účelovými manipulacemi a argumentací za použití selektivních údajů.⁴² Radulović navázal ve svých odpovědích na dosavadní trend nacionálně silně vyhrocených kampaní v Srbsku. Otevřeně totiž povolával k odpovědnosti vysoké funkcionáře Chorvatska srbského původu. Zmíněn tak byl například Stanko Stojčević, který stál tehdy v čele chorvatských komunistů či dlouholetý funkcionář Dušan Dragosavac, jenž jako jeden z mála otevřeně kritizoval Miloševićův kurz.⁴³ V chorvatském prostředí představovaly výroky podobného typu vždy nanejvýš ožehavou otázku. Teze otevírající

³⁹ BEŠKER, Inoslav, *Etikete najlakše izmisliti*, *Vjesnik*, 7. 1. 1989, s. 5.

⁴⁰ *Odbačene neopravdane optužbe*, *Vjesnik*, 11. 1. 1989, s. 4.

⁴¹ NIKOLIĆ, Kosta, c. d., s. 39-40.

⁴² RAJIĆ, Vlado: *Kad književnik sije uvrede*, *Vjesnik*, 9. 1. 1989, s. 5.

⁴³ ŠPANOVIĆ, Srdjan, c. d., s. 45-46.

kontroverzní body srbsko-chorvatských vztahů v průběhu 20. století a jejich současný stav však byly v poslední třetině 80. let stále častější. Zatímco zhruba do roku 1988 se jednalo o silně zpolitizované a nacionalisticky zabarvené polemiky mezi záhřebskými a bělehradskými intelektuály o počtech obětí za druhé světové války⁴⁴, na přelomu let 1988 a 1989 se již otázka současných vztahů mezi dvěma nejpočetnějšími národy Jugoslávie stále zřetelněji posouvala do dimenzí nacionálně právních.

Radulovićovy výroky se dočkaly tvrdé reakce nejen z oficiálních míst, ale pokud můžeme soudit na základě reakcí čtenářů v chorvatských médiích, tak i z řad širší veřejnosti. Přestože se i tehdejší novinářská praxe se stále ještě pohybovala v určitých limitech autocenzury, nelze například četné dopisy rozhořčeně reagujících čtenářů paušálně označit za pouhou snahu o prezentaci stále respektovaných ideologických axiomů o bratrství a jednotě jugoslávských národů. Záhřebský *Vjesnik* dokonce musel kvůli náhlému nárůstu takových příspěvků na několik dní rozšířit svou čtenářskou rubriku. Ilustrativní byl v tomto ohledu příspěvek jednoho z čtenářů, jenž končil slovy: „*Vaše starost, soudruhu Raduloviću, je zbytečná. Váš článek nepřišel vhod Srbům v SR Chorvatsko. Nechte nás na pokoji.*“⁴⁵ Argument odmítající údajnou starost Srbijanců (tedy příslušníků srbského národa z tzv. užšího Srbska) o osud a postavení srbské komunity v samotném Chorvatsku se často objevoval i v dalších příspěvcích. Naopak v nich rezonovala silná touha dokázat, že Radulovićovy teze jsou zcela nepřijatelné a hrubě zkreslující. Srbskému spisovateli bylo vyčítáno, že skutečné národnostní poměry v Chorvatsku nezná a proto nemá právo se k nim takto kriticky vyjadřovat. Čtenáři reagující na Radulovićův novoroční rozhovor se snažili prezentovat důkazy plné národnostní i občanské rovnoprávnosti Srbů v Chorvatsku.⁴⁶

Chorvatské politické vedení nereagovalo přímo a jasně ani na bělehradské demonstrace ani na Radulovićovy výroky. Přestože tyto události ukázaly potenciální ohniska problémů bezprostředně se dotýkajících vývoje v chorvatském prostředí, pozornost chorvatských komunistů se musela opět soustředit na průběh a přímé dopady obnovených mítinků *antibyrokratické revoluce* v Černé Hoře. V druhém lednovém týdnu totiž masivní demonstrace v této nejmenší jugoslávské republice vedly k svržení drtivé většiny zdejších funkcionářů napříč všemi státními i stranickými institucemi a organizacemi. Po pádu vojvodinského a kosovského politického vedení tak desetitisícové demonstrace s výrazným

---

⁴⁴ K těmto polemikám viz NIKOLIĆ, Nikola, *Prošlost bez istorije. Polemike u jugoslovenskoj istoriografiji 1961-1991*, Beograd 2003, s. 279-317.

⁴⁵ SERBEDŽIJA, Milan: *Vaša briga je suvišna*, *Vjesnik*, 13. 1. 1989, s. 11.

⁴⁶ Viz například JOKA, Pero: *Radulovićevo „otkriće“*, *Vjesnik*, 13. 1. 1989, s. 11.

nacionálním tónem přinutily i zdejší Miloševićově politice se vzpírající mocenskou elitu odstoupit. Protestní vlna a s ní spojené pocity srbské nacionální euforie poukazující na konečné „sjednocení srbského tábora“ tak zažívaly jeden ze svých největších vrcholů.⁴⁷

Pád černohorského vedení posílil Miloševićovu pozici ve federaci. Politická vedení ostatních republik i svazové orgány však události v Titogradu vnímaly jako další důvod k obavám o stabilitu a mezinacionální soužití v zemi. Tyto obavy a vážné pochybnosti o dalším vývoji Jugoslávie byly charakteristické i pro první reakce chorvatských komunistů. Šuvar jako v té době jistě nejvýraznější funkcionář z Chorvatska pokračoval ve vztahu k celému fenoménu *antibyrokratické revoluce* ve svém negativním postoji z loňského roku. Jako jeden z mála politiků nenáležících k Miloševićově bloku byl schopen v těchto událostech rozpoznat i jejich sociální a ekonomickou dimenzi. Zároveň však opakovaně upozorňoval na jejich silně negativní dopady na politickou stabilitu v zemi. Vynucené demise řádně zvolených funkcionářů a rychle nabízená řešení mimo rámec politicko-spoločenského systému považoval Šuvar za zcela nepřijatelnou praxi. Pád černohorské garnitury přitom vnímal těžce i z osobního hlediska. Šuvara totiž pojily s Markem Orlandićem a Vidojem Žarkovićem nejen obdobné politické názory, ale i velmi dobré osobní vztahy.⁴⁸

Právě Šuvarovo hodnocení dramatických událostí v Titogradu se stalo předmětem opětovného, svou razancí i politickým významem nejzávažnějšího útoku na jeho politické postavení. Nově zvolené vedení vojvodinských komunistů přijalo jako jeden ze závěrů své stranické konference v polovině ledna 1989 žádost o odvolání Šuvara z čela kolektivního stranického předsednictva. Svůj požadavek se přitom snažili podepřít značně nevyváženou a hlavně nepodloženou argumentací. Šuvarovi byl totiž zazlíván údajný výrok, podle kterého hodnotil nepříznivě nově vzniklou situaci. Pád titogradské politické špičky a faktické posílení pozic promiloševićovského tábora měl Šuvar podle jednoho z delegátů konference označit za komplikaci pro politickou rovnováhu ve federaci. Jako účinné řešení prý navrhoval zrušení statusu federálních jednotek pro obě autonomní oblasti, jež by vedlo k oslabení výsledků antibyrokratické revoluce.⁴⁹

Politická budoucnost Stipe Šuvara měla být mimo jiné předmětem dlouho avizovaného 20. zasedání ústředního výboru SKJ. Schůze jugoslávské stranické elity byla považována nejen ze strany médií za přelomovou. Kromě Šuvarova postavení se 20. zasedání

---

⁴⁷ LOVRIĆ, Jelena, *Sezona zrelih krušaka*, *Danas*, 17. 1. 1989, s. 7-9.

⁴⁸ O blízkých vztazích mezi Šuwarem a černohorskými funkcionáři viz ŠUVAR, Stipe, *Moji obračuni s njima*, in: <http://www.slobodnaevropa.org/content/article/1045346.html>

⁴⁹ ŠPANOVIĆ, Srdjan, c. d., s. 12.

mělo zabývat i hodnocením dynamického vývoje federace v uplynulých měsících. Bezprostředně před termínem jeho zahájení zasedala všechna stranická grémia v jednotlivých republikách a autonomních oblastech. Na jejich půdě se odehrávala mnohdy bouřlivá rozprava. Rozdílné, v některých případech až protichůdné názory na vývoj jugoslávské krize přitom ukazovalo na stále patrnější názorové rozdělení Svazu komunistů Jugoslávie. Odráželo se v něm nejen odlišné vnímání dramatických procesů především v srbském prostředí, ale v mnohém i nejednotné smýšlení o budoucím směřování země.⁵⁰

Vývoj situace v oblastech zasažených *antibyrokratickou revolucí* stavěl chorvatské politiky do složité pozice. Otevřené vystoupení proti jejím mýtinkům by bezpochyby vedlo k dalšímu vyostření situace. Srbská média i řada tamějších institucí navíc reagovala na jakékoliv zpochybnění Miloševićova kurzu se stále patrnějším podrážděním a značnou mírou agresivity. Již od léta roku 1988 přitom měli i vrcholní chorvatští činitelé zkušenosti s útočnými až nenávislnými kampaněmi, ať už v srbských médiích či během masivních protestů antibyrokratické revoluce. Například Josip Vrhovec, jenž byl chorvatským zástupcem ve státním předsednictvu, byl na jedné z nich dokonce absurdně dáván do spojitosti s Vatikánem.⁵¹ Ostré kritiky se také dočkala jeho návštěva USA, uskutečněná počátkem května 1988. Srbská média totiž vystoupila s pochybnostmi naznačujícími, že Vrhovec ve Spojených státech jednal o partikulárních zájmech Chorvatska a nikoliv jugoslávského státu.⁵²

ÚV SKH se nakonec sešel k jednání 24. ledna 1989. Události posledních týdnů zapůsobily patrně na mnohé z členů ústředního výboru velice silným dojmem. Rétorika chorvatských komunistů se totiž v mnohém odlišovala od předchozích prohlášení a vystoupení, ať již v rozhovorech pro média či na stranických grémiích. V tomto směru byl v jejich proslovech patrný posun i v analýze současné situace. Celestin Sardelić tak například konstatoval, že aktuální situace je ukázkou střetu mezi reformními a protireformními silami. Druhá z nich přitom postupuje podle něj na základě hesla „čím hůře, tím lépe“. Sardelić měl přitom na mysli, že vůdci i aktéři současného dění v Srbsku mají patrně v úmyslu záměrně využívat nespokojenosti obyvatel Jugoslávie pro politické cíle. Události minulého roku i prvních dní roku 1989 tak podle něj rozhodně nevedou ke kýženému řešení kosovské krize a naopak jednoznačně směřují k mezigetnickým konfrontacím.⁵³

---

⁵⁰ Viz například *Trenutak razjašnjenja, Slobodna Dalmacija*, 24. 1. 1989, s. 3; *Zahtjev: Smijeniti Šuvara, Slobodna Dalmacija*, 26. 1. 1989, s. 6.

⁵¹ *Vjesnik*, 9. 1. 1989, s. 9.

⁵² TUĐEN, Branko, c. d., s. 209-210.

⁵³ *Vjesnik*, 25. 1. 1989, s. 4.

Na zasedání pléna SKH vystoupili i delegáti, kteří se snažili svými projevy reagovat na v mediálních kruzích často opakovanou tezi o *chorvatském mlčení* v nejvyšších stranických a státních kruzích této druhé nejlidnatější jugoslávské republiky. Proslov někdejšího ředitele jugoslávské národní banky Tomislava Badovince patřil k těm nejpřímějším. Události na jugoslávském politickém kolbišti označil za pokus „*zrušit federativní a rovnoprávný způsob rozhodování v Jugoslávii, aby se v krajní míře vytvořil takový mezinacionální konflikt a chaos, který by buď rozbil Jugoslávii, nebo ji zformoval podle vkusu jedné národní síly, jedné federální jednotky, jednoho vůdce.*“⁵⁴ Poprvé v tak otevřené a početné míře bylo možné také zaslechnout přímou kritiku Slobodana Miloševiče a jeho politického kurzu. Zazněl dokonce i požadavek, aby se federální stranické orgány zabývaly jeho osobní odpovědností za dramatické události posledních měsíců. Právě Milošević totiž podle něj přímo rozhodoval o tom, kdo má být vyměněn či sesazen ze své funkce. Tyto metody dokonce neváhal Badovinac srovnat se stalinistickou praxí.⁵⁵

Nejvýše postavení straničtí činitelé však k této rétorice nepřistoupili. V mnoha ohledech to bylo pochopitelné. Na rozdíl od mnohých řadových členů ústředního výboru si nemohli prohlášení tohoto typu dovolit. Šéf chorvatských komunistů Stanko Stojčević v úvodním projevu odmítl vyhocenou atmosféru mítinkové vlny. Zvláště přitom kritizoval stále častější praxi bělehradských médií přisoudit vinu za aktuální potíže údajným nepřátelům národa. Kritické hlasy otevřeně narážející na údajné *chorvatské mlčení* však podrobněji rozvádět nechtěl. Naopak zopakoval, že vedení Chorvatska se v posledních letech především snažilo soustředit na proces deetatizace a podpořit tak hospodářské aktivity.⁵⁶ Také stranický tajemník Drago Dimitrović se snažil v jistém ohledu krotit nálady svých spolustraníků. Četné kritiky Miloševičovy politiky tak v jednom ze svých vystoupení upozornil, že Svaz komunistů Chorvatska nedisponuje možností iniciovat konkrétní kroky vedoucí k otevření otázky případné odpovědnosti jednotlivých členů ÚV SKJ.⁵⁷

Průběh schůze ÚV SKH přitahoval pozornost nejen chorvatských médií, ale i značné části společnosti. Chorvatská veřejnost byla i přes dramatické události minulého roku ještě stále zvyklá slýchat z úst většiny republikových funkcionářů frázovité projevy, které se až úzkostlivě vyhýbaly případné konfrontaci. Nyní však měla možnost poprvé sledovat otevřenou kritiku procesů, jež otrásaly Jugoslávií v posledních měsících. Jeden z komentářů

---

⁵⁴ *Vjesnik*, 25. 1. 1989, s. 6.

⁵⁵ Tamtéž, s. 5.

⁵⁶ Tamtéž, s. 5-6.

⁵⁷ Tamtéž, s. 6.

záhřebského *Vjesniku* ocenil, že veřejnost měla konečně „*příležitost slyšet i oficiální stanovisko 'Chorvatska, které mlčí'*.“⁵⁸ Příznivé reakce médií jen ukazují, jak žádaná a očekávaná byla reakce chorvatských nejvyšších míst na bouřlivý vývoj v jugoslávské federaci. Očekávání jasnějšího a ráznějšího přístupu tak byla v předvečer údajně přelomového 20. zasedání ÚV SKJ v mnoha ohledech naplněna. Chorvatští delegáti mohli na bělehradské jednání dorazit posílení konkrétnějšími projevy důvěry ve vlastní republice.

Třídenní jednání ústředního výboru Svazu komunistů Jugoslávie bylo jako událost nejvyššího významu přenášeno jen s hodinovým odstupem televizními stanicemi napříč Jugoslávií. Nesporně nejsledovanější byl přitom případ partijského šéfa Stipe Šuvara. Jeden z tajemníků ÚV SKJ Štefan Korošec přečetl na úvod plenárního jednání dopis stranické konference vojvodinských komunistů. Jejich žádost na odvolání Šuvara z čela SKJ přitom označil za legitimní, avšak nijak podepřenou konkrétními argumenty. Na této skutečnosti ztroskotal nakonec tento požadavek jako celek. Zajímavé pro pochopení celkového klimatu panujícího v nejvyšších kruzích Chorvatska bylo vystoupení Ivo Družiće. Chorvatský komunista totiž na sebe strhnul pozornost tím, že svůj proslov přímo adresoval Slobodanu Miloševićovi a Stipe Šuvarovi. Ne zcela bezdůvodně označil tyto dvě politické osoby za představitele dvou stále patrněji se rozcházejících proudů v rámci SKJ. Zatímco Šuvara Družić vyzval pouze k upřesnění některých jeho názorů, výroky určené Miloševićovi vzbudily značný rozruch. Ačkoliv se – a v tom se lišil od značného počtu delegátů z Chorvatska – Družić shodl s Miloševićem na jeho přístupu ke kosovské krizi, podrobil jeho celkový politický styl dosud nevídané kritice. Srbskému vůdci vyčetl, že ve svých četných projevech sice hovoří o jednotě a Jugoslávii, ale takřka bez zmínek o Titovi či federalismu. Družić tedy vyzval Miloševiče, aby vysvětlil, jak mají být chápány jeho výroky volající po jednotě Srbů a jestli tedy zahrnují i Srby mimo území užšího Srbska. Jako v první řadě stranickému funkcionáři pak chorvatský delegát Miloševićovi připomněl, že by měl vyjít i mezi obyvatele albánské národnosti. Milošević se při reakci na Družićův výstup vyhnul odpovědi na tyto krajně citlivé části projevu chorvatského funkcionáře.⁵⁹

Výsledky 20. zasedání k dlouho očekávanému přelomu nakonec nevedly. Jugoslávští komunisté zůstali i po jeho skončení vnitřně rozdělení a v některých případech i osobně znesváření. Jediným konkrétnějším důsledkem bouřlivých diskuzí a vyčerpávajícího jednání tak byla únava z dlouhodobých konfrontací. Počátkem února 1989 tak došlo v politickém i mediálním prostředí k jistému uklidnění. Jako již mnohokrát v právě se zaplétající

⁵⁸ KRSNIK, Vjekoslav: *Razum protiv stihije*, *Vjesnik*, 25. 1. 1989, s. 6.

⁵⁹ *Vjesnik*, 1. 2. 1989, s. 5; s. LOVRIĆ, Jelena: *Kako su padale maske*, *Danas*, 7. 2. 1989, s. 7-10.

jugoslávské krizi se však jednalo pouze o krátkodobé vydechnutí. Již za necelý měsíc zemi znovu otřásla kosovská krize. Ostrý střet slovinské a srbské politické elity kolem této ožehavé otázky jen potvrdil, že hledání politického konsenzu bude v stále rozdělenější jugoslávské společnosti nanejvýš obtížným úkolem. Chorvatská mocenská elita přitom prakticky po celý rok 1989 nedokázala přistoupit k rozhodnější akci, kterou by jasně potvrdila svou jinak nespornou jugoslávskou orientaci. Důsledné trvání na titoistických základech jugoslávského systému se tak v kontextu překotného vývoje a obav chorvatských komunistů z ráznějších kroků stále jasněji ukazovalo jako těžko aplikovatelná strategie v čase rozpadu společného státu.

2. Chorvatsko před výzvou politického pluralismu

V prvních měsících roku 1989 se začala v rámci politických, ale i společenských a odborných debat v Jugoslávii stále zřetelněji rýsovat otázka politického pluralismu a demokratizace společnosti. Jugoslávští komunisté se přitom konkrétněji této otázky dotkli již v květnu 1988 na své stranické konferenci. Vyslovili se pro nezbytnost zásadních politických a hospodářských změn, které měly vyvést zemi z krize. V jejich rámci měl být reformován i Svaz komunistů Jugoslávie, jehož společenské postavení se i díky kumulaci politických, ekonomických a sociálních neduhů stávalo stále labilnějším. Delegáti konference se proto rozhodli směřovat k oddělení stranických a státních funkcí, a tím alespoň nominálně zahájit proces transformace vedoucí k ustanovení právního státu. Celkově také žádali demokratizaci kádrové politiky, a to zavedením povinného výběru mezi více kandidáty na všechny státní a stranické funkce. Další debaty ohledně konkrétní realizace tohoto reformního kurzu však ustoupily i kvůli značně dramatickému vývoji v druhé polovině roku 1988 do pozadí.⁶⁰

Květnová stranická konference však i přes velmi sporné výsledky cílů, které si vytyčila, představovala z hlediska cesty jugoslávské společnosti posun ve vnímání nutnosti demokratizace systému. Jugoslávská politická elita se totiž přihlásila k *samosprávnému politickému pluralismu* a artikulací těchto priorit otevřela cestu k širším rozpravám na toto téma. Konkrétnější představy o podobě politického pluralismu se lišily především v tom, nakolik takto široce vymezený pojem kalkuluje se vznikem politických stran tradičního typu, tedy se samostatnou organizační strukturou a možností participace na politické moci. Až do vzniku prvních alternativních uskupení ve Slovinsku a následně i v Chorvatsku na přelomu let 1988 a 1989 měla tato otázka spíše odborný ráz. Nástup nově založených sdružení na jugoslávskou politickou scénu však postavil zdejší vládnoucí nomenklaturu před nadmíru složitou otázkou, v jaké podobě tento nový jev uzákonit a regulovat a především, jak ho přizpůsobit jugoslávským podmínkám a specifikům.

Během první poloviny roku 1989 dominovalo jugoslávskému politickému diskursu pojetí *nestrannického pluralismu*. Alternativní proudy a směry se měly podle zastánců tohoto pojetí kanalizovat v rámci Socialistického svazu pracujících lidu (*Socijalistički savez radnog naroda – SSRN*), tedy organizace zastřešující veškeré společensko-politické složky jugoslávského státu. Právě v době krize legitimacy Svazu komunistů Jugoslávie se začala tato

---

⁶⁰ ŠPANOVIĆ, Srđan: *Kvadratura jugoslavenskog kruga*. Zagreb 1989, s. 79-85; ŠKARIĆ, Svetomir: *Politički pluralizam u političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja i reforma Saveza komunista Jugoslavije*. In: GOATI, Vladimir (ed.): *Smisao jugoslovenskog pluralističkog šoka*. Beograd 1989, s. 85.

organizace s dosud výhradně dekorativním postavením v rámci jugoslávského systému dostávat do centra dění. V průběhu roku 1989 se dokonce v rámci rozprav ohledně transformace socialistického svazu uvažovalo i nad jeho přeměnou v politickou stranu, která by sdružovala veškeré nekomunistické proudy i jedince a byla tak jediným konkurentem SKJ.⁶¹ V rámci podobných debat tedy praxe *nestranického pluralismu* předpokládala od opozičně orientovaných sdružení nejen alespoň rámcové uznání základních pilířů současného jugoslávského systému, ale také zcela vylučovala stranický charakter a aktivitu těchto uskupení. Politický pluralismus tak byl nejvyšší mocenskou elitou Jugoslávie vnímán sice jako reálný a dokonce vítaný, se současnými strukturami režimu však pevně svázaný fenomén.⁶²

Explicitní odmítání vícestranického systému však nelze v jugoslávských podmínkách hodnotit pouze jako obranu dosavadního monopolu komunistické strany. Uzákonění stranického zřízení tradičního západního typu s sebou neslo značné riziko nacionalisticky motivovaného organizování občanů. Odpůrci stranického pluralismu tak upozorňovali, že zavedení takového politického systému by vedlo k bytostnému ohrožení základních fundamentů jugoslávského státu.⁶³ V tomto ohledu se na jaře roku 1989 nejčastěji poukazovalo na příklad programových cílů a stanovisek Slovinského demokratického svazu (SDZ) a následně i Chorvatského demokratického společenství (HDZ). Také Předsednictvo SFRJ pod vlivem masivních bělehradských demonstrací z 28. února 1989 striktně odmítlo vznik nových politických alternativ. Poukazovalo přitom na fakt, že tyto tendence nemají v jugoslávském ústavním systému žádné zakotvení.⁶⁴ I přes celou řadu zásadních omezení a překážek se však komunistický režim na sklonku 80. let již neuchýlil v reakci na takové projevy k represivnímu zásahu či přímé kriminalizaci zainteresovaných osob.

Zárodky politického pluralismu v Chorvatsku vznikaly tedy v únoru 1989 ve značně nejistém a nepředvídatelném ovzduší. Legislativní systém Chorvatska, stejně jako jugoslávské federace, nebyl na takové iniciativy nijak připraven. Výklad příslušných zákonů byl nejen neaplikovatelný na počínající stranickou aktivitu, ale také si v řadě ohledů odporoval a trpěl značnými nejasnostmi. Především však nedefinoval podmínky, za kterých by mělo dojít k otevřenému a formálnímu jednání o této otázce. Osud stranického systému tak zůstával i

---

⁶¹ TOMAC, Zdravko: *Pretpostavke partijske demokracie*, *Vjesnik*, 10. 2. 1989, s. 4.

⁶² GRUDEN, Živko: *Politički pluralizam u prazničnom ruhu*, *Vjesnik*, 7. 5. 1989, s. 5;

⁶³ *Nećemo dopustiti razdor*, *Vjesnik*, 3. 3. 1989, s. 4.

⁶⁴ *Zašto niču stranke*, *Vjesnik (Panorama subotom)*, 4. 3. 1989, s. 6-8.

přes korektní přístup chorvatských politických funkcionářů značně nejistý.⁶⁵ Tato skutečnost ovlivnila nejen první kroky rodících se politických stran, ale určila v řadě ohledů i způsob, jakým k nim přistupovala zdejší komunistická elita.

Na základě platných ustanovení spadala otázka nově vznikajících sdružení do agendy Socialistického svazu pracujícího lidu Chorvatska. Rodící se opoziční skupiny proto musely v první řadě určit, v jaké podobě budou v této organizaci působit. Politická strategie, kterou ve vztahu k politickému systému Jugoslávie zvolily, pak výrazně určovala jejich pozici na chorvatské politické scéně v prvních třech čtvrtletích roku 1989.

2.1. Sdružení pro jugoslávskou demokratickou iniciativu: intelektuální vize Jugoslávie

V prostorách záhřebské filozofické fakulty se 4. února 1989 sešlo několik desítek předních intelektuálů na ustanovujícím zasedání Sdružení pro jugoslávskou demokratickou iniciativu (*Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu* – UJDI). Na území Socialistické republiky Chorvatsko se jednalo o první akt tohoto druhu. Několikahodinová schůze byla veřejně přístupná a díky přelomu, který představovala na politické scéně dosud „mlčící republiky“, se logicky ocitla i ve středu zájmu tehdejších jugoslávských médií.

UJDI představovalo v porovnání s ostatními právě vznikajícími uskupeními značné specifikum. Sjednotili se v něm totiž jugoslávsky orientovaní intelektuálové napříč jednotlivými federálními jednotkami. Hlavním iniciátorem vzniku UJDI byl Branko Horvat. Mezi jeho přední osobnosti patřili i spisovatel Predrag Matvejević či filozof Žarko Puhovski.⁶⁶ Právě tato trojice se největší měrou podílela na formulaci základních ideově-programových textů sdružení. Svým dosavadním působením na domácí, ale i zahraniční vědecké či kulturní scéně v jistých ohledech symbolizovala hodnoty, které chtěla vtisknout nejen nově vzniklému UJDI, ale jeho prostřednictvím především jugoslávskému státu.

Záhřebský ekonom Branko Horvat byl v Jugoslávii i v zahraničí uznáván jako přední teoretik samosprávného socialismu, tedy jugoslávské varianty společensko-ekonomického zřízení. Již počátkem sedmdesátých let kritizoval z pozic projugoslávsky orientovaného akademika vývoj událostí v Chorvatsku. Stanoviska nacionalisticky smýšlejících osobností, ať

---

⁶⁵ KOPRIVNJAK, Zora: *Socijalizam naprijed, nacionalizam – stoj*, *Vjesnik (Panorama subotom)*, 29. 4. 1989, s. 1, 6-7.

⁶⁶ Z celé řady dalších intelektuálů, kteří podpořili vznik UJDI, uvedme spisovatelku Dubravku Ugrešićovou, sociologa Nebojšu Popova či jednoho z nejvýraznějších politiků Titovy éry Koču Popoviće.

už z kulturní (Petar Šegedin) či odborné sféry (Marko Veselica) odsuzoval jako relikty minulosti a vyzýval k zcela jasnému ohrazení se vůči podobným výpadům. Horvat také jako jeden z mála veřejně poukazoval na některé problematické aspekty politicko-spoločenského zřízení Jugoslávie, které podle něj vedou k oslabování pilířů vzájemného soužití. Stejně tak odmítal sílicí moc jednotlivých republikových oligarchií a upozorňoval na sporný výklad v této souvislosti často používaných pojmů jako „národní ekonomika“ či „suverenita republik“. V této souvislosti dokonce podotknul, že nositeli nacionalismu jsou kromě humanitní inteligence především jednotliví republikoví funkcionáři a že samotná otázka státnosti jednotlivých jugoslávských republik postrádá v socialistickém systému jakýkoliv smysl. Horvat tak v mnoha ohledech téměř až prorocky poukazoval na neduhy jugoslávského ústavního systému symbolizovaného ústavou z roku 1974. V jeho hodnotovém systému se jakékoliv umělé zdůrazňování vzájemných rozdílů mezi jugoslávskými národy stávalo negativním trendem. V tomto ohledu měl v samotném Chorvatsku nelehkou pozici mimo jiné i kvůli svému postoji k citlivé otázce jazyka. V době patrné nacionální euforie *maspoku* v roce 1971 Horvat neváhal přístup chorvatských lingvistů, kteří zdůrazňovali rozdíly chorvatské varianty společného jazyka, označit za pokus o nastolení „hermetického provincialismu“.⁶⁷ Podobně jako Stipe Šušvar se i Horvat dostal do polemiky se Šimou Đodanem kvůli jeho tezí o nevýhodném postavení chorvatského hospodářství v rámci jugoslávské federace.⁶⁸

Krajně kritický postoj k nacionalistickým tendencím v Chorvatsku, ale i celkově v jugoslávském státě byl charakteristický i pro působení spisovatele Predraga Matvejeviće. Tento profesor na záhřebské filozofické fakultě se ve svém díle *Jugoslavenstvo danas* z roku 1982 snažil definovat a především propagovat pojetí jugoslávství a jugoslávské ideje založené na společném vědomí příslušnosti k jugoslávskému společenství. Matvejević se tak ve svém pojetí jugoslávství pokoušel tento pojem posunout do vyšší kvalitativní roviny, než tomu bylo dosud. Nejenže se ho snažil zbavit stále časté unitaristicko-centralistické nálepky, ale zároveň se pokusil jugoslávství prezentovat jako svého druhu občanské přesvědčení, které přesahuje hranice pouhé národnostní příslušnosti zjišťované například během sčítání obyvatel. Zcela logicky tak podle Matvejevićova výkladu tohoto pojmu lze do tohoto společenství řadit nejen jugoslávské národy, ale i veškeré další příslušníky národnostních menšin na území SFRJ.⁶⁹

Nejmłodším z trojlístku námi zmíněných předních představitelů nově vzniklého UJDI byl záhřebský filozof Žarko Puhovski. Na rozdíl od Horvata či Matvejeviće prožil události

⁶⁷ HORVAT, Branko: *Križa jugoslavenskog društva*. Zagreb 1986, s. 292-306.

⁶⁸ *Ljudi iz 1971. Prekinuta šutnja*. Zagreb 1990, s. 363.

⁶⁹ MATVEJEVIĆ, Predrag: *Jugoslavenstvo danas*. Zagreb 2003, s. 15-23.

maspoku jako aktivní účastník studentského hnutí. V těchto dramatických časech však nenásledoval většinu svých kolegů a nepodpořil proud symbolizovaný Draženem Budišou a Ivanem Zvonimirem Čičakem. Puhovski se totiž již od 10. zasedání ÚV SKH, které bývá označováno jako začátek celého nacionálně-reformního procesu v Chorvatsku, zařadil mezi nejtvrďší kritiky tohoto vývoje. Do širšího povědomí veřejnosti se pak nejvýrazněji zapsal svým svědectvím v procesu se studentskými předáky *maspoku* na podzim roku 1971. Během soudního líčení sice korektně, ale velmi jednoznačně popsal z hlediska komunistického režimu antisocialistické a antijugoslávské tendence v projevech a aktivitě studentských vůdců.⁷⁰

Jak už bylo uvedeno výše, vznik UJDI podpořila celá řada veřejně známých osobností napříč jugoslávským státem. Ti do diskuzí ohledně charakteru a základních cílů nově založeného sdružení vstupovali s rozdílnou intenzitou a často i rozdílnými pohledy. Redukovat charakteristiku první alternativní společensko-politické organizace na území SRH na představení tří vrcholných představitelů proto má svá logická úskalí. Přesto se však nabízí jako nejvhodnější a v řadě ohledů i nejilustrativnější způsob, jakým postihnout základní ideje, se kterými UJDI vstupovalo na scénu pomalu a skrovně se rodícího chorvatského pluralismu. Kromě již zmíněného vlivu, který uvedená trojice akademiků měla na formování prvních základních dokumentů, nás k tomuto přístupu vedou i další skutečnosti. Sdružení pro jugoslávskou demokratickou iniciativu totiž během své krátkodobé činnosti a ještě kratší doby, kdy se těšilo nebyvalému zájmu chorvatské, ale i jugoslávské veřejnosti, nedokázalo překročit stín pouhé intelektuální iniciativy. Zatímco národnostní složení UJDI bylo charakteristické svou pestrostí a skutečně odráželo jugoslávský charakter jeho aktivistů, jeho sociální skladba byla téměř homogenní. Omezovala se totiž téměř výlučně na akademiky, vědce či kulturně činné osoby.⁷¹ Právě specificky úzká sociální základna nově založeného sdružení stojí za ryze intelektuálním charakterem, který si zachovávala po celou dobu své existence. Postoje a myšlenky nejvýraznějších osobností spjatých s činností UJDI tak logicky vedly k tomu, že jejich názorové vymezení bylo se samotným programem a s cíli tohoto sdružení spojováno silněji, než tomu bylo u stran tradičnějšího typu, u kterých existovaly patrnější a lépe postihnutelné kontury vnitrostranické hierarchie. Horvat s Puhovskim byli navíc v médiích jednoznačně nejexponovanějšími představiteli nového uskupení. Širší veřejnosti poměrně dobře známá stanoviska zmíněné trojice iniciátorů vzniku UJDI tak

---

⁷⁰ PONOŠ, Tihomir: *Na rubu revolucije: studenti 71'*. Zagreb 2003, passim.

⁷¹ ORLIĆ, Mila: *Od postkomunizma do postjugoslavenstva. Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu*. In: *Politička misao*, roč. 48, č. 4, 2012, s. 101.

v mnoha ohledech výrazně ovlivnily způsob, jakým byl jeho zrod vnímán v jugoslávské společnosti.

Intelektuální ráz nově vytvořeného spolku byl zcela patrný i během jeho ustanovujícího zasedání. Jeho účastníci totiž většinu času strávili nad debatami nejen o organizačních, ale především programových a ideových otázkách. Přítomní tak vedli dlouhou rozpravu o jednotlivých bodech navrhovaného *Manifestu*. Právě na základě jednotlivých vystoupení bylo zřejmé, že představy o poslání a charakteru nového sdružení mnohých delegátů se liší od těch, které měli původně samotní zakladatelé UJDI. Trojice slovinských delegátů například vyslovila zásadní připomínky k chápání vztahu mezi federální rovinou a jednotlivými republikami, který vyplýval z některých článků *Manifestu*. Kriticky se tak mimo jiné vyjadřovali o myšlence demokratizace na federální úrovni bez předchozí demokratizace v jednotlivých republikách. Celkově byli zdrženlivější i k velice široce chápané jugoslávské orientaci nového sdružení obávající se přitom určité „fetišizace“ tohoto pojmu.⁷² V tomto ohledu se jen potvrzoval trend dlouhodobě přítomný ve slovinské politice a společnosti, kdy debata o vztahu ke společnému státu vyvolávala značně kritické ohlasy. Pozornost zúčastněných byla také soustředěna na Ivana Zvonimira Čičaka, který mnohdy až provokativně narušoval svými dotazy průběh celého sněmu.⁷³ Jednalo se zároveň o jedno z prvních veřejných vystoupení některé z předních osobností *maspoku* po téměř dvaceti letech.

Od začátku tak bylo jasné, že UJDI postrádá charakter klasického politického subjektu, což ostatně během zakládajícího únorového zasedání potvrdil i sám Branko Horvat. Delegáti tak i přes řadu výtek vůči základnímu dokumentu nakonec podobu *Manifestu* přijali bez zásadních změn. Sdružení tím získalo alespoň základní programové zakotvení. Horvat byl autorem zásadního, ale celkově stručného a obecného prohlášení, ve kterém vytyčil základní rysy poslání a aktivit UJDI. Distancoval se v něm nejen od politického charakteru a mocenských ambicí, ale také implicitně odmítl k prosazení cílů následovat metody *antibyrokratické revoluce*, tedy neinstitucionálního řešení jugoslávské krize za využití demonstrací či manifestačních shromáždění. Stejně tak odmítl následovat i příklad nově založených alternativ ve Slovinsku, které nejenže měly Horvatem jednoznačně odmítanou formu klasických politických stran, ale také svým charakterem a vymezením redukovali pole

---

⁷² JAJČINOVIĆ, Milan: *Igračka od demokratije*, *Danas*, 7. 2. 1989, č. 364, s. 19-21; *Vlast nas ne zanima*, *Vjesnik*, 3. 2. 1989, s. 4.

⁷³ *Zapisnik s Osnivačke skupštine Udruženja za jugoslavensku demokratsku inicijativu*, *Republika*, č. 1, březen 1989, s. 4.

své činnosti pouze na jednu ze svazových republik. Základním cílem UJDI měla být podle Horvata naopak „*demokratická přeměna jugoslávské federace*“, jelikož současná jugoslávská krize pramení právě z nerespektování základních demokratických principů. Demokratizace politického systému Jugoslávie měla vést k návratu k autentickému socialismu.⁷⁴

Sdružení pro jugoslávskou demokratickou alternativu se snažilo artikulovat ve svých programových dokumentech řadu témat, která je podle jeho předních představitelů nutné v souvislosti s aktuálním vývojem nejen v Jugoslávii, ale i v Evropě řešit a zaujmout k nim jasné stanovisko. Predrag Matvejević tak například ve svých prohlášeních a textech poukazoval na širší souvislosti současného dění. Vyslovil se tak nejen pro aktivní zapojení Jugoslávie do evropských integračních procesů, ale zároveň v této souvislosti neopomněl zdůraznit i jejich kulturně-společenský kontext, jenž by mohl být zásadní i pro jugoslávské poměry. Sjednocující se Evropa totiž podle Matvejeviće nejenže sama překonává již přežitě kategorie národa a nacionalismů, ale také v tomto ohledu očekává i od Jugoslávie překonání zdrojů vnitřního napětí a vzájemných třenic. Pouze v takovém případě bude moci SFRJ být rovnoprávným a uznávaným partnerem i v mezinárodněpolitickém měřítku. Projugoslávsky orientovaný literát se tím snažil i dokázat, že současné směřování na domácí vnitropolitické a společenské scéně se rozhodně neshoduje s tím, čím Evropa prochází na sklonku osmdesátých let.⁷⁵

Zcela logicky se většina vystoupení vrcholných představitelů UJDI týkala témat souvisejících s vývojem v jugoslávské federaci. Základní dokument sdružení *Manifest UJDI* se kriticky vymezoval vůči privilegiím stranických a státních vedení, ať již na úrovni federace či jednotlivých republik. Bylo tak patrné, že sdružení své připomínky primárně cílí na současné mocenské elity napříč Jugoslávií, jejichž postavení v rámci politického systému shledává jako hlavní překážku demokratizace společnosti. Občanům Jugoslávie tak není kvůli stávající konstelaci umožněno demokraticky se efektivně organizovat a sjednocovat bez ohledu na národnostní či konfesní rozdíly. V těchto postojích se skrývala nejen kritika stále praktikovaného státního socialismu, ale i nemalé výtky vůči dezintegračním procesům v zemi a celkově i vůči prakticky konfederativnímu fungování jugoslávského státu. Podle autorů *Manifestu* totiž federální rovina současného systému prakticky nevychází z přímého a bezprostředního rozhodování občanů SFRJ. Jako východisko z tohoto stavu se podle nich nabízí pouze garantované dodržování principů pluralitního systému.⁷⁶

---

⁷⁴ HORVAT, Branko: *Uvodna riječ, Republika*, č. 1, březen 1989, s. 1.

⁷⁵ MATVEJEVIĆ, Predrag: *Jugoslavija i Evropa danas, Republika*, č. 1, březen 1989, s. 1-2.

⁷⁶ *Manifest Udruženja za jugoslavensku demokratsku inicijativu, Republika*, č. 1, březen 1989, s. 4.

Přední osobnosti spojené se založením a činností UJDI vycházely ve svých úvahách o demokratizaci ještě stále z předpokladu, že fundamenty jugoslávského zřízení budou založeny na určité formě socialistického zřízení. Stejně jako v případě státoprávní roviny však i v tomto ohledu považovaly za nutné redefinovat základní postuláty společenského systému SFRJ. Horvat tak v této souvislosti prohlásil, že „*socialismus ve své autentické podobě, tedy jako společnost sociální spravedlnosti a politické demokracie, má perspektivu.*“ Současnou krizi socialistického zřízení nejen v Jugoslávii, ale i v ostatních státech východní Evropy spatřoval právě v jeho chybné, etatistické formě. Právě takovýto typ socialistické praxe tedy nemá podle něj šanci na další pokračování.⁷⁷ Intelektuálové podílející se na formulaci základních cílů UJDI tak viděli v aktivitě nového sdružení především příležitost upozornit širokou veřejnost na tyto aktuální otázky a šířit tím i povědomí a informovanost v jejich řadách o měnících se okolnostech fungování jugoslávského státu. V tomto ohledu se znovu potvrdila skutečnost, že vrcholní představitelé UJDI nechtěli překročit intelektuální rámec své aktivity. I v době turbulentních událostí na domácí vnitropolitické scéně se tak spoléhali na to, že východisko ze současné krize může nově založené sdružení nabídnout primárně skrze svou „*osvětovou roli*“.⁷⁸

Přestože se k hodnotám a základním požadavkům Sdružení pro jugoslávskou demokratickou iniciativu přihlásila řada intelektuálů z téměř všech oblastí jugoslávské federace, nebyl jeho vznik přijat bez určitých rozpaků. Ačkoliv se UJDI otevřeně zasazovalo o efektivnější fungování společného státu a vyzývalo k překonání mnohdy uměle vytyčených příkopů mezi jednotlivými národy a národnostmi SFRJ, neubrnilo se již od svého založení nařčení z pochybného a neobjektivního vnímání jugoslávské reality. V prvních měsících roku 1989 vévodila domácím vnitropolitickým diskuzím kosovská krize. Pohled na jednu z nejcitlivějších otázek rozděloval nejen jugoslávskou politickou elitu, ale i širší veřejnost. Branko Horvat se již v roce 1988 vyjádřil k této problematice v knize *Kosovsko pitanje*, která vyvolala zvláště v srbském akademickém prostředí bouřlivou reakci. Záhřebský ekonom v ní poukazoval nejen na případy diskriminace albánského etnika, ale dokonce zcela otevřeně podpořil požadavky zdejší albánské většiny na transformaci Kosova v jednu z jugoslávských republik. Horvatův postoj k této záležitosti se zcela vymykal oficiálnímu politickému diskurzu. Jugoslávská komunistická špička totiž požadavky obdobného typu považovala za kontrarevoluční a iredentistické a důsledně potírala jejich artikulaci. Horvat kriminalizaci obdobných projevů v řadách nacionalisticky orientované albánské majority odmítal a

⁷⁷ GRČAR, Ivica: *Čemu služi demonstracija sile? Polet*, 10. 3. 1989, č. 404, s. 15.

⁷⁸ JAJČINOVIĆ, Milan: *Intervju: dr. Ivan Prpić. Što je narod? Danas*, 28. 2. 1989, č. 367, s. 18-20.

upozornil, že represivní přístup naopak ještě posílí jejich „ilegální aktivitu“.⁷⁹ Vzhledem k postavení, které v UJDI Horvat zastával, chápala řada odpůrců této interpretace jeho teze jako oficiální postoj nově vzniklého sdružení k celé kosovské krizi. Přispěla k tomu i samotná aktivita jeho některých dalších členů, kteří na jaře 1989 otevřeně poukazovali na porušování základních lidských práv po vyhlášení výjimečného stavu v této autonomní oblasti.⁸⁰ Tyto kroky a postoje tak výrazně přispěly k již tak značně rezervovanému, až podezřívavému pohledu na UJDI v řadách promiloševićovsky orientované veřejnosti.

Záhy po ustanovující schůzi v únoru 1989 muselo Sdružení pro jugoslávskou demokratickou iniciativu hledat, stejně jako ostatní právě založená alternativní uskupení, způsob, jak sladit svou existenci s dosud platnými zákony o vzniku a činnosti společensko-politických organizací v rámci politického systému SFRJ. Příslušné orgány (socialistický svaz a republiková ministerstva vnitra) totiž nejen v Chorvatsku postrádaly zkušenost s aktivitami podobného druhu. Od nově vzniklých subjektů tak bylo požadováno nejen zahájení formálního procesu registrace, ale také nalezení určité formy začlenění v rámci republikové organizace socialistického svazu. Z podstaty fungování celého společensko-politického systému jugoslávské federace tak tyto požadavky explicitně vyžadovaly, aby nově ustanovená sdružení respektovala základní fundamenty tohoto systému. Takový závazek byl obecně špičkou SKJ vyjádřen v apelu na nutnost respektování socialistické samosprávy.⁸¹

Vrcholní představitelé UJDI však v tomto ohledu podcenili význam politické taktiky. Od začátku se vymezovali jako spolek občanů reagujících na dezintegrační procesy v zemi a vyzdvihující nutnost její demokratizace. Odmítali přitom jakékoliv náznaky, že by jejich aktivity měly přerůst v některou z podob stranické činnosti. V duchu takového pojetí činnosti UJDI se proto registraci a začlenění do struktur Socialistického svazu pracujícího lidu Chorvatska vyhýbali s tím, že působnost a charakter jejich organizace přesahuje a v jistých ohledech i vylučuje takový postup.⁸² Vrcholný funkcionář socialistického svazu Marinko Panić se snažil dát zřetelně najevo, že motivy a celkový smysl vzniku UJDI jsou přínosné pro demokratizaci jugoslávské společnosti, zároveň však velmi jednoznačně zdůraznil, že postoj představitelů sdružení odmítající v tomto ohledu koordinaci se SSRNH se zcela vymyká

⁷⁹ HORVAT, Branko: *Kosovsko pitanje*. Zagreb 1988, s. 12

⁸⁰ ZAKOŠEK, Nenad: *Napomena uz fenomen „izolacije“ građana na Kosovu, Republika*, květen 1989, č. 2, s. 2; *Prijedlog inicijative za preispitivanje ustavnosti nekih pravni odredbi koje ograničavaju ljudska prava u tzv. izvanrednim prilikama, Republika*, červenec 1989, č. 3, s. 4.

⁸¹ MIRČEV, Dimitar: *Lapidarij o političkom pluralizmu: put u građansku restauraciju ili šansa samoupravne demokratije*. In: GOATI, Vladimir (ed.): *Smisao jugoslovenskog pluralističkog šoka*. Beograd 1989, s. 68-69.

⁸² GRČAR, Ivica, c. d., s. 14-15.

dosavadní praxi. Současně vyjádřil naději, že mohla v mnoha ohledech těmto předním intelektuálům sloužit i jako svého druhu varování, že UJDI nakonec nalezne účinnou formu spolupráce s chorvatskými stranickými a státními orgány. Podobné reakce z nejvyšších míst jen demonstrovaly způsob vnímání pluralismu a demokratizace v řadách chorvatských komunistů. Jednalo se přitom o příznačnou kombinaci často upřímné snahy o modifikaci současného systému a jistých obav z ohrožení samotných základů tohoto zřízení. Tato dvojznačnost se tak v případě Chorvatska nejčastěji projevovala nedostatečnou otevřeností a chybějícím odhodláním k výrazným změnám.⁸³

Neochota předních reprezentantů UJDI najít účinný *modus vivendi* s chorvatskými politickými orgány se mu nakonec stala osudnou. V první polovině dubna 1989 odmítlo republikové ministerstvo vnitra sdružení oficiálně registrovat. Jako zásadní argument přitom příslušný orgán uváděl skutečnost, že „*účel a cíle Sdružení pro jugoslávskou demokratickou iniciativu překračují charakter sdružení občanů*“.⁸⁴ Na základě předchozích vyjádření zcela očekávatelný verdikt však nepřiměl představitele sdružení k výrazné revizi dosavadního postupu. Formální předseda UJDI Žarko Puhovski si uvědomoval, že hlavním důvodem k zamítajícímu rozhodnutí bylo především svéhlavé odmítání spolupráce s SSRNH a tím i snaha působit mimo rámec současného politického systému. Trval však i nadále na uvedeném postupu s vysvětlením, že vzhledem k cílům, které si UJDI vytyčilo, nelze očekávat, že bude svou aktivitu koordinovat se socialistickým svazem v jeho současné, tedy nedemokratické podobě. Neodpustil si přitom i poměrně odvážnou poznámku vůči monopolu komunistické strany, kterou se prakticky nezdráhal zpochybnit její legitimitu: „*Ani SK není registrován, a to ani jako komunistická strana, ani jako svaz komunistů*“.⁸⁵ V reakci na zamítavou reakci chorvatských úřadů rozpracovalo UJDI v dubnu 1989 návrh na změnu příslušného zákona, který předpokládal automatickou registraci nově vznikajících uskupení. Příslušné orgány měly poté možnost na základě programových dokumentů a monitorování činnosti těchto sdružení rozhodnout o jejich dalším osudu.⁸⁶

UJDI pokračovalo i přes chybějící posvěcení ze strany státních orgánů ve své činnosti. Nedokázalo se však přizpůsobit stále zřetelněji se rýsujícím podmínkám stranického pluralitního systému. Otázka registrace sdružení byla po značných komplikacích a průtazích nakonec dokončena až koncem prosince 1989 v černohorském Titogradu. První alternativní

---

⁸³ *Međusobno interaktivna škvadra, Vjesnik*, 3. 2. 1989, s. 6; MIKULANDRA, Dino: *Politički tečaj za početnike, Slobodna Dalmacija*, 13. 2. 1989, s. 12.

⁸⁴ *Odbijen zahtjev, Vjesnik*, 11. 4. 1989, s. 5.

⁸⁵ ĐORĐEVIĆ, Tatjana: *Šef UJDI: Zašto partija nije registrirana u SUP-u? Polet*, 16. 6. 1989, č. 411, s. 11.

⁸⁶ *Republika*, květen 1989, č. 2, s. 4-5.

sdružení na území Socialistické republiky Chorvatsko tak mohlo necelý rok od svého ustanovení zákonně působit pouze v Černé Hoře. Ještě větším paradoxem však byla skutečnost, že na rozdíl od stran zasazujících se o zásadní revizi státoprávního uspořádání ve prospěch jednotlivých národů a jejich republik (HSLŠ, HDZ ad.), se UJDI nikdy nedostalo formálního uznání ze strany chorvatských mocenských orgánů. Jak HSLŠ, tak i nacionalisticky orientované HDZ totiž dokázaly velmi obratně využít prostoru ke koexistenci v rámci SSRNH.⁸⁷ Projugoslávsky smýšlející intelektuálové tak byly ve své iniciativě omezeny ze strany orgánů státu, o jehož jednotu a efektivní fungování od začátku usilovali.

2.2. Chorvatský sociálně liberální svaz

Sdružení pro jugoslávskou demokratickou iniciativu sice představovalo první politicko-spoločenské uskupení, které vstoupilo na skromně se rodící chorvatskou pluralistickou scénu, nebylo však vzhledem ke svému charakteru a cílům skutečnou alternativou stávajícímu režimu. Kvůli své jasně projugoslávské orientaci navíc nepředstavovalo ani uskupení zaměřující se primárně na poměry v Chorvatsku. UJDI však nezůstalo na dlouho jediným sdružením, které mělo aspiraci využít počínajících demokratických záchvěvů k artikulaci vlastních stanovisek vůči aktuálním otázkám doby. Do konce února 1989 se na území druhé největší jugoslávské republiky vyprofilovaly ještě dvě uskupení, jejichž ambice byly ve srovnání s UJDI mnohem konkrétnější a především jasně zacílené na chorvatské prostředí.

Skupina kolem představitele záhřebské židovské obce Slavka Goldsteina a spisovatele Vlada Gotovace se 20. února 1989 sešla, ve stejných prostorách jako před více než před třemi týdny předáci UJDI, na iniciativní schůzi Chorvatského sociálně liberálního svazu (*Hrvatski socijalno liberalni savez* – HSLŠ). Goldstein disponoval jako respektovaný ředitel nakladatelství *Novi liber* celou řadou kontaktů a značným uznáním i mimo intelektuální kruhy. Díky svým kriticky laděným názorům na příčiny a možná východiska současné společenské i hospodářské krize však byl vnímán i jako osobnost vymezující se v řadě ohledů vůči současnému režimu. Záměr založit alternativní nekomunistické sdružení Goldstein promýšlel již od druhé poloviny roku 1988, kdy svůj úmysl konzultoval například

---

⁸⁷

ORLIĆ, Mila: c. d., s. 106.

s Milovanem Djilasem nebo Dobricou Ćosićem. Kvůli rozdílům ve vnímání některých zásadních otázek aktuálního vývoje se však rozhodl obrátit se jiným směrem.⁸⁸

V sousedním Slovinsku postupoval proces politické pluralizace podstatně dynamičtějším tempem, než tomu bylo v Chorvatsku. Počátkem ledna 1989 se proto Goldstein s Gotovacem pokusili založit vlastní politické uskupení skrze organizační propojení s již konstituovaným Slovinským demokratickým svazem (SDZ). Získali by tím nejen konkrétnější oporu, ale i nemalé garance, že chorvatské úřady kvůli formálnímu spojení s organizací působící mimo jejich jurisdikci nezakročí proti jejich aktivitám. Slovinští opozičníci však chorvatským intelektuálům poskytli pouze deklarativní podporu a celý projekt odmítli jako příliš ambiciózní v současných podmínkách.⁸⁹

Když se Goldstein rozhodl na přelomu ledna a února 1989 přistoupit k založení politického sdružení s primárně chorvatským působením, kolovala již Záhřebem iniciativa Tudjmanova Chorvatského demokratického společenství. O poměrech na vznikající chorvatské politické scéně svědčí i skutečnost, že Tudjman i Goldstein o svých záměrech řadu týdnů vůbec nevěděli a tak nevědomky oslovili řadu stejných osobností s nabídkou začlenění do nově vznikajících uskupení. Při osobním setkání mezi Tudjmanem a Goldsteinem pokus o sjednocení obou iniciativ ztroskotal. Odlišná programově-ideová východiska se v tomto ohledu mísila i s nemalou mírou osobních ambic a vzájemných antipatií.⁹⁰ Chorvatské opozici se tak od samotného počátku nedařilo nejčastěji právě z těchto důvodů najít širší společnou platformu a zabránit četným rozkolům a štěpením.

V době, kdy se Goldsteinovi koncem února 1989 podařilo konstituovat iniciativní skupinu HSLŠ, se zdálo, že neúspěšný pokus o dohodu s Tudjmanem se podaří vyvážit začleněním respektovaného politologa Zvonka Lerotiče do aktivit nově vznikajícího svazu. Lerotić tehdy působil jako pedagog na záhřebské univerzitě a koncem osmdesátých let si získal značné uznání díky svým analýzám současné jugoslávské krize. Zdůrazňoval totiž, že k jejímu překonání je nutné se vydat směrem společenské pluralizace, ekonomické efektivity a plné afirmace federálních principů.⁹¹ V zapojení známého a reformně orientovaného intelektuála do činnosti HSLŠ viděl Goldstein řadu výhod. V podmínkách krajně nejistého směřování politického pluralizmu v Chorvatsku bylo spojení nově vznikajících subjektů

---

⁸⁸ GOLDSTEIN, Ivo: *Hrvatska 1918. – 2008*. Zagreb 2008, s. 634; HUDELIST, Darko: *Banket u Hrvatskoj*, c. d., s. 41.

⁸⁹ HUDELIST, Darko: *Banket u Hrvatskoj*, c. d., s. 41-42.

⁹⁰ Tamtéž, s. 44-47; TUĐMAN, Franjo: *Osobní dnevnik 1973.-1989. Knjiga III., 1984.-1989*. Zagreb 2011, s. 293-294; TUĐMAN, Ankica: *Moj život s Francekom*. Zagreb 2006, s. 373.

⁹¹ LEROTIĆ, Zvonko: *Jugoslavenska politička klasa i federalizam*. Zagreb 1989, s. 8.

s některou z veřejně známých a ceněných osobností pokládáno za jednu z jistějších a slibnějších cest k případnému uznání ze strany režimu. Výrazně se tím totiž snižovala pravděpodobnost represivních zásahů či dalších postihů, kterých se představitelé rodící se chorvatské alternativy obávali po většinu roku 1989.

Lerotić však velmi brzo po začátku spolupráce se sociálními liberály nastolil otázku celkové strategie a taktiky, kterou mají představitelé HSLS zaujmout při kontaktech s vládnoucí elitou. Lerotić jako stoupenec velmi volných a postupných kroků v této otázce zdůrazňoval, že v zájmu lepších výchozích pozic při žádosti o registraci ze strany chorvatských úřadů bude nutné zvolit umírněné a politicky nepřiliš ambiciózní vystupování. Při jednáních se zástupci socialistického svazu by podle něj mohl radikální a netrpělivý přístup zástupců HSLS oslabit nejen vlastní politické vyhlídky, ale zároveň způsobit citelnou ránu pro reformně orientované členy současné nomenklatury. V krajních důsledcích by tedy nepromyšlená a naléhavá argumentace sociálních liberálů mohla vést k celkovému ohrožení dosud velmi skromných výsledků politické pluralizace.⁹²

V centru diskuzí ohledně taktiky vůči současnému režimu stála otázka angažovanosti osobností, které byly kvůli účasti na událostech *maspoku* ostrakizovány či přímo strávily řadu let ve vězení. Vládnoucí špička SRH totiž takřka po celý rok 1989 striktně odmítala jakoukoliv revizi výkladu událostí vrcholících roku 1971 sesazením tehdejší chorvatské politické elity a následným postihem několika tisíc osob. Také mediální diskurz se i přes postupující liberalizaci nedokázal zbavit interpretace, která hledala v této kapitole moderních chorvatských dějin téměř výlučně nacionalistickou a separatistickou rovinu.⁹³ Aktivita donedávna trestně stíhaných a po dlouhá léta diskriminovaných prominentů *maspoku* tak představovala okolnost, která mohla mít pro budoucnost nově vznikajících subjektů fatální důsledky.

Tato krajně citlivá otázka byla v případě HSLS o to komplikovanější, že se přímo týkala jednoho ze zakladatelů a předních postav celého svazu. Vlado Gotovac strávil jako někdejší šéfredaktor časopisu *Hrvatski tjednik* celkem šest let za mřížemi a do veřejného života se znovu vrátil až v roce 1987, kdy mu Goldsteinovou zásluhou mohla v Záhřebu vyjít kniha básní. Gotovac nepatřil k radikálně nacionalistickému proudu *maspoku*. Komunistický režim kritizoval z pozic individualisticky založeného intelektuála, odmítajícího autoritářskou

---

⁹² ANTIĆ, Ljubomir: *Porođajne muke hrvatskog višestranačja*, *Vijenac*, č. 398, 4. 6. 2009. Dostupné z: <http://www.matica.hr/vijenac/398/Poro%C4%91ajne%20muke%20hrvatskog%20vi%C5%A1estrana%C4%8Dja/>

⁹³ Dokonce i značně nonkonformně vystupující časopis *Polet* se například neubráníl až hysterickému tónu ve zprávě, která pojednávala o neveřejném projevu Vlady Gotovace na pohřbu známého lékaře v Imotském. Viz VUKOVIĆ, Mladen: *Proketo sjeme, Polet*, č. 405, 25. 3. 1989, s. 11.

podstatu stávajícího systému. Při hodnocení *maspoku* zdůrazňoval, že právě v roce 1971 pevně věřil díky atmosféře uvolnění a aktivizace velké části společnosti ve smysluplnost další existence Jugoslávie, i když v modifikovaném uspořádání blízkého se konfederativnímu modelu. Na rozdíl od řady dalších však otevřeně přiznával, že i v rámci těchto procesů existoval jasně nacionalisticky orientovaný proud.⁹⁴

Napětí mezi Lerotičem a ostatními členy nejužšího vedení HSLŠS poznamenaly právě debaty ohledně míry angažovanosti Gotovace a lidí s obdobnou minulostí. Lerotič odmítal jejich výraznější aktivitu nejen kvůli obavám z negativních reakcí vládnoucích kruhů, ale také ve velké míře i na základě osobního postoje k událostem z počátku sedmdesátých let. Prohlubující se nedůvěra vyvrcholila nedlouho před začátkem ustanovující schůze HSLŠS, která se měla konat 20. května 1989. V krajně vyhrocené atmosféře na jednom ze setkání iniciativního výboru došlo mezi Gotovcem a Lerotičem k ostré výměně názorů. V Lerotičově argumentaci však kromě dosavadních připomínek zaznívaly i evidentní náznaky neochoty nadále spolupracovat s politicky pochybným uskupením, které si skrze postavu jednoho ze zakladatelů s sebou i nadále ponese diskreditující stigma *maspoku*. Tyto Lerotičovy pochybnosti navíc v posledních týdnech umocňovalo i zapojení jednoho ze studentských vůdců z roku 1971 Dražena Budiši do stranické činnosti. I díky Goldsteinově intervenci se však podařilo spor nakonec urovnat.⁹⁵ Jak se však později ukázalo, pouze na necelé čtyři měsíce.

Chorvatské orgány však přistupovaly k HSLŠS i díky opatrnému přístupu jeho předáků vcelku korektně. Již během prvních setkání Goldsteina s funkcionáři socialistického svazu byly vyhlídky žádosti HSLŠS o registraci označovány jako velmi nadějně. Na rozdíl od HDZ, které bylo od začátku ze strany režimu ostrakizováno a bojkotováno jako radikálně nacionalistické uskupení, se zástupci sociálních liberálů účastnili série oficiálních debat o směřování politického pluralismu.

Značně tolerantní přístup vládnoucí garnitury se projevil v blahosklonnosti, kterou projevil během ustanovujícího shromáždění HSLŠS, které se konalo 20. května 1989 v Záhřebu. Zástupce socialistického svazu, který se účastnil tohoto pětihodinového setkání, si musel vyslechnout řadu dosud veřejně jen opatrně a sporadicky formulovaných kritických

---

⁹⁴ GOTOVAC, Vlado, BUDIŠA, Dražen: *Razgovori o slobodnoj Hrvatskoj*. Zagreb 1991, s. 47-85.

⁹⁵ HUDELIST, Darko: *Banket u Hrvatskoj*, c. d., s. 65-93; ANTIĆ, Ljubomir: *Porođajne muke hrvatskog višestranačja*, *Vijenc*, č. 399, 18. 6. 2009, č. 400, 2. 7. 2009. Dostupné z <http://www.matica.hr/vijenc/399/Poro%C4%91ajne%20muke%20hrvatskog%20vi%C5%A1estrana%C4%8Dja> /<http://www.matica.hr/vijenc/400/Poro%C4%91ajne%20muke%20hrvatskog%20vi%C5%A1estrana%C4%8Dja/>

názorů na zatím jednoznačně přetrvávající monopol SK. Jistě také s nemalými rozpaky přijal Goldsteinova slova označující vznik HSLS jako odpověď na politiku *chorvatského mlčení* ze strany současného vedení. Také skutečnost, že zakládající schůzi sociálních liberálů podpořili ve svých pozdravech Dobrica Ćosić a Milovan Djilas a že se v předních lavicích kromě Tudjmana objevil i předák SDZ Dmitrij Rupel, dodávala události výrazně opoziční charakter. Projev Ivana Zvonimira Čičaka, ve kterém tento někdejší studentský vůdce *maspoku* mimo jiné otevřeně požadoval vyšetřování činnosti bezpečnostního aparátu či slavnostní pohřbení ostatků Andriji Hebranga, pak jednoznačně překračoval mantinely tehdejšího politického i společenského úzu. Celkově však na zakládajícím setkání sociálních liberálů nedošlo k výraznějším excesům či skandálním výrokům, jež by negovaly podstatu jugoslávského systému. Programové priority HSLS se naopak setkaly se značnými sympatiemi ze strany některých médií.⁹⁶

V následných reakcích z nejvyšších míst však nešlo zaznamenat výraznější známky kritiky či dokonce odsuzování takových vystoupení. Politická pluralizace se tak v očích mnoha pozorovatelů zdála být sice postupnou, ale stále jasněji se profilující vizí dalšího vývoje Chorvatska. Nadšení a viditelné uspokojení Goldsteina a jeho spolupracovníků z dosavadního vývoje však byly velmi záhy vystřídány neochotou režimu překročit hranici pouhé deklarativní podpory hlubším demokratizačním procesům.

2.3. Chorvatské demokratické společenství

Trojlístek nově vznikajících chorvatských politických uskupení doplnilo 28. února 1989 Chorvatské demokratické společenství (*Hrvatska demokratska zajednica – HDZ*). Franjo Tudjman vystoupil tehdy v prostorách Svazu spisovatelů Chorvatska (DKH) s projevem, ve kterém představil nejen programový náčrt HDZ, ale snažil se objasnit i širší motivy založení sdružení hájící chorvatské národní zájmy.

Tudjman byl, stejně jako řada dalších řečníků na této tribuně, značně opatrný ve formulaci základního poslání HDZ. Odmítal nejen jeho politickostranický charakter, ale mnohem důrazněji zatím akcentoval nutnost demokratické přeměny společnosti než samotnou národnostní problematiku. Poprvé širšímu okruhu zájemců představil programově-ideovou syntézu vznikajícího společenství. Přihlásil se v ní nejen ke Starčevićově a Radićově odkazu, ale do stejné roviny zasadil i ideály a výsledky aktivit chorvatské levice a „*výsledek boje po boku srbského a ostatních národů za socialistickou samosprávnou společnost*“. Výrazněji, i

⁹⁶ IVANKOVIĆ, Davor: *Jugoslavija s ljubavlju*, Start, č. 531, 27. 5. 1989, s. 30-33, 57.

když celkově velmi obecný a vyhýbavý osten kritiky namířil vůči probíhajícím pokusům o ustanovení hegemonisticko-centralistické nadvlády vycházející z jedné části Jugoslávie. Odmítal tedy v takových podmínkách politicky nevýrazný a zájmům vlastní veřejnosti nenakloněný přístup současného chorvatského vedení. Tudjman si velmi dobře uvědomoval, že kvůli účasti jeho osoby se na HDZ snesou kritiky jako na spolek politických ztroskotanců, kteří se po angažovanosti v komunistické straně a následných dvou dekadách vynuceného mlčení pokouší skrze fráze o nutnosti demokratizace o vlastní politický comeback. V projevu před několika desítkami osob však hájil takový postup s argumentem, že se dosud nepodařilo žádné jiné politickou minulostí nezátížené skupině o formulaci toho, co nyní nabízí veřejnosti HDZ.⁹⁷

Tudjman správně odhadl, že jeho minulost a střety s komunistickým režimem, výrazně ovlivní první reakce na vznik HDZ. Do poloviny šedesátých let přitom jen máloco nasvědčovalo tomu, že nejmladší generál Jugoslávské lidové armády (JNA) se kvůli svým postojům a aktivitám přijde ještě před začátkem *maspoku* o společenské postavení a následně se ocitne dvakrát ve vězení. Jako ředitel záhřebského ústavu pro výzkum historie dělnického hnutí se totiž v průběhu šedesátých let dostal do střetu s oficiální historiografickou politikou režimu. Tudjman se snažil zdůraznit širší souvislosti ustašovského i partyzánského hnutí v Chorvatsku a tím výrazně korigovat schématický pohled na události druhé světové války. Sám přitom v plné míře vycházel z marxistické metodologie a ve většině ohledů se držel nastavených mantinelů výzkumu této problematiky. Postupně však své poznatky, ve kterých mimo jiné zdůrazňoval národnostní motivy v postojích a krocích chorvatských komunistů za druhé světové války, dokázal již zúročit v několika knižních publikacích. Vědecké závěry přitom Tudjman začal stále zřetelněji promítat do svých politických a společenských aktivit. V polovině šedesátých let však byla taková Tudjmanova činnost vnímána jako ústupek nacionálně motivované interpretaci teprve dvacet let starých událostí. Jeho případ opakovaně řešilo stranické vedení v čele s Vladimírem Bakarićem. Tudjman však v této situaci projevil nemalou dávku neústupnosti i osobní odvahy a nehodlal své názory sebekriticky zavrhnout. V roce 1967 tak byl zbaven svého vedoucího postu v historickém ústavu a záhy předčasně penzionován.⁹⁸

Přestože se aktivně nepodílel na událostech *maspoku*, ocitl se v sedmdesátých a osmdesátých letech dvakrát za mřížemi kvůli svým aktivitám namířeným údajně proti současnému politickému a společenskému zřízení státu. Na Tudjmanovi se téměř dvacetileté

⁹⁷ Izlazak iz hrvatske šutnje: 28. veljače 1989.-1999. Zagreb 1999, s. 13-29.

⁹⁸ SADKOVICH, James S.: *Tudjman. Prva politička biografija*. Zagreb 2010, s. 71-151.

veřejné mlčení a izolace podepsaly v patrnějším příklonu k nacionalisticky laděným postojům. Vrcholem jeho názorového vývoje tímto směrem bylo navázání kontaktů s představiteli chorvatské emigrace, zvláště těmi na severoamerickém kontinentu. Za svou přijal myšlenku o nutnosti národního usmíření a překonání traumat, které kvůli složitému vývoji druhé světové války měly hluboké dopady pro celé generace Chorvatů. Tudjmanovi se zároveň podařilo navázat celou sítí kontaktů a získat si osobní přízeň řady osob, z nichž některé se později ocitnou ve vysokých státních postech.⁹⁹ Koncem osmdesátých let navíc v Tudjmanovi dozrávala myšlenka o založení vlastního politického uskupení, jež by akcentovalo výraznější příklon k nacionální problematice.

Výchozí pozice HDZ se vzhledem k Tudjmanově rozhodujícímu postavení v právě vznikajícím uskupení zdála být v porovnání s HSLS mnohem komplikovanější. Krajně negativní reakce médií spojující průběh setkání v prostorách DKH s pokusy o vzkříšení nacionalistických myšlenek *maspoku* (především kvůli vystoupení Ivana Gabelici, který byl při zdůrazňování příkoří chorvatského národa nejexplicitnější) tento dojem jen potvrzovaly.¹⁰⁰ Zatímco sociální liberálové dokázali v první fázi své činnosti aktivitu Gotovace a Budiši, jako dosud nepohodlných osob, redukovat na vnitrostranické záležitosti, Tudjman odmítal i přes svou značně kontroverzní minulost ustoupit do pozadí. Nebránilo mu to však, aby se v prvních stranických dokumentech striktně vyhýbal zmínce o osobách sice zainteresovaných do činnosti HDZ, ale údajně natolik zkompromitovaných minulostí, že by jejich angažovanost mohla posloužit jako záminka k represivnímu zákroku. Tudjman se tak již od samotného počátku snažil o upevnění vlastních pozic v nově vznikajícím sdružení, které se podle jeho názoru již v této době záhy stane vlivným a silným politickým subjektem.¹⁰¹

Podobně jako v případě HSLS, ani Chorvatskému demokratickému společenství se na začátku působení nevyhnuly zásadní neshody mezi jeho iniciátory. Již při diskuzích o konečně podobě *Náčrtu programové deklaráce* HDZ se Tudjman střetl se skupinou v čele s Markem Veselicou ohledně odkazů na levicové politické tradice a rozhodnutí AVNOJ a ZAVNOH z dob druhé světové války. Tudjman totiž dokázal, na rozdíl od mnohem radikálněji orientovaného Veselici, ocenit a vyzdvihnout přínos partyzánského hnutí a z něho plynoucího Titova pojetí federalismu pro integritu a suverenitu současné SRH. Veselica však

⁹⁹ SADKOVICH, James S.: c. d. Zagreb 2010, s. 244-258.

¹⁰⁰ K ohlasům na vznik HDZ v chorvatském i jugoslávském tisku viz: *Hrvatska demokratska zajednica. Bilten za članstvo*, roč. 1, č. 1, červen 1989, s. 33-60.

¹⁰¹ MANOLIĆ, Josip: *Politika i domovina. Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku*. Zagreb 2015, s. 108; HUDELIST, Darko: *Banket u Hrvatskoj*, c. d., s. 52-53.

považoval podle něj umělé zdůrazňování antifašistických tradic za zbytečné a v mnoha ohledech i kontraproduktivní přenos reliktní komunistického systému do programu HDZ. Stejně jako v diskuzích s chorvatskými emigranty v Kanadě a USA však Tuđman odmítl zbavit se jedné z důležitých komponent moderního vývoje Chorvatska. Celkové napětí mezi oběma výraznými osobnostmi HDZ bylo navíc silně poznamenáno jejich mocenskými ambicemi.¹⁰²

Tuđman si uvědomoval, že otevřený konflikt s Veselicou jako nejznámějším a zvláště v emigrantských kruzích velmi uznávaným chorvatským politickým vězněm¹⁰³ může mít pro soudržnost nově vznikajícího svazu a vlastně i pro celý projekt nacionálně orientované opoziční platformy závažné důsledky. Vnitřní disciplína a důraz na ofenzivnější politickou taktiku, kterou Veselicova skupina v současných podmínkách odmítala, však nakonec Tuđmana přesvědčily o nemožnosti další spolupráce. Veselicovi stoupenci navíc v průběhu jara 1989 stále častěji zpochybňovali Tuđmanovo postavení v rámci HDZ a žádali, aby se do jeho čela postavil právě Marko Veselica.¹⁰⁴

Tuđman společně se svými tehdejšími nejbližšími spolupracovníky (Josip Manolić, Vladimir Šeks, akademik Dalibor Brozović) se rozhodli manipulativně využít oficiálního policejního nesouhlasu s ohlášeným veřejným ustanovujícím zasedáním HDZ, které se mělo konat v záhřebském hotelu *Panorama*. Tuđmanova skupina před Veselicou a jeho stoupenci tento písemný zákaz chorvatských orgánů zamlčela a tajně se sešla v prostorách restaurace *Jarun*. Za účasti necelé padesátky osob tak byly schváleny všechny předložené programové dokumenty a zvoleno vedení HDZ. Kromě Franji Tuđmana jako předsedy, se součástí stranické špičky stali advokát Vladimir Šeks, lingvista Dalibor Brozović či Josip Manolić jako předseda výkonného výboru. Veselicova skupina tak byla lstí prakticky zbavena svého dosavadního vlivu. I přes značné pochybnosti, které tímto krokem Tuđman vyvolal v řadách opozičně orientovaných kruhů, se vnitřní konsolidace a pevné vedení ukázaly jako v mnoha ohledech rozhodující faktory při cestě HDZ k postavení politického hegemonu v Chorvatsku.¹⁰⁵

---

¹⁰² HUDELIST, Darko, c. d., s. 107; TUĐMAN, Franjo: *Osobní dnevnik*, c. d., s. 294-295; GAURA HODAK, Orhidea: *Tuđman i Perković. Istina o tajnoj vezi koja je formirala Hrvatsku*. Zagreb 2013, s. 151.

¹⁰³ Více k Veselicově případu viz VESELICA, Marko: *Zov savjesti iz hrvatskog Sibira*. Zagreb 1990. Zde i plné znění jeho obžaloby. Veselica byl v roce 1981 odsouzen k jedenácti letům vězení za protistátní aktivitu.

¹⁰⁴ HUDELIST, Darko: *Tuđman: biografija*. Zagreb 2004, s. 647.

¹⁰⁵ MANOLIĆ, Josip: c. d., s. 114-120; HUDELIST, Darko: *Banket u Hrvatskoj*, c. d., s. 117-131; BOLJKOVAC, Josip: *„Istina mora izaći van...“*. *Sjećanja i zapisi prvog ministra unutarnjih poslova neovisne Hrvatske*. Zagreb 2009, s. 171-172.

3. Chorvatsko mezi Kninem a Vidovdanem (únor – červen 1989)

Koncem února 1989 otřásla Jugoslávií opět plnou měrou kosovská krize. Odmítání ústavních změn, které by výrazně omezily postavení autonomních oblastí a kompetence oblastních institucí a orgánů, se stalo v těchto dnech ústředním postojem většiny kosovských Albánců. Poslední únorový týden zahájili horníci v dolech Trepča a Stari Trg protestní stávkou, která měla k demisi donutit vedoucí představitele nového promiloševičovského vedení Kosova.¹⁰⁶ Drama odehrávající se v kosovských šachtách však ve svých důsledcích ukázalo zásadní rozdělení nejen jugoslávské politické elity, ale též velké části společnosti. Stanoviska vydaná v této souvislosti v jednotlivých částech Jugoslávie představovala v mnoha ohledech základní diferenciací linii ať již na politické či společenské scéně. Odlišné vnímání příčin a způsobů řešení kosovské krize tak nadále přispívalo ke gradaci celkového napětí.

Chorvatská politická elita se vzhledem ke svým dosavadním prioritám ocitla v tíživé situaci. Stejně jako mocenské špičky ostatních federálních jednotek nevnímala kosovské drama jako primárně srbskou záležitost. Byla si naopak vědoma, že Miloševićova snaha o modifikaci dosavadního ústavního zřízení může mít dopady i na celkovou politickou rovnováhu v jugoslávském státu. Zcela ve shodě s ostatními republikovými nomenklaturami však uznávala oprávněnost změn, které měly upravit sporné body ve vztahu Socialistické republiky Srbsko k jeho dvěma autonomním oblastem. Ze stanovisek a prohlášení chorvatských komunistů byla jasná také snaha o hledání celojugoslávského přístupu k řešení kosovské krize. Při této příležitosti nepomněli alespoň formálně zdůraznit solidaritu s osudem několika tisíc Srbů, kteří každoročně opouštěli své domovy v Kosovu. Kosovská agenda chorvatských funkcionářů však nejčastěji výrazně nepřesahovala rámec politických debat a frázovitých výroků. Aktuální napětí v této oblasti tak bylo i přes četná deklarativní prohlášení pro politiky v Chorvatsku druhotnou záležitostí, jež se akutně jejich republikových poměrů netýká.

Výbušnost kosovské a s ní spojené celkové mezinárodní otázky však v posledních únorových dnech roku 1989 výrazně pocítilo i Chorvatsko. Republiková odborová organizace vydala 27. února po vzoru dalších společensko-politických organizací v zemi své stanovisko k situaci stávkujících horníků, kteří již pátým dnem necelý kilometr pod zemí vyčkávali na splnění svých politických požadavků. Odboroví funkcionáři v Chorvatsku tak zveřejnili

---

¹⁰⁶ Ke kosovským událostem v únoru 1989 viz například ŠTĚPÁNEK, Václav: *Antibyrokratická revoluce v Srbsku v letech 1988-1989*, in: *Studia historica brunensia*, Brno 2006, roč. 2006, C52, s. 189–223; NIKOLIĆ, Kosta: „*Ne damo Kosovo*“. *Ustavne promene u Srbiji 1989 (II)*. In: *Istorija 20. veka*, č. 3, 2012, s. 171-189.

prohlášení, ve kterém žádali demisi promiloševičovskými orientovaných kádrů a tím i splnění jednoho z hlavních bodů protestujících Albánců. Také odsoudili současnou praxi, podle které se shromažďování jednoho z národů považuje za kontrarevoluci, zatímco obdobné aktivity příslušníků jiného národa se prezentovaly jako výraz národní vůle. Celkově však chorvatští odboráři poukazovali především na humanitární dimenzi celého případu a žádali proto politické ústupky v zájmu záchrany lidských životů.¹⁰⁷

V mimořádně zjištěné situaci, kdy federální předsednictvo směřovalo k vyhlášení výjimečného stavu v Kosovu, se pozornost jugoslávské veřejnosti upnula na lublaňské shromáždění v Cankarově domě. Za účasti více než dvou tisíc osob, mezi nimiž nechyběli ani nejvýznamnější komunističtí a opoziční představitelé, zazněla tvrdá kritika dosavadního řešení kosovského dramatu a vlna solidarity s osudy tamějších Albánců. Představitel slovinské mládežnické organizace dokonce prohlásil, že „*dnes jsou v jugoslávské společnosti Albánci Židé (...) vyloučeni ze společnosti jako národ lenochů, tyranů a vrahů, ale již zítra se to samé může stát Slovincům, Chorvatům nebo Černohorcům (...)*“.¹⁰⁸ Přestože předseda slovinských komunistů Milan Kučan byl ve svých výrocích smířlivější a vyzýval k hledání vzájemných kompromisů, neopomněl i on zdůraznit, že v hornických dolech „*se nebrání pouze právo tamějších horníků (...), ale brání se i avnojevská Jugoslávie*“.¹⁰⁹ Setkání v Cankarově domě tak výrazně přispělo k již tak značné polarizaci jugoslávské veřejnosti. Jako reakce na tyto výroky a na celkový postoj slovinských institucí k aktuální krizi se konala v Bělehradě masivní demonstrace, které se mělo údajně zúčastnit až milión protestujících.

Vzhledem k prohlášení, které učinila chorvatská odborová organizace a v podobném tónu následně i socialistický svaz Chorvatska, se demonstrace v Bělehradě a dalších srbských městech obrátily i proti nim a jejich prostřednictvím tak i vůči chorvatské politické reprezentaci jako celku. Zvláště odmítavě byl přijat návrh některých chorvatských funkcionářů na zřízení zvláštního účtu, na základě kterého se mělo stávkujícím horníkům a jejich rodinám pomoci i finančně. Předsednictvo ÚV SKJ dokonce muselo po sériích krajně negativních reakcí na účet záhřebského a lublaňského vedení vydat prohlášení, ve kterém jednoznačně odmítalo často vznášená obvinění, že slovinské a chorvatské vedení svými stanovisky a kroky přímo podporují albánský nacionalismus a separatismus.¹¹⁰

---

¹⁰⁷ *Ostavke u ime života rudara, Slobodna Dalmacija*, 27. 2. 1989, s. 3.

¹⁰⁸ BELIĆ, Dragan, BILBIJA, Đuro: *Srbija i Slovenija. Od Cankarevog doma do „Jugoalata“ i Gazimestana. Dokumenti*. Beograd 1989, s. 25.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 29-30.

¹¹⁰ *Nema popuštanja, Slobodna Dalmacija*, 1. 3. 1989, s. 9.

Kontroverzní postoj některých chorvatských institucí k požadavkům stávkujících horníků však vyvolal smíšené reakce i na území samotné SRH. Dosud takřka jednotné stranické a státní vedení této republiky opatrně lavírovalo mezi důslednou věrností titoistickým základům současného uspořádání a latentní obranou vlastní republikové suverenity. Poslední únorový den roku 1989 však bylo konfrontováno s prvními zcela otevřenými projevy nesouhlasu i na území vlastní republiky. Pracovníci hlavního kninského podniku se totiž v reakci na uvedený postup chorvatských orgánů rozhodli vstoupit do časově omezené stávky a následování dělníky z dalších pracovních kolektivů se shromáždili v centru města. Kolem pěti tisíc protestujících vyjádřilo nejen svůj kategorický nesouhlas se stanovisky zmíněných chorvatských orgánů a slovinského socialistického svazu, ale žádalo také demisi místních politických funkcionářů.¹¹¹ Vyvolávaná hesla oslavovala kromě Titovy osoby i Stipe Šuvara, ale především pak Slobodana Miloševiče. Objevovala se i hesla „*Nedáme Kosovo*“ či „*Pryč s Vllasim*“.¹¹² Přestože se hlavní část těchto protestů odehrávala formálně stále pod pláštíkem jugoslávské orientace a v duchu „bratrství a jednoty“, největší pozornost nakonec upoutaly národovecky až nacionalisticky laděné projevy čelných organizátorů, mezi nimiž získali přední postavení Simo Dubajić či Jovan Opačić. Dubajić dokonce oslovil přítomný dav „*Bratři Srbové*“ a údajně měl během svého vystoupení také zvolat „*at' žije velké svobodné Srbsko*“.¹¹³

Na území Chorvatska se tedy poslední únorový den odehrálo první početnější protestní shromáždění s jednoznačně politickými cíli. Mocenská elita této druhé nejlidnatější jugoslávské republiky se musela vyrovnávat s prvním případem otevřeného nesouhlasu v řadách vlastního obyvatelstva. Skutečnost, že se několikatisícová demonstrace odehrála v převážně Srby obývané oblasti Kninu, otevírala řadu zásadních otázek nejen nad dalším vývojem národnostní problematiky v samotném Chorvatsku, ale i nad charakterem počínající jugoslávské krize. V mediálním prostředí, ale i na nejbližších jednáních nejrůznějších politických a společenských organizací se záhy po kninských událostech vynořila řada otázek souvisejících s jejich příčinami a celkovým charakterem. Řešilo se tak, do jaké míry byl mítink pouze spontánní projevem nesouhlasu vůči některým aktérům kosovskému dramatu a především zda nacionalistická hesla, jež zazněla během jeho odpolední části, odrážejí i zhoršující se stav mezietských vztahů na území SRH, či se jedná o ojedinělé excesy.

---

¹¹¹ Celé znění textu s požadavky kninského mítinku otiskl pouze časopis *Polet*. Viz PARAC, Mirjana: *Tko to tamo igra? Polet*, č. 404, 10. 3. 1989, s. 16-17.

¹¹² RADULOVIĆ, Srđan: *Knin: protestni miting, Slobodna Dalmacija*, 1. 3. 1989, s. 9; BARIĆ, Nikica: *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. – 1995*. Zagreb 2005, s. 42-43.

¹¹³ IVIĆ, Miroslav: *Simo Dubajić: ja sam srpski nacionalista, Vjesnik*, 12. 3. 1989, s. 6.

Již dva dny po shromáždění v Kninu se k celé situaci vyjádřil politický aktiv této oblasti. Nejenže potvrdil, že poklidné protesty se odehrávaly v jednoznačně jugoslávském duchu, ale také striktně odmítl údajné pokusy některých jedinců a skupinek zdiskreditovat jeho průběh nacionalisticky laděnou rétorikou. Kninská politická nomenklatura také podpořila většinu základních požadavků, které organizátoři mítinku zformulovali. Uznala tedy oprávněnost jejich kritiky postojů chorvatské odborové organizace, SSRNH i slovinského socialistického svazu. Odmítla však přijmout demise některých funkcionářů, jejichž odchod byl také jedním ze stěžejních požadavků kninských protestů. Volání po rezignaci předních politických představitelů Kninu bylo totiž údajně „*nasměrována k svržení a destabilizaci systému vedení*“.¹¹⁴ Zdejší mocenská elita tedy zvolila v otázce případných hromadných demisí velmi podobnou argumentaci, s jakou odmítali rezignace politici ve Vojvodině a Černé Hoře v průběhu roku 1988. Stejně tak i kninští komunisté trvali na důsledném respektování institucionálního řešení takových požadavků.

Kninské politické vedení tak dokázalo obratně z dramatické situace vybalancovat. Zachovalo si přitom nejen své funkce, ale i díky přijetí značné části požadavků i nemalou důvěru místních obyvatel. Nejvyšší představitelé chorvatských republikových institucí a organizací nebyli v hledání příčin a interpretace kninských událostí zdaleka tak úspěšní. Na zasedání širšího grémia Socialistického svazu pracujícího lidu Chorvatska se přítomní delegáti snažili především očistit od nánosů obvinění z podpory albánskému separatismu a iredenty. Zdůraznili tak znovu ryze humanitární charakter svého únorového prohlášení a vyjádřili jednoznačnou podporu plánovaným ústavním změnám v Srbsku. Hodnocení dramatických únorových dní však vzbudilo značný rozruch. Zvláště vystoupení Eduarada Cenčiće se stalo předmětem následné kritiky. Cenčić totiž zpochybnil spontánní charakter kninského shromáždění. Prohlásil naopak, že probíhalo podle obecně známého a osvědčeného scénáře. Implicitně tak kninské události zařadil do mašinérie *antibyrokratické revoluce* a neváhal je dokonce označit za „*útok proti Chorvatsku*“.¹¹⁵

Cenčićovo prohlášení bylo sice ojedinělé svou přímostí a rázností, přesto však ilustrovalo podstatu debat, které Chorvatskem otřásaly po kninských protestech. Velmi citlivá otázka srbsko-chorvatských vztahů na území SRH se kvůli nim dostávala opět do centra pozornosti. Zkušenost s mítinky *antibyrokratické revoluce* navíc výrazně komplikovala hodnocení podstaty těchto událostí. V tisku se objevovaly například články interpretující kninské shromáždění jako pokus o vyostření mezietnických poměrů v Chorvatsku, jež mělo

¹¹⁴ *Nedopustiva podvajanja, Slobodna Dalmacija*, 6. 3. 1989, s. 3.

¹¹⁵ *Nećemo dopustiti razdor, Vjesnik*, 3. 3. 1989, s. 4.

vést ke *kosovizaci* této republiky po vzoru Vojvodiny a Černé Hory.¹¹⁶ V tomto ohledu se demonstrace v Kninu dávaly do přímé souvislosti s výroky kosovského aktivisty a předního organizátora prvních mítinků Miroslava Šoleviće. Předák kosovských Srbů totiž v průběhu února opakovaně v tisku prezentoval záměr rozšířit protestní shromáždění i do dalších částí Jugoslávie. V této souvislosti poznamenal, že zásah v Bosně a Hercegovině je „*hotová věc*“ a že „*i Chorvatsko přijde na řadu*“.¹¹⁷ Výbuch nespokojenosti v Kninu jen několik dní po těchto výrocih proto téměř automaticky hodil na tyto události stín nedůvěry a podezření.

Teze hodnotící kninské protesty jako výsledek cílené kampaně zkušených aktivistů *antibyrokratické revoluce* však přehlízejí či podceňují aktuální rozpoložení, které v důsledku kosovské krize panovalo v těch oblastech SRH, které byly osídleny převážně srbským etnikem. Na stranu kninských protestujících se totiž přidala i místní politická elita. S kategorickým nesouhlasem ohledně postupu některých chorvatských funkcionářů v otázce podpory stávkujících horníků totiž záhy po kninském mítinku přišly i celé stranické organizace v tomto regionu. Stranické, odborové či mládežnické organizace v okresech Benkovac, Gračac, Vrginmost či Donji Lapac vydaly počátkem března 1989 prohlášení, ve kterých jednoznačně odmítly stanoviska chorvatských odborářů, stejně jako SSRNH a slovinských společenských institucí. Zdůraznily přitom, že jejich údajně humanitárně motivované kroky rozhodně nevedou k řešení kosovského dramatu.¹¹⁸ Stejně tedy jako kninští funkcionáři i řada dalších politických představitelů v převážně Srby osídlených oblastech se veřejně distancovala od oficiálních postojů chorvatských republikových organizací, ke kterým z organizačně-správního hlediska formálně náležela. Zatímco tedy za excesy na protestním shromáždění v Kninu mohli teoreticky stát jednotlivci s radikálně nacionalistickými názory, celkový nesouhlas některých oficiálních stranických a dalších společensko-politických organizací ukazuje spíše na počátek stále zřetelnějších rozdílů ve vnímání současných událostí v Jugoslávii.

Bez ohledu na charakter samotných kninských událostí představovaly postoje místních politických orgánů a odmítavé reakce pracujících kolektivů v řadě podniků první veřejný případ diametrálně odlišného chápání současné jugoslávské krize na území SRH v posttitovském období. V prvním čtvrtletí roku 1989 bychom však marně hledali v postojích politického vedení v převážně srbských oblastech v Chorvatsku argumenty, které by

---

¹¹⁶ Viz například JOVIĆ, Josip: *Kosovizacija Hrvatske*, *Vjesnik*, 5. 3. 1989, s. 5.

¹¹⁷ *Politika od gume i stakla*, *Vjesnik*, 23. 2. 1989, s. 10.

¹¹⁸ *Osuda manipulacija, Slobodna Dalmacija*, 2. 3. 1989, s. 4; *Ograda od stavova*, *Vjesnik*, 2. 3. 1989, s. 8; *Odbačeni stavovi CK SKH i VSSH*, *Vjesnik*, 2. 3. 1989, s. 8

podporovaly či dále rozvíjely tezi o údajném nerovnoprávném postavení srbského národa v SRH. Za nesouhlasnými reakcemi v Kninu a okolních okresech stály z velké části spontánní pocity solidarity s osudy kosovských Srbů a upřímné rozhořčení i ze sebemenších náznaků podpory ultimativním požadavkům albánské majority v Kosovu. Až dynamický vývoj na jugoslávské politické scéně mezi lety 1989 a 1990 rozpoložení jak chorvatského, tak srbského národa v Chorvatsku značně zradikalizoval. Zmíněné oblasti se proto nikoliv náhodou staly ohniskem tzv. srbské vzpoury v létě 1990, jež je považována za faktický počátek přímého chorvatsko-srbského střetu na území Chorvatska.

Nejvyšší stranické a státní vedení SRH se snažilo na kninské události pohlížet tak, aby neposilovalo dojem, že se poslední únorový den na jejich území odehrál pokus o *vývoz antibyrokratické revoluce*. Zcela v duchu svého dosavadního přístupu se pokoušelo nepřispívat k další eskalaci již tak napjaté situace v Jugoslávii. V tomto ohledu se chorvatští komunisté snažili nedávat těmto událostem etnický či nacionální charakter. Správně odhadli, že takovou interpretací by jen potvrdili argumenty těch, kteří se již dlouhodobě snaží politizovat otázku postavení srbského národa v Chorvatsku. Člen předsednictva ÚV SKH Celestin Sardelić tak například v Rijece prohlásil, že v kninských protestech je nutné primárně hledat jejich sociálně-ekonomické kořeny. Výbuch nespokojenosti podle něj jednoznačně ukazuje, nakolik je v Jugoslávii potřebná zásadní hospodářská reforma. Sardelić odmítl vidět v kninských událostech destruktivní element a naopak vyzdvihnul, že v nich byla „*naznačena jedna pozitivní energie, jugoslávsky profilovaná*“. Přitom otevřeně poukázal na tíživou situaci v této oblasti, která dlouhodobě trpěla vysokou nezaměstnaností, nedostatečně rozvinutou hospodářskou strukturou a stále se ještě nedokázala vypořádat s ničivými následky zemětřesení, které město zasáhlo v roce 1986. V takové situaci jsou podle Sardeliće „*pochopitelné i revolty*“. Situaci v Chorvatsku tedy i nadále viděl jako stabilní a naopak prohlásil, že se neobává „*vývozu revoluce na toto území, pokud zde nenajde úrodnou půdu*“.¹¹⁹

Přestože se opatrné hodnocení událostí v Kninu objevovalo v prvních březnových dnech u většiny vysoce postavených chorvatských politiků, bylo zvláště ve sdělovacích prostředcích zřejmé, že události posledního únorového dne roku 1989 představují určitý přelom v dosud zcela okrajové roli Chorvatska v současné jugoslávské krizi. Rétoricky sice politická špička SRH stále zůstávala v zajetí publicisticky zprofanovaného *chorvatského mlčení*, její konkrétní kroky po kninských demonstracích však ukazovaly značné obavy

¹¹⁹ *Uopće se ne bojim „izvoza revolucije“*, *Vjesnik*, 3. 3. 1989, s. 5; O nepříznivém ekonomickém stavu v kninské krajině viz JAJČINOVIĆ, Milan: *U sjedni mitinka*, *Danas*, č. 373, 11. 4. 1989, s. 23-24.

z dalšího vývoje. V polovině března 1989 oznámily soudní orgány v Šibeniku, že bylo zahájeno trestní stíhání proti partyzánskému veteránovi a ústřední postavě kninského shromáždění Simovi Dubajićovi. Důvodem k tomuto postupu mělo být jeho jednání mající za cíl „*narušování bratrství a jednoty, rozbíjení existujícího společensko-politického systému a nepravdivé prezentování poměrů a stavu v zemi*“.¹²⁰ Dubajić tedy porušil pověstný paragraf 133 trestního zákoníku, jímž byl již několik dekad ospravedlňován zásah vůči protirežimním aktivitám.

Dubajić se díky tomuto pokusu o kriminalizaci svých výroků a aktivit dostal do popředí zájmu jugoslávské veřejnosti. Sdělovací prostředky v Chorvatsku totiž ve svých prvních zprávách zveřejňovala konkrétní jména a fotografie organizátorů kninského shromáždění jen velmi výjimečně. Stejně jako na jednáních politických grémií se většinou hovořilo pouze o pochybných jedincích, kteří se snažili oprávněné žádosti kninských demonstrantů zneužít ve svůj osobní prospěch. Ve snaze o diskreditaci těchto ve veřejném prostoru převážně anonymních předáků však bylo důsledně zdůrazňováno, že se jedná o osoby trestně stíhané za porušování veřejného pořádku, nacionalistické projevy či dokonce krádeže a zpronevěru. Důvěryhodnost kninských aktivistů měly navíc oslabit i zprávy, podle kterých se chystaly celou situaci nadále zdramatizovat a rozšířit nepokoje i do dalších měst v Chorvatsku.¹²¹

Přelomem v této útočné kampani se stal až otevřený rozhovor, který Dubajić poskytl záhřebskému *Vjesniku*. Celostránkové interview s válečným veteránem, který svým zjevem připomínal srbské bojovníky z královské éry, umožnil chorvatské veřejnosti poprvé po téměř dvou týdnech od kninských událostí seznámení se s životním osudem a myšlenkovým světem tohoto legendami opředeného srbského nacionalisty. Dubajić svým osudem zosobňoval příslušníky válečné generace, kteří se již záhy po ukončení konfliktu rozešli s komunistickou stranou zklamaní jejími postupy. Dubajić se nejenže neohrazoval od své nacionalistické orientace, ale zcela otevřeně promluvil i o své konverzi k pravoslavné víře. Nešetřil ani komplimenty na účet Miloševićovy politiky a čtenářům neopomněl nastínit i svou vizi budoucího uspořádání Jugoslávie, která by podle něj měla mít konfederativní charakter, ve kterém by bylo možné realizovat kulturní autonomii Srbů v Chorvatsku.¹²²

---

¹²⁰ *Istraga protiv Sime Dubajića, Slobodna Dalmacija*, 17. 3. 1989, s. 4.

¹²¹ Viz například BLAŽEVIĆ, Davorka: *Kninu ne treba reprizno „događanje“*, *Slobodna Dalmacija*, 9. 3. 1989, s. 10-11.

¹²² IVIĆ, Miroslav: *Simo Dubajić: ja sam srpski nacionalista*, *Vjesnik*, 12. 3. 1989, s. 6.

Zveřejnění Dubajićových názorů v nezkrácené a doslovné formě se stalo jedním z důvodů, které vedly chorvatskou justici k zahájení trestního stíhání. Dubajićovy teze zcela odporovaly oficiálnímu politicko-společenskému úzu. V chorvatském prostředí se tedy rozpoutala debata, nakolik je vhodné zveřejňovat v tisku postoje osoby, která svými otevřenými nacionalistickými postoji negativně působí na mezinárodní vztahy v jugoslávské federaci. Do těchto rozprav se promítly nejen stále platné limity publicistické činnosti, které i ve velmi liberálních podmínkách jugoslávské praxe stále byly jasně patrné, ale i celkové obavy z přenesení nacionalistické euforie a tenzí na území SRH.

Kritika, která se objevila v souvislosti s otištěním Dubajićova rozhovoru, měla velmi pravděpodobně vliv na rozhodnutí záhřebského soudu, který koncem března 1989 nepovolil publikování rozhovoru novináře Darka Hudelista s předákem kosovských Srbů Miroslavem Šolevićem, jenž měl být otištěn v záhřebském týdeníku *Start*. Tento zákaz měl údajně znemožnit zneužití tisku. Šolević totiž podle mínění příslušných orgánů otevřeně popisoval metody a návod k svržení legálních institucí ve Slovinsku a Chorvatsku, a to podle dosud osvědčené praxe mítinků *antibyrokratické revoluce*. Stejně jako v případě Dubajićových tezí i stažení celého čísla *Startu* z prodeje vyvolalo značnou diskuzi, zda chorvatští čtenáři mají právo se přímo seznámit i s názory a výroky, jež odporují a v mnoha ohledech i podkopávají základní fundamenty posttitoiistického režimu.¹²³ Kritiky současné chorvatské garnitury navíc tento zákaz znovu přesvědčil o tom, že za jejími údajně proreformními názory se ve skutečnosti skrývá stále dogmatický sklon ke kontrole veřejného prostoru.

Případy mediálního vystoupení Dubajiće a Šoleviće jednoznačně napovídaly, že důsledky kninských událostí a celkového napětí v jugoslávské federaci se stále zřetelněji promítají i v chorvatské společnosti. K obavám z exploze nacionalistických vášní však nevedly jen projevy bezskrupulózního srbského nacionalismu a otevřených výhrůžek republikovými institucím. V prvních březnových dnech se v chorvatských médiích objevovaly četné zprávy z ustanovující schůze Tudjmanova Chorvatského demokratického společenství (HDZ). Již dlouho očekávaný pandám srbského nacionalismu tak získal svou zcela jasnou podobu. Skutečnost, že se tato iniciativní schůze HDZ konala právě 28. února 1989, tedy přesně v den kninského mítinku, poskytla těmto obavám z mezinárodních tenzí i symbolickou formu. Ilustrativní příklad úvah o potenciálním nebezpečí, které může pro Chorvatsko představovat konfrontace mezi srbským a chorvatským nacionalismem, představuje jeden z

---

¹²³ K celé kauze viz HUDELIST, Darko: *Kosovo. Bitka bez iluzija. Zagreb 1989*, s. 333-382, kde jsou shromážděny reakce hlavních jugoslávských periodik na tento zákaz a polemika ohledně přípustnosti takového postupu.

novinářských příspěvků: „*Politický odstup je v tomto okamžiku natolik malý, že každé nacionální vyčleňování i bez sebemenších nacionalistických známek jen dolévá olej do ohně již tak rozhořené politické napětí. Jestli jsme si někdy měli vzpomenout na rok 1971, nastal okamžik, abychom si na ty nemilé události vzpomněli právě dnes.*“¹²⁴

Výše zmíněné kauzy s Dubajičem a Šolevičem v hlavních rolích se i přes značné pobouření, které svými výroky vyvolali, stále lze řadit spíše do potenciálních zdrojů konfliktu. V Chorvatsku se však po kninských událostech objevily i konkrétní případy ilustrující změnu klimatu v této republice. V neděli 20. března 1989 se na záhřebském stadionu *Maksimir* konalo fotbalového utkání domácího *Dinama* s bělehradským klubem *Partizan*. Zápas mající i v dřívějších dobách charakter derby se tentokrát vymknul kontrole. Domácí fanklub měl údajně skandovat během prvního poločasu nacionalistická a urážlivá hesla jako například „*Srbští cikáni*“, „*Nedáme vám Kosovo*“ či „*Ať shoří partyzáni*“. Nechyběla ani vulgární hesla urážející osobu Slobodana Miloševiče či postavu svatého Sávy.¹²⁵ Hromadný pokřik oslavující současného předsedu SKJ Stipu Šuvara jen potvrdil trend patrný minimálně od počátku roku 1989, kdy byl tento jinak kontroverzní a v některých kruzích i krajně nepopulární politik vnímán především prizmatem svého konfliktu s Miloševičovým kurzem. Napjatá atmosféra vyvrcholila v druhé části hry vandalským chováním fanoušků bělehradského klubu a následným zásahem policie. Výkonný výbor bělehradského klubu odsoudil počínání *Dinama* i policie prohlášením, že „*celý stadion podlehl nacionalistické euforii namířené proti Srbsku a jeho vedení*“.¹²⁶ Sportovní publicista Mihovil Švigir však záhy popřel nacionalistické běsnění záhřebských fanoušků a naopak poukázal na to, že nacionalisticky zabarvené skandování zahájili právě příznivci *Partizanu* hesly „*Jdeme na Kosovo*“ či „*Slobo, Srbe – Srbsko je s tebou*“ s jednoznačným cílem vyprovokovat domácí fanoušky a vyvolat střet.¹²⁷

Nepokoje během fotbalového utkání jistě ukazují, nakolik se politické a nacionální konfrontace přelévaly ze stranických grémií i na společenské klima. Nelze je však přeceňovat s ohledem na specifické a i během mnoha jiných příležitostí vyhrocené prostředí fotbalových příznivců a klubových sympatizantů. Ačkoliv nelze v žádném případě snižovat potenciální výbušnost takových incidentů, nejednalo se v Chorvatsku v první polovině roku 1989 stále o jev odrážející případnou radikalizaci rozpoložení většinové části společnosti. Přesto však byly

¹²⁴ JAKŠIĆ, Milan: *Sjetimo se 71.*, *Vjesnik*, 2. 3. 1989, s. 1.

¹²⁵ „*Prekid – jedini spas*“, *Vjesnik*, 22. 3. 1989, s. 12; *Gledalište – ratište*, *Vjesnik*, 22. 3. 1989, s. 12; RAJIĆ, Vlado: *Utakmica*, *Vjesnik*, 21. 3. 1989, s. 1.

¹²⁶ „*Negostoprimstvo*“, *Vjesnik*, 21. 3. 1989, s. 11.

¹²⁷ ŠVIGIR, Mihovil: *Opasno bezumlje*, *Vjesnik*, 22. 3. 1989, s. 13.

takovéto případy podrobně sledovány s nemalými obavami z dalšího vývoje. Do této kategorie můžeme zařadit i incident z 1. dubna 1989. Ve večerních hodinách došlo ve východoslavonském Osijeku k explozi v budově, kde sídlila vedle bělehradské *Politiky* i další jugoslávská periodika (*Borba*, *Večernje novosti*, *Slobodna Dalmacija*). Celý případ se vzhledem k času obešel bez obětí i zraněných, přesto však zvláště na stránkách *Politiky* vyvolal značné vášně. Srbský deník se příznačně zmiňoval pouze o tom, že útok byl namířen proti jejich listu, tedy bez zmínek o škodách, které byly způsobeny i kancelářím ostatních deníků.¹²⁸

Pozornost Miloševićem ovládaných médií se po událostech v Kninu stále častěji obracela k Chorvatsku, zvláště k otázce postavení tamějších Srbů. Argumenty zdůrazňující potlačování kulturních a nacionálních práv srbské komunity v Chorvatsku se přitom stále zřetelněji podobaly těm, které vznesli nacionalisticky orientovaní intelektuálové v proslulém *Memorandu SANU*. Bělehradská *Politika* se však snažila takové teze zprostředkovávat čtenářům nepřímou, skrze proslulou rubriku *Ohlasy a reakce*. Tato strategie měla zdůraznit nejen autenticitu, ale i důvěryhodnost takových názorů. V druhé polovině dubna 1989 tak byl na stránkách tohoto srbského periodika zveřejněn dopis partyzánského veterána z Bělehradu, který tvrdil, že chorvatská politická reprezentace se kontinuálně od 60. let snaží o to, aby Srbové opustili oblasti Dalmácie. Jako iniciátory této politiky přitom neoznačil pouze předního představitele *maspoku* Mika Tripala, ale i nejvýraznějšího chorvatského politika Titovy éry Vladimira Bakariće. V současné době jsou podle autora příspěvku Srbové zvláště v Lice vystavováni kulturní a sociálněekonomické diskriminaci, čímž se jim prý většinové chorvatské obyvatelstvo snaží „připomenout historické události a vyvolat u tohoto národa pocit viny“. Neváhal se v této souvislosti vyjádřit i k údajnému anacionálnímu smýšlení kninské politické garnitury a vyzvat její členy k odchodu z funkcí.¹²⁹

Podobné příspěvky v bělehradském tisku předznamenaly útočnou kampaň srbských médií namířenou proti chorvatskému republikovému vedení, která se rozpoutala v plné míře po událostech v Kosově poli na počátku července 1989. Je přitom třeba brát na vědomí, že i v samotném Chorvatsku byla otázka kulturních a nacionálních podmínek přečanských Srbů stále velmi citlivou a do přelomu let 1988 a 1989 i značně tabuizovanou problematikou. Po nacionalistické euforii *maspoku* v roce 1971 totiž nově nastolená chorvatská nomenklatura zaujala k nacionální otázce Srbů v Chorvatsku podobně odtažitý a nedůvěřivý přístup jako

¹²⁸ ŠPANOVIĆ, Srđan: *Bomba*, *Vjesnik*, 3. 4. 1989, s. 1; GRUDEN, Živko: *Informacija koje nema*, *Vjesnik*, 9. 4. 1989, s. 5.

¹²⁹ Citováno dle: MUDRONJA, Milan: *Orkestracija na kninske note*, *Vjesnik*, 22. 4. 1989, s. 5.

k otázce chorvatského nacionalismu. Zcela v tomto duchu, nikoliv tedy z údajných snah o vědomou diskriminaci či dokonce asimilaci srbského etnika, se rozhodla počátkem roku 1972 zrušit takřka paralelně Matici chorvatskou a srbský kulturní spolek *Prosvjeta*.¹³⁰ Medializace srbské otázky v Chorvatsku byla bělehradskými sdělovacími prostředky činěna v značně vyhoceném a hysterickém tónu nevyhýbající se mnohdy i záměrné fabulaci. Přesto je však nutné ji vnímat i jako společenský posun vedoucí k otevřeným diskuzím o přehlížených či zamlčovaných stránkách národnostní otázky v Jugoslávii.

S blížící se oslavou jubilea bitvy na Kosovském poli se však celková otázka postavení srbského národa v Jugoslávii zcela zřejmě přesouvala ze stránek bělehradských médií i do konkrétnější politicko-společenské roviny. Krajně zdrženlivý přístup chorvatské mocenské elity k národnostní otázce v SRH tak byl náhle konfrontován s rapidně narůstající nacionální euforií srbského národa. Otázka, nakolik se takový vývoj dotkne i nálad mezi srbskou komunitou v Chorvatsku, tak zaměstnávala zdejší funkcionáře stále intenzivněji.

---

¹³⁰ K otázce *Prosvjety* a debatám o její případné obnově viz JAJČINOVIĆ, Milan: *Ni asimilacija, ni separiranje*, *Danas*, č. 361, 17. 1. 1989, s. 42.

4. Horké chorvatské léto (červen – červenec 1989)

Chorvatsku se během první poloviny roku 1989 dařilo poměrně úspěšně lavírovat v stále patrnější krizi jugoslávského státu. Přestože lze v některých událostech tohoto období najít zárodky budoucího srbsko-chorvatského konfliktu, nefigurovala druhá nejlidnatější jugoslávská republika ještě ani zdaleka v hlavních politických střetech. Po kosovských událostech z února a března 1989 se pozornost vedle této krizové oblasti upínala především na slovinsko – srbskou relaci. Politické nomenklatury obou republik začínaly totiž právě v této době stále zřetelněji zastávat odlišné představy o další podobě a směřování společného státu.¹³¹ Chorvatští komunisté tak vedle bosenskohercegovských a makedonských funkcionářů zůstávali i nadále nejrozhodnějšími zastánci základních pilířů současného ústavního řádu a titoistického charakteru jugoslávské federace.

Ústavněprávní debaty tvořily jednu z hlavních náplní jednání tehdejších politických grémií. Vedle dlouhodobě diskutovaných ústavních změn v Srbsku, které výrazně korigovaly dosud takřka rovnocenné postavení autonomních oblastí s republikovým centrem, se jednalo především o celkové revizi svazové konstituce. Koncem listopadu 1988 byl federálním parlamentem schválen soubor čtyřiceti doplňků. V rámci následných zákonodárných rozprav a procesů v jednotlivých federálních jednotkách docházelo vedle synchronizace této novelizace s republikovými ústavami i ke změnám v samotných ústavních textech jednotlivých federálních jednotek. V ovzduší politických konfliktů a celkového společenského napětí tak ústavní debaty otevíraly řadu sporných témat a otázek.

V SRH od prosince 1988 těmto diskuzím jednoznačně dominovala otázka ústavní definice úředního jazyka. Silně zpolitizované a nadmíru kontroverzní téma způsobilo v jinak značně apatickém společenském prostředí Chorvatska nebývalou vlnu vášní. Odrážely se v něm nejen dosud latentní neuralgické body chorvatsko-srbského soužití, ale i celkové potenciální napětí panující v chorvatském prostředí. Nejvyšší špička SKH se přitom v tomto ohledu ani zdaleka neřídila převládajícím rozpoštěním chorvatské společnosti. Naopak se v duchu odmítání další kroatizace lingvistické politiky snažila prosadit formulaci, která by dosavadní pojmenování *chorvatský spisovný jazyk* nahradila vhodnějším názvem. Ten by měl

---

¹³¹ K slovinsko-srbským tenzím v závěrečném období socialistické Jugoslávie viz REPE, Božo: *Jutri je nov dan. Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana 2002, s. 37-38, 44-51; JOVIĆ, Dejan, c. d., s. 457-473.

podle návrhu politických orgánů být definován jako *chorvatský či srbský jazyk* a explicitně tak potvrdit jazykovou jednotu srbochorvatského prostoru.¹³²

Přesně dva roky trvající ústavní maraton měl vyvrcholit 21. června 1989 hlasováním o balíčku doplňků v chorvatském saboru. Otázkou formulace úředního jazyka se zabýval pouze jeden z 26 článků navrhovaných dodatků. Parlamentní rozpravy nad jeho přesným zněním však zcela zastínilo projednávání dalších aspektů ústavní novelizace. Důraz kladený na toto téma jen potvrdil skutečnost, že nacionálně motivované kontroverze jsou i v Chorvatsku doprovázeny nebývalým zájmem. Zbylé návrhy ústavních článků, které byly z politického a hospodářského hlediska poměrně významné pro další diskuze o podobě jugoslávského systému se zcela jednoznačně ocitly na okraji zájmu chorvatských zákonodárců. Chorvatskou politickou elitou dosud zdůrazňovaná důležitost ekonomických a politických reforem se tak v praxi ukázala sice jako nadále deklarovaná, v napjatých poměrech jugoslávské reality však stále patrněji podružná otázka. Chorvatští komunisté se tak fakticky dobrovolně vzdali možnosti výrazněji promluvit do celostátních debat o charakteru a rozsahu zásadních systémových změn.¹³³

Rozporuplnost a nemalá dávka nejistoty v přístupu k jazykové otázce se projevila i v celkovém výsledku hlasování. Návrh vrcholných chorvatských činitelů na změnu současné jazykové definice byl po dlouhých měsících diskuzí na nejrůznějších politických i společenských fórech nakonec zcela vyřazen z balíčku ústavních doplňků. V platnosti tak zůstávalo současné znění příslušného článku, které i nadále označovalo úřední jazyk v SRH jako *chorvatský spisovný jazyk*. Na argumentaci značné části zákonodárců bylo přitom patrné, že odpor velké části chorvatské veřejnosti k případné změně jazykové definice měl na jejich konečné rozhodování značný vliv. Otevřeně tak během rozprav v saboru zdůvodňovali svůj nesouhlas tím, že iniciátoři požadovaných změn zcela ignorují nesouhlasný postoj většiny společnosti i předních lingvistů. Současná definice tak měla být zachována až do přijetí zcela nové republikové ústavy.¹³⁴ Úplné vyloučení sporného článku představovalo vítězství těch členů chorvatského parlamentu, kteří se již od počátku května koordinovaně snažili smést

---

¹³² JAROŠEVIĆ, Henrik: *Prilozi istoriji srpskohrvatskog jezika. Jugoslovenski sporovi o statusu shj u periodu 1901-1991*. Beograd 2012, s. 156; CVETKOVIĆ-SANDER, Ksenija: *Sprachpolitik und nationale Identität im sozialistischen Jugoslawien (1945-1991). Serbokroatisch, Albanisch, Makedonisch und Slowenisch*. Wiesbaden 2011, s. 347-348.

¹³³ ČULIĆ, Marinko: *Amandmani bez pogače*, *Danas*, č. 384, 27. 6. 1989, s. 11-13.

¹³⁴ *Sporni amandmani*, *Vjesnik*, 21. 6. 1989, s. 1; *Sporna formulacija*, *Vjesnik*, 21. 6. 1989, s. 6; *Jezične podjele*, *Vjesnik*, 21. 6. 1989, s. 6.

návrh stranické a republikové elity ze stolu.¹³⁵ Takto motivovaná činnost byla jednou z mála ukázek, že i někteří vysoce postavení chorvatští politici začínali při svých postojích brát v úvahu nacionálně motivované nálady veřejnosti. Jeden ze zákonodárců tak před hlasováním o jazykovém článku prohlásil: „*Místo toho, aby se respektovala vůle národa, jsou mu předkládány matoucí a nejasné doplňky, kterými je možné manipulovat a tak i škodit standardizovanému jazyku (...)*“.¹³⁶ Stejně jako v případě ostatních debat nad aktuálními tématy, však můžeme takto laděné projevy zaregistrovat zatím pouze u funkcionářů druhého až třetího ranku chorvatské politické hierarchie. Nejvyšší politická špička se k podobným projevům neuchýlila až do konce roku 1989.

Jazyková agenda zastínila kromě projednávání ostatních ústavních doplňků zprvu i návrh delegátky Slavici Bajanové. Záhřebská politička vystoupila během parlamentní schůze s návrhem na změnu úvodní pasáže chorvatské ústavy. Ze současného znění, podle kterého je „*SRH národním státem chorvatského národa, státem srbského národa a státem národnostní žijících v ní*“, měla být podle Bajanové vypuštěna exkluzivní zmínka o srbském národě. Politicky velmi nešťastně a netaktně formulovaný návrh dodatečně rozpoutal vlnu bouřlivých reakcí nad postupem chorvatských zákonodárců. Přestože samotný návrh nebyl nakonec přijat, již samotný fakt, že se o něm hlasovalo a že se pro něj vyslovilo čtyřicet delegátů jedné z komor saboru, se společně s rozhodnutím odmítajícím změnu jazykové formulace stal zdrojem dosud nevídané kritiky chorvatského parlamentu.¹³⁷ Většina chorvatských funkcionářů se však s názory Bajanové neztotožňovala a uvědomovala si negativní reakce, které budou v souvislosti s tímto návrhem následovat z řad chorvatských Srbů. Velká část současné politické elity navíc otázku konstitutivního postavení srbského národa v SRH stále považovala ze jako jeden z axiomů současného systému, který je potřeba důsledně zachovat.¹³⁸

Případné schválení návrhu Slavici Bajanové by znamenalo zásadní zlom v ústavním vývoji socialistického Chorvatska. Od rozhodnutí válečného ZAVNOH-u z roku 1944, na základě kterého byli prečanští Srbové explicitně označeni za konstitutivní národ v chorvatském státě, se tato definice kontinuálně objevovala ve všech poválečných republikových ústavách. Jednalo se nejen o výsledek specifického historického vývoje národnostní otázky v Chorvatsku, ale i o formální přiznání zásluh srbskému etniku za jeho

---

¹³⁵ *Peticija jača od razuma, Vjesnik, 27. 6. 1989, s. 11.*

¹³⁶ *Odbačen „jezični amandman“, Vjesnik, 21. 6. 1989, s. 6.*

¹³⁷ PERIĆ, Ivo: *Hrvatski državni sabor 1848. - 2000. Sv. 3, 1918-2000.* Zagreb 2000, s. 335.

¹³⁸ JANTOL, Tomislav: *I šutnja vodi u provaliju, Nedeljni Vjesnik, 20. 8. 1989, s. 6-7.*

oběti a strádání během druhé světové války. Bajanová však pravděpodobně nebyla ve svém návrhu motivována nacionalistickými pohnutkami. Spíše se snažila přizpůsobit charakteristiku chorvatské státnosti tehdejší praxi ostatních republikových ústav. Žádná z dalších federálních jednotek (s výjimkou Bosny a Hercegoviny) totiž i přes národnostní heterogenitu neměla ve svých ústavních textech explicitně uvedené příslušníky ostatních národů. Debaty na toto téma tak znovu otvíraly některé otázky upravující vzájemné vztahy v rámci jugoslávské federace. Projuglávsky orientovaní diskutanti přitom velmi často zdůrazňovali, že ani jeden z konstitutivních jugoslávských národů vlastně nemůže být v rámci společného státu označen za národnostní menšinu. Vzhledem k této skutečnosti není proto podle nich nijak nutné zajišťovat mu exkluzivní zmínku v republikové ústavě jako garanci před případnou nerovnoprávností.¹³⁹ Tyto argumenty však i přes svou nespornou oprávněnost neposloužily k uklidnění situace. Naopak celý případ související s návrhem Slavici Bajanové byl předzvěstí jednoho ze zásadních konfliktních bodů chorvatsko-srbského soužití na počátku 90. let.

Pozornost jugoslávské veřejnosti se koncem června znovu upnula ke Kosovu. Tentokrát však nikoliv kvůli další eskalace napětí, ale kvůli dlouho připravovaným a diskutovaným oslavám 600. výročí bitvy na Kosově poli. Údajně až miliónové shromáždění, které se sešlo na Gazimestanu 28. června 1989, bylo svědkem nejen plamenného projevu Slobodana Miloševiče,¹⁴⁰ ale i skutečné všenárodní manifestace, ve které se zrcadlilo oživené nacionální citění převážné části srbské společnosti.

Chorvatské úřady se již několik měsíců připravovaly na oficiální vidovdanské slavnosti, které si měly připomenout i obyvatelé na území SRH. Bez ohledu na aktuální politickou konstelaci byla oslava plánována jako kulturně-historická akce umožňující všem zainteresovaným důstojně oslavit tuto významnou událost srbských dějin. Kromě politicko-spoločenských organizací měla vzhledem k povaze slavností hrát během jejich průběhu významnou roli i Srbská pravoslavná církev.¹⁴¹ Rámcově tak události během víkendových dnů 8. a 9. července 1989 proběhly nikoliv jako spontánní shromáždění Srbů v reakci na gazimestanské oslavy, ale jako součást předem pečlivě připravovaného programu.

Průběh a vyznění oslav, které se konaly v obci Kosovo polje nedaleko Kninu, však nakonec zaskočily nejen samotné organizátory, ale po řadu dalších týdnů intenzivně

---

¹³⁹ SINKOVIĆ, Jadranko: *Fitelj u Saboru, Vjesnik (Panorama subotom)*, 8. 7. 1989, s. 3; KOČIŠ, Milan: *Neprihvatljive optužbe i osude, Vjesnik (Panorama subotom)*, 12. 8. 1989, s. 18.

¹⁴⁰ Integrální text Miloševičova gazimestanského projevu viz LEKIĆ, Bojan, PAVIĆ, Zoran, LEKIĆ, Slaviša: *„Antibirokratska revolucija“: (1987-1989)*. Beograd 2009, s. 253-256.

¹⁴¹ *Svečano u Kninu, Vjesnik*, 28. 6. 1989, s. 6.

zaměstnaly i nejvyšší politickou elitu SRH. Oficiální část slavnosti, které dominovala pravoslavná mše a následné projevy duchovních a místních politiků, začala při konci narušovat skupina radikálních nacionalistů, kteří do Chorvatska dorazili převážně z Vojvodiny a užšího Srbska. Jejich chování tak v mnoha ohledech zastínilo celkový význam a průběh slavnosti.

Hodnostáři SPC odkazovali ve svých projevech na význam kosovské bitvy pro srbské národní dějiny a především zdůrazňovali aktuálnost jejího základního poselství. Takto národovecky laděná vystoupení jen potvrzovala, nakolik se církev snaží díky velkému zájmu o vidovdanské oslavy posílit své postavení ve společnosti. Stejně jako slova přítomných politiků či dalších řečníků však byla v následných zprávách chorvatských sdělovacích prostředků citována jen sporadicky. Chorvatská média se naopak v mnohem větší míře soustředila na excesy nacionalisticky vystupujících skupinek. Zvláště podrobně se také zaobírala všudypřítomnou srbskou nacionální symbolikou. Nejen přední tištěná periodika, ale i záhřebská televize se tak ve zpravodajství z průběhu kosovských slavností primárně zaměřily na hojný výskyt vlajek bez socialistických znaků, četné fotografie Slobodana Miloševiče a odznaky s jeho podobiznou. Detailně byla zaznamenána i nejčastější hesla a skandování s nacionalistickým podtextem („*Zde je Srbsko*“, „*Kdo nás zastupuje v SRH?*“, „*Svobodu cyrilici*“) či slogany oslavující Miloševičovu osobu („*Slobo – čekáme tě*“, „*Slobo, svobodo*“). Reportáže z průběhu oslav byly navíc doprovázeny fotografiemi zmíněných problematicky vystupujících jedinců, kteří svou vizáží silně připomínali příslušníky četnického odboje.¹⁴²

Přestože všechna přední média v Chorvatsku zdůrazňovala, že takto otevřené nacionalistické projevy se týkaly pouze marginální skupinky účastníků vidovdanských oslav, padlo i dílem značně jednostranného informování na celou událost odium nacionalistického shromáždění. Sdělovací prostředky se sice nedopustily zkreslujícího generalizování do té míry, že by většinu z 20 000 shromážděných nařkly z podpory nacionalistických aktivit, přesto však mnohdy selektivnímu vyzdvihování těchto excesů výrazně přispěl k vyostření debat ohledně průběhu této dvoudenní slavnosti. Následným bouřlivým reakcím v Chorvatsku a Srbsku nepomohly ani některé komentáře zdůrazňující, že obyvatelé kninské krajiny striktně

---

¹⁴² Viz příspěvky IVIĆ, Miroslav: *Da li je moglo bez brada i šajkača?*, *Vjesnik*, 11. 7. 1989, s. 5; *Svađanje naroda*, *Vjesnik*, 12. 7. 1989, s. 1; JARŠIĆ, Milan: *Dostojanstvo u sjeni mržnje*, *Vjesnik*, 12. 7. 1989, s. 5; ČULIĆ, Marinko: *Ispod krsta i hrasta*, *Danas*, č. 386, 11. 7. 1989, s. 19-20; MATIĆ, Željko: *Srbi na hrvatskom Kosovu*, *Start*, č. 535, 22. 7. 1989, s. 62-65.

odmítli veškeré pokusy o narušení důstojné atmosféry slavnosti a tím i pokusy o vyprovokování etnického napětí mezi Srby a Chorvaty.

Přístup chorvatské mocenské špičky se v reakci na oslavy v kninské oblasti v mnoha ohledech lišil od dosavadní praxe. Již den po jejich skončení se stranické předsednictvo rozhodlo vydat prohlášení ostře odsuzující výskyt symboliky „na platformě velkosrbského nacionalismu“. Zvláště rozhodně byly odmítnuty extrémistické incidenty, které chorvatští komunisté klasifikovali jako útok nejen proti základům socialistického zřízení, ale i na osobu a odkaz Josipa Broze Tita, federativní charakter jugoslávského státu a rovnoprávnost jeho národů. Z hlediska pozdější interpretace kosovských oslav v Chorvatsku stojí za pozornost i argument, který se vzápětí pevně ukotvil nejen v médiích, ale který přijaly i politické aktivity napříč SRH. Podle této teze byli nositeli šovinistických a nacionalistických myšlenek během slavnosti téměř výhradně organizované skupiny profesionálních *mitingašů*¹⁴³ z jiných částí Jugoslávie, nejčastěji z oblasti Vojvodiny. Ti měli oslav nedaleko Kninu zneužít a za účelem narušení celého programu se měli spojit s místními nacionalisty (Jovan Opačić, Simo Dubajić ad.).¹⁴⁴ Místní srbské obyvatelstvo však dokázalo těmto provokacím nejen vzdorovat, ale i jednoznačně odmítnout jejich nepřijatelné vzkazy či požadavky. Srbové v kninské oblasti byli naopak podle tohoto výkladu sami rozladění a pobouření radikalitou těchto excesů.¹⁴⁵

V tomto ohledu pokračoval ve veřejném a politickém prostoru Chorvatska trend, na který jsme poukázali již v několika dalších případech (Radulovićovy výroky o nerovnoprávném postavení Srbů v Chorvatsku, kninské demonstrace z 28. 2. 1989). Jeho argumentace se zakládala na konstatování, že drtivá většina Srbů na území SRH není nakloněna svodům srbského nacionalismu a odmítá údajnou starostlivost především srbijanských intelektuálů a části politické elity týkající se jejich nacionálních práv. Na základě současného, dosud velmi povrchního stavu poznání srbské otázky v závěrečném období socialistické Jugoslávie,¹⁴⁶ nelze ani rámcově odpovědět na otázku, nakolik se prečanští Srbové lišili od většiny svých soukmenovců v ostatních částech

---

¹⁴³ Takto označovala chorvatská, ale i další média kritizující Miloševićovu politiku organizované účastníky shromáždění *antibyrokratické revoluce*. Nepočtené extrémní skupinky, jejichž členové profesionálně objížděli právě se konající mítinky, se pokoušely takových protestů využít k projevům radikálního srbského nacionalismu. Média se je snažila i tímto označením odlišit od osob, které se demonstrací účastnili spontánně.

¹⁴⁴ *Zloupotreba proslave, Vjesnik*, 11. 7. 1989, s. 1;

¹⁴⁵ IVIĆ, Miroslav: *Da li je moglo bez brada i šajkača?*, *Vjesnik*, 11. 7. 1989.

¹⁴⁶ Dosud nejobjemnějším příspěvkem k této problematice zůstává i nadále monografie záhřebského historika Nikici Bariće. Ten však zcela v duchu oficiální teze o *srbské agresii* jako základní příčině rozpadu jugoslávského státu a následného válečného konfliktu jednoznačně hledá za srbsko-chorvatskými tenzemi zmanipulování chorvatských Srbů Miloševićovou propagandistickou politikou. Viz BARIĆ, Nikica: *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990-1995*. Zagreb 2005, s. 42-52.

jugoslávské federace ve vnímání aktuálních politických a společenských problémů. Je však více než patrné, že nárůst etnického napětí, patrný zvláště v případě Kosova, a silně zpolitizované debaty o národnostní problematice se staly faktory, které mohly jen těžko nechávat řadu příslušníků srbského národa v Chorvatsku zcela chladnými, což bylo ostatně patrné na spontánních protestech v Kninu koncem února 1989.

Mnohem důležitější pro další směřování jugoslávské krize byla recepce celkového vyznění kosovských oslav na postoje chorvatské politické nomenklatury. Po již zmíněném prohlášení stranického předsednictva následovala podle obvyklého scénáře vyjádření celé řady dalších státních a stranických organizací, ať již na celostátní či místní úrovni. Na první pohled byl patrný posun v pohledu na Miloševićův politický kurz. Již jsme několikrát poukázali na kritické reakce části funkcionářů v SRH vůči krokům srbského vedení. Při nich jsme opakovaně zaznamenali rozdíl mezi mnohdy kategorickým vystupováním nižších či méně známých funkcionářů a nejvyšší chorvatskou politickou špičkou. V první polovině července 1989 byla tato diference v mnoha ohledech i nadále patrná. Přesto však zapůsobilo chování militantních skupin a otevřené projevy nacionalismu na oslavách v kninském kraji jako jistý mezník v dosavadním přístupu řady chorvatských politiků. Část z nich totiž začala postupně přehodnocovat dosavadní praxi uvážlivé a opatrné argumentace.

V prvních reakcích můžeme opět zaznamenat patrné rozdíly mezi jednotlivými regiony Chorvatska. Místní stranické organizace v Kninu, Vrginmostu či Pakraci, tedy v oblastech s většinovým či převládajícím srbským etnikem odsoudily na svých schůzích nacionalistické excesy skupin pocházejících z ostatních krajů Jugoslávie a žádaly, aby bylo proti nim policejně zakročeno. Současně však vyzdvihovaly celkově důstojný průběh oslav a ocenily jednoznačnou distanci místního obyvatelstva od šovinistických provokací.¹⁴⁷ Komunisté v záhořské obci Zlatar Bistrica však naproti tomu volali po odpovědnosti příslušných bezpečnostních složek, které údajně svou nečinností umožnily eskalaci „*nacionalistické nenávisti, jež nemá v našich poválečných dějinách obdoby*“.¹⁴⁸ Straniční funkcionáři v Županiji dokonce označili chování extrémistů z Vojvodiny za „*přímý atak na suverenitu SR Chorvasko*“.¹⁴⁹

Zvláště kategorická byla v tomto ohledu splitská stranická organizace, v té době jedna z nejpočetnějších nejen v Chorvatsku, ale i v celé Jugoslávii. Na stranické schůzi poukazovali

---

¹⁴⁷ *Ograđivanje od nacionalista, Vjesnik, 12. 7. 1989, s. 4; Više od verbalne osude, Vjesnik, 12. 7. 1989, s. 4; „Ne trebaju nam dušebrižnici“, Vjesnik, 12. 7. 1989, s. 4;*

¹⁴⁸ *Ogorčenost zbog napada na Tita, Vjesnik, 12. 7. 1989, s. 4.*

¹⁴⁹ *Atak na suverenitet SRH, Vjesnik, 12. 7. 1989, s. 4.*

někteří z přítomných na blahosklonný přístup srbských a vojvodinských orgánů vůči excesům *mitingašů*. Mnohé tyto připomínky odrážely oprávněnou frustraci splitských komunistů z toho, že zatímco v Chorvatsku a v některých dalších částech Jugoslávie se proti projevům nacionalismu postupuje se značnou razancí, Miloševićem ovládané politické instituce přehlížejí nebo přímo tolerují projevy radikálního srbského nacionalismu. Aktivity *mitingašů* z Vojvodiny a regionů Srbska či Kosova byly v Chorvatsku i díky červencovým událostem dávány stále otevřeněji do souvislosti s Miloševićovou oficiální politikou. Splitské komunisty v této souvislosti od vedení SKH žádali, aby se jednoznačně postavilo „*velkosrbskému nacionalismu, jelikož je v současnosti tím nejagresivnějším v zemi*“.¹⁵⁰ O několik dní později dokonce adresovali Miloševićovi výzvu, aby se jednoznačně vyjádřil k případům, kdy se jeho jméno či podobizna objevují v souvislosti s nepřijatelnými hesly či nacionalistickými aktivitami.¹⁵¹

Otevřené projevy srbského nacionalismu na území SRH viditelně znepokojily velkou část chorvatské mocenské garnitury. Nastalou situaci projednávala v polovině července 1989 narychlo svolaná stranická grémia napříč Chorvatskem. S energickými projevy se můžeme setkat zvláště u dalmatských funkcionářů, kterých se následky událostí v Kosově polji nedaleko Kninu bezprostředně dotýkaly. Milan Vuković například při této příležitosti prohlásil: „*Jestliže se pod fašizoidními prapory objevují obrazy Slobodana Miloševiče a on a jeho politika se od toho nedistancují, pak je na místě si položit otázku, jakým způsobem chápat a vysvětlit mlčení a toleranci oficiální srbské politiky*“. Vukovićův stranický kolega Ante Bajić pak zamířil ve svém projevu ještě dále: „*Scénář Slobodana Miloševiče na překreslování vnitřních hranic Jugoslávie nechce ani srbský a ani chorvatský národ v Dalmácii*“.¹⁵²

Dosud nebývale rozhodná a přímá reakce některých chorvatských politiků na výpady srbského nacionalismu na území SRH vyvolala podrážděné reakce v Srbsku. Tamější socialistický svaz například v mnoha ohledech oprávněně kritizoval mediální prezentaci vidovdanských oslav v kninské oblasti ze strany záhřebské a lublaňské televize. Stejně jako mnohá tištěná periodika i televizní zpravodajství v Chorvatsku a Slovinsku kladla největší důraz ve svých reportážích z Kosova pole na ukázky nacionalistických výlevů skupinky *mitingašů*, kteří často značně podnapilí narušovali svým skandováním průběh celé slavnosti. Radmila Anđelković označila takový přístup chorvatských a slovinských sdělovacích

¹⁵⁰ *Tko podržava sijače mržnje?*, *Vjesnik*, 13. 7. 1989, s. 4.

¹⁵¹ *Neka se Milošević izjasni*, *Vjesnik*, 14. 7. 1989, s. 4.

¹⁵² *Nedopustiva šutnja*, *Vjesnik*, 14. 7. 1989, s. 4.

prostředků za „morální ostudu“. I ona však současně jednoznačně odsoudila chování srbských extrémistů.¹⁵³ Bělehradský deník *Politika* pak odmítl volání některých chorvatských funkcionářů po tom, aby se Milošević vyjádřil k případům zneužívání svého jména a podobizny ze strany radiálních nacionalistů. Srbský list naopak v jednom ze svých komentářů připomněl, že srbský vůdce „to již dávno (...) jasně řekl a vyjasnil. A to, že národ nese fotografie a odznaky toho, koho má rád, cení si ho a věří mu, není žádnou srbskou zvláštností ani hříchem.“ Sérii kritických prohlášení chorvatských komunistů naopak podle *Politiky* měl sloužit jako „ještě jeden intrikánský útok na Srbsko, jeho národ, vedení a jeho reformní kroky. Ale nyní je tato hra již dobře známá a nadmíru průhledná na to, aby zůstala nepochopená.“¹⁵⁴

Na všudypřítomné debaty o úmyslech a původu *mitingašů*, kteří k oslavám kosovské bitvy v Chorvatsku sjeli z různých koutů Vojvodiny, Srbska či Kosova, zareagovalo několik desítek občanů města Kosovo pole v přištinském okresu. Údajně rozhořčení zkreslujícím přístupem chorvatských médií a zcestnými prohlášeními politických orgánů SRH, otevřeně pohrozili demonstracemi před budovou saboru v Záhřebu. Při této příležitosti si navíc stěžovali na nepříjemnosti a provokace, se kterými se setkali zvláště ve Splitu a Omiši během své cesty na dvoudenní oslavy v okolí Kninu.¹⁵⁵

---

¹⁵³ Zloupotrebe kninske proslave, *Vjesnik*, 21. 7. 1989, s. 4.

¹⁵⁴ Sjači straha i mržnje, *Politika*, 17. 7. 1989. Cit. dle *Vjesnik*, 18. 7. 1989, s. 6.

¹⁵⁵ Hoće u Sabor, *Vjesnik*, 19. 7. 1989, s. 4.

5. Pod palbou útoků (září 1989)

V průběhu léta 1989 bylo stále zřejmější, že události spojené s oslavou kosovské bitvy v kninské oblasti budou mít na další vývoj Chorvatska dalekosáhlé dopady. Přestože se projevy srbského nacionalismu během připomínky vidovdanského jubilea v blízkosti Kninu omezily pouze na skupiny radikálně orientovaných účastníků slavnosti, přispěly ohlasy na tyto události výrazně k náhlému vyostření srbsko-chorvatských vztahů. Za těmito incidenty přitom nestáli jen jedinci označovaní za profesionální *mitingaše*, kteří do Chorvatska přicestovali převážně z Vojvodiny. Během oficiálního programu oslav se pokusil místní aktivista Jovan Opačić společně se skupinou sympatizantů narušit jeho průběh a promluvit k shromážděnému davu. Organizátorům se však podařilo vypnutím mikrofonů tento plán zmařit. Opačić musel i po projevech evidentního nesouhlasu velké části přítomných opustit pódium, které si předtím za pomoci svých stoupců uzurpoval.¹⁵⁶

Opačić se již při organizování kninských protestů koncem února 1989 společně s partyzánským veteránem Simou Dubajićem zapsal do vědomí širší veřejnosti jako jeden z prvních představitelů rodícího se nacionalisticky orientovaného proudu mezi Srby v Chorvatsku. Formálně nijak organizovaným a početně stále marginálním skupinám, které otevřeně podporovaly Miloševićův politický kurz, se Opačić pokusil 8. července 1989 dát i institucionální rámec. V obci Kistanje, ležící na západ od Kninu, založil Opačić za přítomnosti zhruba čtyř desítek osob srbský kulturní spolek *Zora*. Opačić při této příležitosti prokázal, že jeho pojetí oživeného srbského nacionálního citění se v mnoha ohledech odlišuje od oficiální srbské politiky. Jeho argumentace totiž měla otevřeně protikomunistický charakter. Nově založené sdružení mělo primárně „*zastavit silné trendy politické a kulturní denacionalizace a asimilace srbského národa v této oblasti*“. Srbové se podle Opačiće měli co nejdříve „*oprotit od svých politických iluzí, a to jak od těch spjatých s komunistickou totalitární mytologií, tak i od těch spjatých s mýtem o jugoslávství jako nadnárodní a utopistické entitě*“. Opačić pak sklídl mohutný potlesk za výrok, podle kterého nebyly všechny pravoslavné kostely v Chorvatsku zničeny ustašovským režimem, ale část z nich až po válce, a to ze strany těch, pro které byla „*ideologická pravověrnost důležitější než rozum a pro které bylo posluhování autoritářskému vůdci a hospodáři nejvyšším morálním ideálem*“.¹⁵⁷

¹⁵⁶ MATIĆ, Željko: *Srbi na hrvatskom Kosovu*, *Start*, č. 535, 22. 7. 1989, s. 65.

¹⁵⁷ JAKŠIĆ, Milan: *Dostojanstvo u sjeni mržnje*, *Vjesnik*, 12. 7. 1989, s. 5.

Na Opačićovu aktivitu během první poloviny července 1989 reagovaly chorvatské úřady razantně. Opačić byl koncem srpna zatčen a za nepovolené založení *Zory* odsouzen v přestupkovém řízení ke čtyřiceti dnům pobytu ve vazbě. Veřejný žalobce v Šibeniku pak proti němu zahájil trestní stíhání mimo jiné kvůli narušování průběhu veřejného shromáždění a vyvolávání národnostní nenávisti. Opačić po svém zadržení vyhlásil hladovku a vydal dokonce prohlášení, ve kterém konstatoval: „*nemám a objektivně ani nemůžu mít důvěru v náš právní systém. Domnívám se, že má vina spočívá pouze v tom, že jsem srbské národnosti*“.¹⁵⁸

Mučednická póza a údajně národnostní motivy kriminalizace jeho činů vynesly Opačićovi nebývalou pozornost ze strany bělehradských nacionalisticky smýšlejících intelektuálů. Jeho případ vnímali jako vhodnou záminku k otevřenému útoku na politickou reprezentaci SRH. V kauze zakladatele *Zory* zároveň spatřovali jednoznačný důkaz tezí o utlačování prečanských Srbů. Této problematice se tedy rozhodli věnovat ústřední pozornost během svých veřejných aktivit. Koncem srpna se Sdružení spisovatelů Srbska (*Udruženje književnika Srbije – UKS*) rozhodlo zahájit sérii *protestních večerů*, které se měly zabývat celkovým postavením a perspektivami srbského národa na území SRH. Veřejné tribuny konající se každý týden až do konce září 1989 se setkaly se značným zájmem veřejnosti. Případ vězněného Jovana Opačiće byl na nich opakovaně ztotožňován s osudem Srbů v Chorvatsku, kteří jsou vystavováni systematické asimilaci a diskriminaci.¹⁵⁹

Chorvatsko-srbské soužití se tak i kvůli médiím náhle stávalo jednou z rychle krystalizujících rovin jugoslávské krize. Vztahy politických elit obou republik se však i přes řadu třecích ploch ještě v posledních letních dnech roku 1989 nevyhrotily natolik, aby jejich neshody fatálně otráslы pilíři současného systému. Množily se ale případy výrazně narušující koexistenci dvou nejpočetnějších národů Jugoslávie.

Chorvatskou veřejností na přelomu srpna a září 1989 otráslо zveřejnění interview Dobrice Ćosiće pro římský deník *Il Tempo*, který významný srbský literát poskytl sice již 28. července, ale k jugoslávským čtenářům se dostalo až s měsíčním odstupem. Ćosić byl jednou z největších postav poválečné srbské literatury. Účastník partyzánského odboje a někdejší Titův chránělec se kvůli svým postojům k národnostní situaci v Kosovu s komunistickou stranou v květnu 1968 rozešel. Jako dlouhodobý stoupenec plné nacionální afirmace srbského národa v Jugoslávii byl koncem osmdesátých let považován za jednoho z nejvýraznějších představitelů proudu tzv. *kritické inteligence*. Většina příslušníků této bělehradské skupiny

¹⁵⁸ LIČINA, Đorđe: *Optužnica u politikanskom obruču*, *Vjesnik*, 3. 9. 1989, s. 4.

¹⁵⁹ BEČEJIĆ, Milan: *Miting u Francuskoj 7, Danas*, č. 394, 5. 9. 1989, s. 24.

přešla během prvních let Miloševićovy vlády z opozičních pozic do role otevřených podporovatelů režimu.¹⁶⁰

Ve zmíněném rozhovoru Ćosić neskrýval náklonost k Miloševićově politickému kurzu. Současnou etapu jugoslávského vývoje označil za definitivní konec titoismu a jedinou šanci viděl v demokratické transformaci. Názory otevřeně zpochybňující kult někdejšího jugoslávského vůdce či kritizující armádní kruhy jako nesamostatný faktor jugoslávského dění však ani zdaleka nevyvolaly takové pobouření jako Ćosićovy výroky týkající se Chorvatska. Druhou největší federální jednotku označil za „*hráz titoismu. Protože maršál je největší osobností v dějinách Chorvatska. Dal jim Istrii. Vyhnal vás, Italy. Zabral Zadar.*“ Odchod Italů z chorvatského pobřeží po druhé světové válce označil za velikou kulturní ztrátu. Celkově pak podmínky v SRH hodnotil takto: „*S Chorvaty je problém i v souvislosti se Srby, kteří žijí na jejich území. Řeč je o zhruba 700 000 obyvatelích, kteří nemají žádná občanská práva. Všechny ostatní menšiny v Chorvatsku, včetně Italů, mají své školy. Srbové nikoliv. Nevěřím v chorvatskou demokracii, dokud nebudou přiznána práva všem, včetně Srbů žijících v této republice.*“¹⁶¹

Ćosićova tvrzení pro respektovaný italský list byla v Chorvatsku publikována v době, kdy se z národnostní otázky i v této republice stával jeden z nejpálčivějších problémů. Podobné teze tak jen prohlubovaly vzájemnou nedůvěru. Chorvatské komunisty navíc stavěly před obtížnou situací. Veřejnost od nich očekávala jasnou a důraznou reakci. Stranické předsednictvo sice odsoudilo Ćosićova stanoviska, ale učinilo tak až po několika dnech tichého přešlapování. Vzhledem k událostem posledních měsíců se však chorvatští funkcionáři nezdráhali otevřeně nazvat kompromitující pasáže Ćosićova interview za součást „*známého scénáře*“, který má vést ke konečné destabilizaci SRH.¹⁶²

Reakce tištěných médií v Chorvatsku byla v tomto ohledu jednoznačnější. Myšlenky srbského spisovatele byly označeny za otevřený útok na teritoriální integritu země a dávány do přímé souvislosti s již několik měsíců trvající štvavou kampaní přicházející ze Srbska. Novináři v druhé největší jugoslávské republice této příležitosti zároveň využívali k otevřeně

---

¹⁶⁰ K Ćosićově biografii a proměnám jeho myšlenkového světa viz ĐUKIĆ, Slavoljub: *Lovljenje vetra: politička ispovest*. Beograd 2001.

¹⁶¹ Překlad Ćosićova rozhovoru do srbochorvatštiny viz *Tabu titoisma parališe Jugoslaviju, Borba*, 7. 9. 1989, s. 9.

¹⁶² *Onemogućavanje SRH, Vjesnik*, 9. 9. 1989, s. 1.

kritice dosavadní chorvatské politiky, která nedokázala i po sérii obviňování najít způsob, jak zaujmout v současné krizi jasně profilovanou a pevnou politickou linii.¹⁶³

Nesouhlas s dosud převážně umírněným postojem nejvyšší chorvatské politické špičky byl během pozdního léta 1989 v SRH stále patrnější. Taktika založená na kompromisním a defenzivním přístupu k aktuálním problémům jugoslávské politické a společenské scény se ukazovala jako neúčinná. Nejenže nevedla k posílení legitimacy chorvatských komunistů v řadách širší veřejnosti, ale stejně tak nedokázala najít ani účinnou odpověď na sérii obviňování. Období po oslavách kosovské bitvy bylo přitom charakteristické četnými útoky na oficiální chorvatskou politiku, a to nejen ze strany bělehradských intelektuálů, ale i z řad některých funkcionářů Miloševićovy garnitury.

Funkcionáři zastávající v tomto období nejodpovědnější politické posty v Chorvatsku si v prvních zářijových dnech roku 1989 uvědomovali závažnost nastalé situace. Kromě Čosićových výroků byli konfrontováni i se stále agresivnějšími projevy dalších srbských spisovatelů. Na zmíněných setkáních organizovaných UKS totiž zaznívaly i názory, podle kterých chorvatští komunisté spolupracovali během druhé světové války s ustašovským režimem a výrazně tak svým postojem přispěli k represím nad srbským obyvatelstvem. Opakovaně byla také zdůrazňována myšlenková kontinuita chorvatské politiky „*od Starčevića a Franka až po Šuvara a Vrhovce*.“ Jejím cílem má údajně být vytvoření etnicky čistého a nacionálně homogenního Chorvatska.¹⁶⁴

Na značně přehnané, v některých ohledech až absurdní konstrukce bělehradských literátů zareagovalo nejrozhodněji Sdružení spisovatelů Chorvatska (*Društvo književnika Hrvatske – DKH*). Na setkání uskutečněném 13. září 1989 se důrazně ohradilo proti stanoviskům vyřčeným v rámci tribun UKS a adresovalo srbským kolegům dopis, ve kterém žádalo distanci od „*případů bezohledného iracionálního chování*“. Především však žádalo chorvatské politické vedení, aby zaujalo jasné stanovisko k těmto zákeřným útokům. Dosavadní postup SKH přitom podle chorvatských spisovatelů vedl „*k paralýze SR Chorvatsko v otázkách jeho skutečných zájmů*“. Během večerní debaty se do diskuze výrazně zapojili osobnosti otevřeně se podílející na formování alternativních politických uskupení. Kromě Franji Tudjmana do debaty například vstoupila i jeden z předních osobností *maspoku*,

---

¹⁶³ STIPETIĆ, Radovan: *Drskost Čosića i hrvatska šutnja*, *Vjesnik*, 6. 9. 1989, s. 5; DASKALOVIĆ, Zoran: *Jeka jedne šutnje*, *Vjesnik (Panorama subotom)*, 9. 9. 1989, s. 5; KRSNIK, Vjekoslav: *Čosićeva rasprodaja Jugoslavije*, *Nedjeljni Vjesnik*, s. 10. 10. 1989, s. 4.

¹⁶⁴ JAJČINOVIĆ, Milan: *Zajednička kupka*, *Danas*, č. 395, 12. 9. 1989, s. 20.

politický vězeň Vlado Gotovac.¹⁶⁵ Početně značně omezená a ze strany republikových orgánů stále oficiálně neuznaná opoziční hnutí se prostřednictvím takovýchto aktivit snažila prezentovat jako autentický obránce chorvatských národních zájmů. V kontrastu se současným přístupem SKH se chorvatské veřejnosti tyto předáci prezentovali jako alternativa politice *chorvatského mlčení*. I z tohoto důvodu začali někteří straničtí funkcionáři zcela reálně uvažovat o nutnosti zaujetí jasného, otevřeného a pevného stanoviska vůči případům útoků na suverenitu a stabilitu SRH v rámci jugoslávské federace.

Koncem srpna 1989 opakovaně takové kroky prosazoval člen stranického předsednictva Celestin Sardelić. Většina ostatních příslušníků stranické elity však takový postup zatím odmítala jako předčasný a potenciálně výbušný krok.¹⁶⁶ Sardelić se o několik dní později, rozhořčen prohlášením stranického předsednictva Vojvodiny, rozhodl vystoupit na následujícím plénu ÚV SKJ se zásadním projevem. Vojvodinští komunisté totiž přišli s prohlášením, podle kterého se události následující po červencových slavnostech nedaleko Kninu evidentně vymkly kontrole chorvatských orgánů a institucí. Napětí v národnostních vztazích a především soudní postihy Jovana Opačiće se vojvodinští politici snažili ukázat jako jevy, které zasluhují mnohem širší a důkladnější pozornost. V tomto ohledu tak SK Vojvodiny žádal, aby se současnou situací v kninské oblasti zabývalo nejvyšší vedení SKJ a zaujalo k ní jasné stanovisko. Vojvodinská politická garnitura tak zcela bezprecedentně volala po zásahu do vnitřních poměrů jedné z jugoslávských republik. Přestože takové požadavky nepostrádaly v kontextu stávající krize, při které se stále častěji vyzdvihovala nutnost překonání bariér mezi jednotlivými federálními jednotkami, jistou dávku legitimacy, je pochopitelné, že u chorvatské mocenské špičky způsobily notnou dávku podráždění. Takové prohlášení Sardelić považoval za dosud nepřímější útok na samotné základy chorvatské suverenity a legitimitu republikových orgánů.

Sardelić 12. září 1989 vystoupil na 26. zasedání ÚV SKJ s projevem, který se stal předmětem vášnivých diskuzí nejen v Chorvatsku, ale i v celé Jugoslávii. Chorvatský funkcionář v něm prohlásil, že byl zaskočen postupem vojvodinských spolustraníků, kteří si nepřipustně dovolili přistoupit ke kroku, který nemá v poválečných jugoslávských dějinách obdoby. Zcela jednoznačně odmítl podivnou starostlivost Vojvodiny o národnostní vztahy v SRH. Za ty jsou podle Sardeliće „*samy a suverénně*“ odpovědné pouze legální chorvatské instituce. Vojvodinským komunistům naopak ostře vytkl jejich výrazný podíl na vyostření

¹⁶⁵ *Bezočni napadi na SRH, Vjesnik*, 14. 9. 1989, s. 8.

¹⁶⁶ HUDELIST, Darko: *Banket u Hrvatskoj. Prilozi povijesti hrvatskog višestranačja 1989.-1990*. Zagreb 1999, s. 218.

národnostních vztahů v Jugoslávii. V této souvislosti jim vzkázal, aby místo udílení lekcí a rad ostatním, raději přehodnotili své pozice, které se nápadně blíží nacionalistickým tezím srbských intelektuálních kruhů. Sardelić vojvodinskému establishmentu připsal i vinu za současné napětí v Kninu a okolí. Zatímco odjezdu radikálních nacionalistů na gazimestanské oslavy podle Sardeliće příslušné orgány ve Vojvodině zabránily, v případě kosovských oslav v Chorvatsku těmto extrémistům umožnily bezproblémový odjezd. Politiky ze severní autonomní oblasti Srbska otevřeně obvinil, že svým chováním a stanovisky přispívají k podpoře tendencí, jež směřují k narušování federativních a avnojských základů jugoslávského státu.¹⁶⁷

Sardelić byl během svého vystoupení několikrát přerušován předsedajícím Štefanem Korošecem, který mu vyčítal odklon od programu jednání. Členové ústředního výboru však hlasováním rozhodli, že Sardelić může projev dokončit.¹⁶⁸ Poté byla vyhlášena přestávka, během které mělo předsednictvo SKJ rozhodnout, jak se vůči ostrým Sardelićovým tezím postaví. Předseda SKH Stanko Stojčević, tedy šéf Sardelićovy stranické organizace, nakonec prohlásil, že takto zásadní výroky přesahují hlavní téma schůze. Navrhl proto, aby se jimi nejdříve zabývalo Předsednictvo ÚV SKJ a poté i následující schůze ústředního výboru.¹⁶⁹ Svého spolustraníka tak nejvyšší představitel chorvatských komunistů veřejně nepodpořil a zcela v intencích *chorvatského mlčení* navrhl, aby byla celá záležitost odložena.

Při posuzování reakcí na Sardelićův projev je potřeba mít na zřeteli roli, jakou hrála vojvodinská politická oligarchie v Miloševićově politickém táboře. Současné stranické i oblastní vedení bylo do svých funkcí dosazeno po masivních mítincích *antibyrokratické revoluce* na přelomu let 1988 a 1989. Politici zcela oddaní Miloševićově kurzu nahradili *autonomaše*, tedy garnituru, jež důsledně obhajovala postavení autonomních oblastí potvrzené a symbolizované ústavou z roku 1974. Miloševićem dosazená vojvodinská špička proslula nejen loajální podporou jeho politiky, ale také řadou neuvážených a unáhlených útoků na politiky odmítající kroky srbského vůdce. V městech jako Nový Sad přitom blahosklonně povolovala působení takových nacionalistických organizací, jako byly *Sava* nebo *Jugosolidarita*.¹⁷⁰ Sardelićova ostrá kritika posledních kroků vojvodinské nomenklatury ve

¹⁶⁷ *Na liniji Francuske 7, Borba*, 13. 9. 1989, s. 5.

¹⁶⁸ *Replike, prekidi, sporovi, Borba*, 13. 9. 1989, s. 5.

¹⁶⁹ *Stanko Stojčević: Neka se prvo izjasni Predsjedništvo, Borba*, 13. 9. 1989, s. 5.

¹⁷⁰ Tato sdružení byla založena radikálními účastníky antibyrokratické revoluce, kteří se stále otevřeněji hlásili k tradicím velkosrbského nacionalismu. Na přelomu let 1989 a 1990 se tento proud v dosud monolitním všelidovém hnutí na podporu Miloševićovy politiky, zcela vydělal. Spolek *Sava* byl počátkem ledna 1990 Vukem Draškovićem transformován v Srbskou národní obnovu.

svých důsledcích dopadala na celkové směřování Miloševićovy politiky, která výrazně otřásala základními pilíři současného systému.

Sardelićův projev a následná Stojčevićova reakce poprvé v plné míře odhalily rozdíly, které panovaly v nejvyšších patrech SKH. Ty v mnoha ohledech ilustrovaly, jak vnitřně rozdělená a nejistá je celá chorvatská komunistická strana. Dokazovala to odlišná hodnocení, s jakými bylo uplynulé zasedání ÚV SKJ v rámci jednotlivých místních společensko-politických organizací přijato. Stranici v dalmatských okresech, ale například i v Kninu tak kritizovali Stanka Stojčeviće za distanci, se kterou přistoupil k Sardelićově projevu. Byla mu vyčtena i dřívější pochybení, jako například opakované vyhýbání se komentářům vůči Miloševićovu projevu na Gazimestanu. Stojčeviće naopak podpořila záhřebská stranická organizace, ze které současný předseda SKH před třemi lety vystoupal na stranický vrchol.¹⁷¹

Na zasedání předsednictva SKH koncem září 1989 proběhla bouřlivá diskuze ohledně vzniklé situace. Sardelić svým stranickým kolegům vysvětlil, že hlavní teze svého vystoupení předem konzultoval se stranickým tajemníkem Dragou Dimitrovićem. Odmítl však, že by takový postup byl namířen proti Stojčevićovi s úmyslem ho zdiskreditovat či přivést do bezvýchodné situace. Po několikahodinovém jednání chorvatští komunisté vydali prohlášení, podle kterého oba funkcionáři, tedy jak Stojčević, tak Sardelić postupovali v souladu se stanovisky a závěry SKH. Veřejností pozorně sledovaný názorový střet uvnitř dosud jednotně postupujícího a zdrženlivého stranického vedení tak byl ukončen dříve, než se stačila rozpoutat širší debata o případných nedostacích dosavadního směřování SKH.¹⁷²

Sardelićovo expoé na zasedání ÚV SKJ tak i přes značné sympatie a sérii souhlasných vyjádření řady místních společensko-politických organizací, zůstalo ojedinělým, i když pro mnohé inspirativním pokusem o zásadní modifikaci dosavadní chorvatské politické linie. Ačkoliv lze po červencových kninských událostech zaznamenat dramatický nárůst chorvatsko-srbského napětí, chorvatští komunisté se stále mohli utěšovat tím, že v samotné SRH dosud nedošlo k šíření spontánních extrémně nacionalisticky orientovaných shromáždění. Aktualizaci neuralgických bodů srbsko-chorvatských vztahů tak považovali především za výsledek bezprostřední činnosti bělehradských intelektuálů a různých militantních skupin profesionálních *mitingašů*. Aktivitu srbských nacionalistů působících přímo na území SRH se snažili spíše marginalizovat a poukazovat na takřka zanedbatelnou podporu, které se jim ze strany prečanských Srbů dostává. Celkově však chorvatští

¹⁷¹ VRANIĆ, Seada: *Nesporazum za saveznom govornicom, Borba*, 16. – 17. 9. 1989, s. 6.

¹⁷² Detailní průběh veřejnosti nepřístupného jednání chorvatského stranického předsednictva viz HUDELIST, Darko, *Banket u Hrvatskoj*, s. 239-265.

funkcionáři stále zřetelněji a příměji označovali za nejzávažnější destabilizační faktor jugoslávské politiky Miloševićův kurz nacionální homogenizace. Právě v kombinaci těchto různorodých motivů viděli původ národnostního napětí. Většina čelných politických představitelů Chorvatska tak ještě několik měsíců nedokázala kompletně odvrhnout zásady *chorvatského mlčení*, které podle řady z nich umožňovaly účinně se vyhýbat přímým politickým i nacionálním tenzím.¹⁷³

Koncem září 1989 vrcholily v Jugoslávii debaty nad výsledkem ústavních procedur v jednotlivých republikách a pozornost nyní měla přejít na rozpravy o podobě svazové ústavy. Již jsme konstatovali, že chorvatští politici nevyužili ani zdaleka tohoto legislativního procesu k prosazení výraznějších změn politického či ekonomického fungování státu. Chorvatští komunisté však především nedokázali překročit mantinely současného jugoslávského ústavního systému. Řada z nich o to neměla ani upřímný zájem, a to i přes celou škálu jeho protichůdností a nejasností. Slovinci a srbští zákonodárci dali na rozdíl od chorvatských kolegů rozpravám o doplňcích ke svým republikovým ústavám diametrálně odlišný význam. Podařilo se jim zdůraznit význam těchto změn v očích širší veřejnosti. Nomenklatury v Lublani a Bělehradu se však na základě novelizací republikových konstitucí snažily představit i vlastní, vzájemně zásadně se lišící vize jugoslávského federalismu.¹⁷⁴

Protichůdná stanoviska ohledně další podoby státoprávních základů společného státu se naplno projevila koncem září 1989 během schvalování dodatků k slovinské ústavě. Řada z více jak šedesáti doplňků měla zásadním způsobem upravit a konkretizovat pravomoci republikových orgánů a institucí ve vztahu k centru. Nejdiskutovanějšími částmi byly články týkající se definice práva na sebeurčení až do odtržení či novela příslušné pasáže ústavy vylučující zavedení mimořádných opatření či výjimečného stavu bez přechodního souhlasu slovinského parlamentu. Stejně jako během chorvatských ústavních debat, se ani Slovinci nevyhnuli projednávání otázky jazykových práv. Na rozdíl od situace v Chorvatsku se však ve slovinském případě nejednalo o definici úředního jazyka, ale o právo slovinských orgánů prohlásit opatření federálních institucí nezveřejněná v slovinském jazyce za neplatná.¹⁷⁵

---

¹⁷³ V tomto duchu tak ještě na počátku listopadu 1989 chorvatský člen ÚV SKJ Branko Caratan konstatoval, že se „*opatrnost a odměřenost, o které se zasazovala chorvatská politická špička, i přes veškeré rezervy či možné námitky, přeci jen ukázaly jako rozumná politika. V kotli ostrých jugoslávských konfrontací se v Chorvatsku podařilo zachovat mezinárodní smír, přestože (...) existovaly pokusy (...), aby se mezi národy vnesl rozpor*“. Viz MALOČA, Mladen: *Intervju: Branko Caratan: Tko razbija Jugoslaviju, Danas*, č. 404, 14. 11. 1989, s. 15.

¹⁷⁴ ČULIĆ, Marinko: *Kakvu državu nam nude, Danas*, č. 390, 8. 8. 1989, s. 14-16.

¹⁷⁵ REPE, Božo, c. d., s. 177.

Slovinské ústavní doplňky nastolily v jugoslávských politických i společenských debatách řadu zásadních otázek, které se týkaly samotných pilířů federálního systému. Zvláště deklarované právo na sebeurčení se stalo předmětem mnohdy velmi ostrých střetů nejen mezi ústavními experty, ale i mezi politickými představiteli Slovinska a Srbska.¹⁷⁶ Slovinským politikům byl vyčítán jejich příklon ke konfederativnímu pojetí jugoslávské státnosti, ke kterému navíc přistoupili značně egoistickým způsobem. Lublaňská mocenská garnitura se totiž plánovanou ratifikací ústavních změn rozhodla v jistém ohledu posílit hluboké rozdíly ve vnímání jugoslávského federalismu. Učinila tak cestou jednostranného procesu, během kterého se neohlížela na kontroverze a sporné aspekty. Slovinští komunisté tak prakticky od samotného začátku veřejné rozpravy o dodatcích k republikové ústavě odmítali zásadní námitky upozorňující na to, že řada předkládaných článků odporuje federální ústavě.¹⁷⁷ V tomto ohledu je potřeba uvést, že spory o legitimitě slovinských doplňků se ani zdaleka neomezovaly na relaci Slovinsko – Srbsko. Závažné výtky vůči způsobu, jakým se slovinská nomenklatura rozhodla demonstrovat a především garantovat právo na suverénní rozhodování, sdílely i projugoslávsky orientované kruhy.

S tím, jak se blížil datum schválení slovinských ústavních dodatků, narůstalo v nejvyšších patrech jugoslávské politiky značné napětí. Předsednictvo SFRJ doporučilo 25. září 1989 lublaňským zákonodárcům, aby hlasování o ústavních doplňcích odložili na dobu, kdy bude vyřešena otázka jejich kompatibility se svazovou ústavou a ostatními zákony. Nejvyšší kolektivní orgán federace zároveň prohlásil, že při případné kolizi s ústavou Jugoslávie je připraven se zasadit o to, aby byly paragrafy svazové ústavy platné na celém území SFRJ.¹⁷⁸ Slovinští politici však projevíli v tomto náročném momentu značnou dávku odhodlání. Ústavní doplňky se chystali předložit k hlasování bez ohledu na nejrůznější výtky i obviňování, ať již z nejvyšších pater jugoslávské politiky či ze strany části veřejnosti.¹⁷⁹

Federální politická špička se snažila zabránit blížícímu se hlasování o slovinských dodatcích náhlým a předem nekonzultovaným svoláním schůze ÚV SKJ, která se měla konat

---

¹⁷⁶ K rozdílným výkladům ústavou z roku 1974 garantovaného práva jugoslávských národů na sebeurčení až do odtržení viz TOMAC, Zdravko, RIBIČIČ, Ciril: *Federalizam po mjeri budućnosti*. Zagreb 1989 a NIKOLIĆ, Pavle: *Od raspada do beznađa i nade. Svedočanstvo o jednom vremenu*, Beograd 1997, s. 13-29.

¹⁷⁷ Srov. HEYDEN, Robert: *Skice za podeljenu kuću. Ustavna logika jugoslovenskih sukoba*. Beograd 2003, s. 53-61.

¹⁷⁸ *U slučaju kolizije primena Ustava SFRJ, Borba*, 26. 9. 1989, s. 1.

¹⁷⁹ Viz prohlášení stranického funkcionáře a právního experta Cirila Ribičiče, předsedy slovinského socialistického svazu Jože Smoleho, nebo předsedy slovinského parlamentu Mirana Potrče: *Posebnost koja ne ugrožava, Borba*, 14. 9. 1989; *Smole: „Ni za milimetar“*, *Borba*, 18. 9. 1989, s. 1; s. 5; *Promene može da spreči samo Skupština SR Slovenije, Borba*, 21. 9. 1989, s. 4.

bezprostředně před zahájením zasedání slovinské skupštiny. Objevovaly se nikoliv neoprávněné spekulace, že jednání v časové tísní a bez detailněji připravených dokumentů mělo většinu členů ÚV přimět k souhlasu s kategorickým a jednoznačným odmítnutím postupů slovinské politické elity. Slovinští zástupci v ÚV SKJ navíc striktně odmítali, aby stranické fórum takto hrubě zasahovalo do kompetencí republikových orgánů.¹⁸⁰

V konečném hlasování na schůzi ÚV SKJ se většina členů vyslovila pro výzvu, která žádala slovinské zákonodárce, aby přijetí ústavních dodatků odložili až do doby, kdy bude schváleno zcela nové znění ústavy SFRJ.¹⁸¹ Spolu se slovinskou delegací a některými jednotlivci z ostatních oblastí Jugoslávie, hlasovali proti zmíněnému usnesení jednomyslně i všichni přítomní členové ÚV Chorvatska.¹⁸² Člen předsednictva SKJ Ivica Račan později vysvětloval takto jednoznačné a slovinské postoje zdánlivě podporující stanovisko chorvatských komunistů za signál jasně odmítající politický nátlak ze strany vedení ÚV SKJ. Tímto způsobem se naopak podle Račana jen nadále prohlubují problémy současné jugoslávské politiky.¹⁸³ Přestože takové rozhodnutí rozhodně neznamenal, že by chorvatská mocenská skupina souhlasila se způsobem, s jakým Slovinci zasáhli do jugoslávského ústavního systému, nebylo celkové vyznění takto dosud nevídaného vzeprání se federálnímu stranickému vedení zanedbatelné. Řada pozorovatelů očekávala – jako v průběhu roku 1989 již mnohokrát – že chorvatská politika ukázala jednotným hlasováním svých zástupců v ÚV SKJ odhodlání dát svému dalšímu směřování jasnější koncept a zdůraznit vlastní priority.¹⁸⁴ Ačkoliv se jednalo o jeden z výraznějších a hlavně koordinovanějších signálů, že se Chorvatsko na jugoslávském politickém kolbišti přiklání spíše ke slovinskému stanovisku, na zásadní přelom v tomto ohledu museli chorvatští komunisté čekat až do XIV. sjezdu SKJ v lednu 1990.

Přes zmíněná odmítavá stanoviska federálních stranických i státních orgánů a institucí byl 27. září 1989 ve večerních hodinách nakonec slovinskou skupštinou jednoznačně schválen balík ústavních doplňků. Závěrečný ceremoniál společného zasedání všech tří komor slovinského parlamentu byl zakončen novou republikovou hymnou, Prešernovou *Zdravljici*. Zatímco ve slovinském prostředí převládaly v těchto chvílích pocity národní jednoty, v srbských a černohorských městech se demonstranti vydali do ulic, aby vyjádřili

---

¹⁸⁰ *Zašto partija kasni, Borba*, 27. 9. 1989, s. 1.

¹⁸¹ *Stavovi usvojeni, podele ostale, Borba*, 28. 9. 1989, s. 1.

¹⁸² *Kako je ko glasao, Borba*, 28. 9. 1989, s. 5.

¹⁸³ *Napadi na Tita nisu slučajni, Vjesnik*, 6. 10. 1989, s. 6.

¹⁸⁴ STRPIĆ, Dag: *Trapava rastava, Danas*, č. 398, 3. 10. 1989, s. 8.

nespokojenost až hněv nad *separatistickými* kroky lublaňské oligarchie.¹⁸⁵ Slovinská politická elita v čele s Milanem Kučanem se i přes značně nejistou a obtížnou situaci dokázala výrazně přiblížit vizi suverénního slovinského státu. Ten byl pro Kučanovu skupinu sice i nadále představitelný jen v jugoslávském rámci, ale nově pouze na pilířích zásadně redefinovaného systému. Jugoslávie tak směřovala k procesu evidentního vydělování jedné ze svých republik z rámce společného státu.

---

¹⁸⁵ *Jednoglasno, uz himnu, Borba*, 28. 9. 1989, s. 1; ČULIĆ, Marinko: *Slovenska Zdravljica, Danas*, 3. 10. 1989, s. 7-9

6. Opozice mezi čekáním na registraci a vícestranickým systémem

V druhé polovině září 1989 visela nad budoucností alternativních sdružení na území Chorvatska stále ještě řada otazníků. Přestože HSLŠ i HDZ měly za sebou ustanovující schůze a v průběhu jara a léta 1989 se jim podařilo rámcově vymezit své programové a organizační působení, obě strany musely i nadále čekat na vyjádření příslušných republikových orgánů. Již jsme zmínili, že klíčové rozhodnutí o budoucnosti nově vzniklých uskupení měl kromě ministerstva vnitra v rukou především chorvatský socialistický svaz (SSRNH). Debaty o podobě politického pluralismu sice probíhaly v nejvyšších patrech chorvatské garnitury s větší intenzitou, než tomu bylo v prvních měsících roku 1989, nedokázaly však přinést žádné konkrétní výsledky. Chorvatským komunistům se na počátku podzimu 1989 ještě stále nedařilo překonat obavy z vícestranického systému. Podle většiny z nich s sebou politický systém západního typu nesl v jugoslávských podmínkách značná rizika a jeho zavedením by navíc byly negovány zásadní výdobytky socialistické epochy.

Polovičatý a nerozhodný přístup chorvatské mocenské špičky k zásadním změnám politického systému přispěl k dalšímu poklesu jejího již tak značně otřeseného postavení. Po sérii umírněných a dosud stále obecně koncipovaných prohlášení k Miloševićově politice a k národnostní problematice uvnitř samotné SRH se otázka demokratizačního procesu stávala další oblastí, ve které chorvatská nomenklatura výrazně zaostávala za aktuálním rozpoložením velké části společnosti. Tento stále patrnější rozpor mezi stanovisky nejvyšší politické elity a náladami v řadách široké veřejnosti v Chorvatsku se naplno projevil počátkem října 1989. Masivní účast na shromáždění požadující návrat památníku bána Jelačice na ústřední záhřebské náměstí zastihla chorvatské úřady zcela nepřipravené a zároveň značně znepokojené z možného vývoje situace.

Situaci kolem nově vzniklých politických stran zkomplikovalo počátkem září 1989 rozhodnutí správního soudu, které potvrdilo zamítnutí oficiální registrace Sdružení pro jugoslávskou demokratickou iniciativu (UJDI). První nezávislá organizace působící na území Chorvatska tak musela i nadále fungovat bez oficiálního posvěcení ze strany režimu. Ze zákonného hlediska představovaly HSLŠ i HDZ odlišný případ. Na rozdíl od UJDI totiž žádaly o registraci jako společensko-politické organizace a navíc deklarovaly svůj úmysl působit v rámci SSRNH. Odmítavý postoj republikových orgánů vůči UJDI však pro ně nebyl

v době značné nejistoty ohledně dalšího směřování politického pluralismu povzbudivým signálem.¹⁸⁶

Stále oficiálně nepovolené HSLŠ a HDZ se však i přes omezené možnosti snažily v druhé polovině roku 1989 rozvíjet nejrůznější typy aktivit. Musely přitom počítat s limitovaným prostorem i možnostmi, které jim režim poskytoval. Již ale samotný fakt, že se většina chorvatských médií snažila podrobně monitorovat kroky opozičně laděných uskupení a že s různou dávkou oficiální stylizace informovala čtenáře o vývoji na rodící se pluralitní scéně, vypovídá o celé řadě specifík, která provázela demokratizační procesy v Chorvatsku. Na rozdíl od většiny států východního bloku tak panovala v této druhé největší jugoslávské republice nesrovnatelně vyšší úroveň povědomí o opozičních hnutích a jejich ideové diferenciaci. Dělo se tak navíc v době, kdy nešlo takřka ani v náznacích očekávat brzké konání zcela svobodných vícestranických voleb.

Z hlediska veřejného působení měl HSLŠ po velkou většinu roku 1989 lepší výchozí pozice k vlastnímu prezentování, než tomu bylo v případě HDZ. Iniciativa vedoucí k založení HSLŠ se setkala s nemalými projevy sympatií. Ustanovující shromáždění svazu bylo 20. května 1989 s velkým zájmem sledováno předními jugoslávskými médii a i z prohlášení některých chorvatských funkcionářů byla patrná benevolence vůči řadě programových rysů nově vzniklého svazu. HDZ se naopak od samotného založení 28. února 1989 potýkalo s nálepkou extrémistického a silně nacionalisticky orientovaného spolku, který primárně představuje pokus o rehabilitaci a renesanci myšlenek *maspoku*. Na rozdíl od HSLŠ byla také Tudjmanova strana opomíjena během série debatních večerů, které na jaře 1989 v Záhřebu pořádal socialistický svaz s představiteli jednotlivých alternativních proudů.

Zatímco většina opozičních hnutí se počátkem léta 1989 na veřejnosti odmlčela, HSLŠ se rozhodl pro aktivní taktiku, která měla zajistit nově vzniklé straně větší pozornost. Ve dnech 3. - 4. července 1989 zasáhla Záhřeb náhlá vlna povodní. Mladí aktivisté Chorvatského sociálně liberálního svazu, především z řad studentů záhřebské univerzity, se od samotného počátku zapojili do odstraňování následků přírodní tragédie. Při té příležitosti nabídli prostřednictvím rozhlasové stanice *Omladinsko radijo* svou pomoc postiženým a zřídili za tímto účelem i speciální nouzovou telefonní linku. Ohlas této aktivity HSLŠ nebyl rozhodně zanedbatelný. Zprávy o iniciativě nově vzniklého svazu se rozšířily po celém Záhřebu. Začaly se množit i případy, kdy zainteresovaní jedinci přímo žádali o vstup do strany. Přestože byla iniciativa HSLŠ koncipována primárně za humanitárním účelem, příslušné chorvatské orgány

---

¹⁸⁶ SINKOVIĆ, Jadranko: *Iluzije hrvatske pluralističke jeseni, Vjesnik (Panorama subotom)*, 7. 10. 1989, s. 8-9.

okamžitě přerušily medializaci těchto aktivit a zabránily dalším zmínkám o HSLŠ jako jejich hlavním organizátorovi. Řada záhřebských společensko-politických organizací navíc odmítla tuto pomoc od opozičního sdružení přijímat.¹⁸⁷

Již o několik dní později se HSLŠ představil v kooperaci se Společností jugoslávsko-evropské spolupráce jako organizátor oslav dvouletého výročí francouzské revoluce. Za účasti více jak 250 osob bylo při následné diskuzi o odkazu tohoto historického milníku podepsáno *Záhřebské prohlášení*. Signatáři v něm požadovali garance základních občanských a lidských práv, svobodné soutěže politických stran či respektování práva národů na sebeurčení až do odtržení.¹⁸⁸ Jednalo se o jednu z prvních petic tohoto typu na území Chorvatska. Stejně jako v případě aktivit HSLŠ během záhřebských povodní však měla i tato událost zcela minimální odezvu v médiích.

Napětí mezi chorvatskými mocenskými orgány a předáky HSLŠ vyvrcholily koncem července a v průběhu srpna 1989. Několikaměsíční jednání s funkcionáři socialistického svazu dosud nevedla k zásadnímu posunu. Nejenže zatím ze strany SSRNH nepřicházela konkrétnější a jasnější vyjádření ohledně další budoucnosti nově vzniklé strany, ale také v samotném HSLŠ začala převládat nespokojenost s podmínkami, za kterých musí působit. Faktické postavení mimo zákon neumožňovalo HSLŠ využívat ke své činnosti řádné prostory. Také přístup k médiím byl z tohoto důvodu značně omezený. Vedení Chorvatského sociálně liberálního svazu tak propadalo jisté frustraci ohledně své politické budoucnosti. Deklarovaný politický pluralismus chorvatských komunistů považovalo za prázdnou frázi, která politický monopol v Chorvatsku ponechávala i nadále zcela v rukou současného režimu.¹⁸⁹ Tento kritický a značně nedůvěřivý postoj vůči krokům chorvatské politické elity si předáci HSLŠ zachovali až do faktického konce komunistické vlády v Chorvatsku. Další otálení v otázce konkrétní podoby politického pluralismu během podzimu 1989 navíc tato nesmířlivá stanoviska HSLŠ jen prohlubovalo.

V analýze působení HSLŠ v první polovině roku 1989 jsme již zmínili, že vymezení jeho základní činnosti a dalšího směřování ve vztahu k současnému režimu nebyly jen otázkami politické taktiky. V případě Chorvatského sociálně liberálního svazu a do jisté míry i v rámci HDZ představovaly názory na způsob, s jakým nově založené alternativní skupiny vstoupí na rodící se politickou scénu Chorvatska, výrazný vnitrostranický problém. V obou

---

¹⁸⁷ *Bilten HSLŠ*, č. 2, 23. 8. 1989, s. 2-3; SINKOVIĆ, Jadranka: *Program slobode hrvatskih liberala*, Vjesnik, 1. 3. 1990, s. 10.

¹⁸⁸ *Bilten HSLŠ*, č. 2., 23. 8. 1989, s. 3-4.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 5-7.

stranách nakonec převládly proudy preferující ofenzivnější přístup.¹⁹⁰ V případě HSLS měl takový vývoj za následek i vnitrostranický rozkol. Rozpory projevující se od samotného počátku mezi skupinou kolem Zvonka Lerotiče na straně jedné a zakladateli svazu Slavkem Goldsteinem a Vladem Gotovacem na straně druhé definitivně vyvrcholily počátkem září 1989 odchodem Lerotiče a několika jeho sympatizantů z vedení strany.¹⁹¹ Lerotič nedokázal i přes značnou kritiku stávajícího systému rezignovat na snahy o jeho reformu zevnitř. Také skutečnost, že se tento uznávaný politolog působící na záhřebské univerzitě nakonec vzdal myšlenky spojit své další politické a do jisté míry i profesní působení s dosud stále neregistrovanou a režimem neuznanou stranou, vypovídá o celkovém postavení politických alternativ v září 1989 více než ilustrativně.

Chorvatské demokratické společenství se již od svého ustanovujícího shromáždění 17. června 1989 především soustředilo na rozvoj a prohlubování vlastní členské základny. Systematicky se také snažilo šířit priority a základní cíle HDZ mezi komunitami chorvatských emigrantů v zahraničí. Současně byly také prostřednictvím četných kontaktů zakládány zárodky stranických organizací mimo hranice Jugoslávie. V tomto ohledu uvažoval Tudjman a jeho skupina mnohem prozíravěji než Goldstein a Gotovac řídící činnost HSLS. Sociální liberálové sice také vyzdvihovali nutnost komunikace s chorvatskou diasporou, ale zdráhali se například v první polovině roku 1989 přijímat finanční podporu z obav z případné diskreditace v očích veřejnosti.¹⁹²

Již počátkem července 1989 vznikl ve Švýcarsku *Spolek přátel Chorvatského demokratického společenství*. V Curychu zároveň došlo k ustanovení koordinačního centra, jež mělo za úkol řídit činnost těchto organizací ve Švýcarsku a Lichtenštejnsku.¹⁹³ Na podzim 1989 se pak Vladimirovi Šeksovi, jednomu ze zakladatelů HDZ a hlavních předáků strany, podařilo během cest po Austrálii zaznamenat velmi cenné úspěchy. Nejenže po jeho návštěvě vznikly v Melbourne, Sydney a dalších městech první organizace HDZ na tomto kontinentu,

---

¹⁹⁰ Otázka politické taktiky a dalšího směřování však nebyla jediným a zdaleka ani zásadním důvodem k rozkolu v těchto prvních chorvatských opozičních stranách. Přispěla však výrazně k diferenciaci jednotlivých skupin jak uvnitř HSLS, tak v rámci HDZ. V případě Tudjmanovy strany byly vnitrostranické neshody mnohem složitějšího rázu, viz příslušný oddíl v druhé kapitole této práce.

¹⁹¹ HUDELIST, Darko, *Banket u Hrvatskoj*, c. d., s. 95-98.

¹⁹² ANTIĆ, Ljubomir: *Porođajne muke hrvatskog višestranačja*, *Vijenac*, č. 397, 21. 5. 2009, Dostupné z <http://www.matica.hr/vijenac/397/Poro%C4%91ajne%20muke%20hrvatskog%20vi%C5%A1estrana%C4%8Dja/>

¹⁹³ MIJATOVIĆ, Anđelko: *Deset godina Hrvatske demokratske zajednice (kronologija)*. In: *Deset godina Hrvatske demokratske zajednice (1989. – 1999.)*. Zagreb 1999, s. 103.

ale navíc si od zdejších chorvatských spolků odvezl i značnou finanční podporu.¹⁹⁴ V podobném duchu se do Chorvatského demokratického společenství zapojovali i chorvatští krajané v dalších oblastech Evropy či Severní Ameriky. Vzhledem k předchozí činnosti Franji Tudjmana se výrazná orientace na komunity Chorvatů po celém světě jeví nejen jako konkrétní realizace myšlenky o nutnosti smíření mezi znesvářenými stranami v rámci chorvatského národa, ale především jako velmi prozíravý krok, který HDZ zajistil řadu výhod oproti ostatním opozičním stranám. Projevovalo se to nejen po materiální či finanční stránce, ale také v celkovém věhlasu, který Tudjmanova strana získala v zahraničí.

Alternativní organizace vznikající v Chorvatsku v průběhu roku 1989 dlouho působily v právním vakuu. I proto se nejčastěji omezovaly na vydávání nejrůznějších prohlášení či stanovisek k aktuálním událostem. Překročení těchto limitů vnímal režim prakticky až do rozhodnutí o svobodných vícestranických volbách v prosinci 1989 jako značně problematický a formálně nezákonný akt. Chorvatské bezpečnostní orgány zůstávaly v posuzování případného narušování veřejného pořádku či deliktů spojených s nepřipustnými útoky na pilíře titoistického systému stále poměrně rigidní. Vůči nacionalisticky motivované činnosti se přitom snažily postupovat zvláště důsledně.¹⁹⁵ Celkově se však aktivitu opoziční politické scény i přesto nesnažily preventivně znemožňovat či narušovat formou represivních zásahů.

V druhé polovině roku 1989 pokračovala i v Chorvatsku detabuizace řady společenských a politických témat. Kromě historických kontroverzí souvisejících se spornými body srbsko-chorvatského soužití zaujímal v těchto debatách významné místo hodnocení *maspoku* z roku 1971. Chorvatští komunisté se i nadále velmi důsledně bránili jakýmkoliv pokusům o rehabilitaci tohoto nacionálně-reformního hnutí. I v atmosféře vyhrocených nacionalistických vášní se čelní představitelé SRH odvolávali na titoistickou frazeologii, která událostem z počátku sedmdesátých let připisovala kontrarevoluční a separatistický charakter. Aktivita osob spjatých s *maspokem* se proto v průběhu roku 1989 stávala ze strany médií stále více monitorovanou rovinou pluralitních tendencí v Chorvatsku. Jak v čele HSLŠ, tak i v nejvyšší špičce HDZ figurovali lidé vykonávající v roce 1971 čelné politické či společenské funkce. Zatímco místopředseda HSLŠ Vlado Gotovac či další funkcionář sociálních liberálů Dražen Budiša ztělesňovali svými osudy a hodnotami hlavní myšlenky *maspoku*, Franjo

---

¹⁹⁴ BELJO, Ante: *Iseljena Hrvatska u procesu nastanka Hrvatske demokratske zajednice*. In: *Deset godina Hrvatske demokratske zajednice (1989. – 1999.)*. Zagreb 1999, s. 243; TUĐMAN, Franjo, *Osobni dnevnik*, c. d., s. 332.

¹⁹⁵ BABIĆ, Jasna: *Stroga Hrvatska*, *Danas*, č. 398, 3. 10. 1989, s. 24-25. Jako příklad takového přístupu mohou sloužit nejen pokusy o stáhání Marka Veselici a Franji Tudjmana v březnu 1989 kvůli údajnému porušení zákazu veřejného vystupování, ale i následné vyšetřování aktivit Simy Dubajiće či Jovana Opačiće.

Tudjman již v roce 1971 nepatřil k vrcholným aktérům tehdejších událostí. Tato skutečnost však nijak nesnižovala vnímání Tudjmana a jeho spolupracovníků jako pokračovatelů *maspokovského* odkazu.

Měnící se klima v Chorvatsku bylo z hlediska hodnocení *maspoku* zvláště patrné na zájmu, se kterým byly přijaty nové knihy Vlady Gotovace a Franji Tudjmana. Již samotný fakt, že komunistický režim povolil vydání děl dvou předních disidentů a politických vězňů, nasvědčuje, že Chorvatsko i přes veškeré komplikace spojené s politickým pluralismem směřuje alespoň k výrazné společenské liberalizaci. Tudjmanova historicko-filozofická kniha *Bespuća povijesne zbiljnosti* a Gotovacův soubor autobiografických textů *Moj slučaj* se během léta a podzimu 1989 jednoznačně zařadily mezi nejprodávanější knihy.¹⁹⁶ Zvláště v případě Gotovacova díla se jednalo o výrazné prolomení dlouhodobě přísně tabuizovaných témat spojených nejen s událostmi roku 1971, ale také i s fenoménem politické kriminalizace a podmínek v chorvatských věznicích.¹⁹⁷

Události zářijových týdnů roku 1989 byly dalším podnětem aktivizujícím činnost alternativních uskupení. Kromě již zmíněných vystoupení Franji Tudjmana a Vlady Gotovace na tribuně DKH, která se konala 3. září 1989 jako reakce na sérii výroků a obviňování ze strany srbských intelektuálů, se předáci HDZ i HSLŠ snažili poukázat na dopady neadekvátní defenzivní politiky vládnoucí chorvatské garnitury. Na první tiskové konferenci HSLŠ v polovině září 1989 tak například Tomislav Marčinko poukázal na paralely mezi současným politickým vedením Chorvatska a politickou nomenklaturou Vojvodiny, jež byla u moci v této autonomní oblasti před *antibyrokratickou revolucí*. O taktice *chorvatského mlčení* pak prohlásil, že je „*typickým pocitem politické méněcennosti*“. Neváhal také politiky v SRH obvinít z toho, že při událostech vedoucích ke svržení někdejší vojvodinské nomenklatury sehráli „*důležitou roli našich Chamberlainů*“.¹⁹⁸ Obvinění takového rozsahu dosud žádný z opozičních představitelů otevřeně neučinil.

Nejasný osud politického pluralismu a řada ještě stále jasně stanovených mantinelů omezujících činnost opozičních skupin přiměla jejich představitele k prohloubení vzájemné spolupráce. Na záhřebském setkání 28. září 1989 se zástupci HSLŠ, HDZ a dalších menších uskupení dohodli na založení koordinačního centra, které mělo podle slovinského vzoru sladit postoje alternativních proudů v Chorvatsku vůči zásadním politicko-spoločenským otázkám. Na tomto prvním setkání se však chorvatská politická alternativa dokázala dohodnout pouze

---

¹⁹⁶ Viz žebříčky zveřejňované ve víkendové příloze deníku *Vjesnik. Panorama subotom*, 2. – 30. 10. 1989.

¹⁹⁷ KUZMANOVIĆ, Jasmina: *Silazak s crne liste, Danas*, č. 397, 26. 9. 1989, s. 42-43.

¹⁹⁸ *Danas*, č. 397, 26. 9. 1989, s. 35.

na obecných proklamacích. V prohlášení tak koordinační centrum mimo jiné žádalo plné uznání politických a občanských svobod, propuštění politických vězňů či obnovu činnosti Matice chorvatské a srbského kulturního spolku *Prosvijeta*. Také se vyslovilo proti vývoji směřujícímu k občanské válce v Jugoslávii.¹⁹⁹ Na rozdíl od slovinských politiků však nově vzniklé chorvatské strany nedokázaly najít společnou řeč a dohodnout se na způsobu a rozsahu další spolupráce. Franjo Tuđman tak například od samotného počátku považoval celý projekt za ryze účelový a především za neperspektivní. Vědom si dynamicky se rozvíjející členské základny HDZ i potenciálu vlastního programu vnímal spolupráci v koordinačním centru v prvé řadě za deklarativní signál, který měl demonstrovat ochotu jednotlivých politických proudů v Chorvatsku k demokratickému dialogu. Celkově však Tuđman neskrýval distanci vůči takové formě spojenectví. Sebevědomě tvrdil, že koordinaci potřebují především ostatní politické strany, které vždy považoval v porovnání s HDZ za nesrovnatelně slabší a nepřitažlivé.²⁰⁰ Od samotného počátku tak bylo jasné, že toto pragmatické a zcela formální spojenectví nedokáže překonat vzájemné rozdíly a stále patrnější rivalitu mezi představiteli rodící se chorvatské opozice.

Jak HDZ, tak i HSLS tedy i nadále postupovaly samostatně a ve shodě s vlastními prioritami. Z tohoto důvodu obě politické strany akcentovaly odlišné problémy současného vývoje a nabízely rozdílná řešení a pohledy na další směřování Chorvatska. Patrné to bylo zvláště v odlišném slovníku, který vrcholní představitelé HDZ a HSLS používali ve svých veřejných stanoviscích. Chorvatské demokratické společenství se v tomto duchu rozhodlo na prvním zasedání svého ústředního výboru 30. září 1989 schválit hned několik prohlášení týkajících se aktuálního dění. Poté, co se slovinskému parlamentu podařilo schválit balík ústavních dodatků, otevřela se cesta k důraznější artikulaci podobných opatření i na území Chorvatska. Předáci HDZ tedy adresovali lublaňským zákonodárcům gratulaci k „*historicky moudrému a odhodlanému (...) postoji při realizaci ústavního uzákonění suverenity a neodcizitelného práva slovinského národa na sebeurčení.*“ Ze strany autorů tohoto textu se zvláště vyzdvihovalo, že slovinští politici neustoupili od svého záměru i přes značné nátlaky a „*výhrůžky neohegemonisticko – unitaristického šilenství.*“²⁰¹ Nacionálně zabarvená a značně tendenční argumentace byla patrná i v dalších přijatých prohlášeních, ve kterých špička HDZ žádala například obnovení Matice chorvatské či jasnější odpovědnost chorvatských

---

¹⁹⁹ *Vjesnik*, 30. 9. 1989, s. 6.

²⁰⁰ TUĐMAN, Franjo: *Osobni dnevnik*, c. d., s. 326; TUĐMAN, Ankica, c. d., s. 394-395.

²⁰¹ TUĐMAN, Franjo: *S vjerom u samostalnu Hrvatsku*. Zagreb 1995, s. 53.

funkcionářů při hájení národních práv a priorit ve svazových institucích směrem k vlastní veřejnosti.²⁰²

Chorvatský sociálně liberální svaz se 3. října 1989 dočkal kýženého souhlasu ze strany socialistického svazu. V nesmírně složité a zákoně nedostatečně definované proceduře uznání nových politických sdružení se jednalo o první stupeň ke konečné registraci.²⁰³ Přesto však bylo kladné vyjádření SSRNH po několikaměsíčním čekání chápáno jako významný krok, kterým se idea politického pluralismu zdála být opět o něco hmatatelnější. V samotném HSLŠ se toto rozhodnutí projevilo jistějšími a v mnoha ohledech i ambicióznějšími projevy. Na rozdíl od vystupování předáků HDZ se však činnost sociálních liberálů soustředovala více na otázky afirmace občanských a politických svobod. Nacionální tematika byla ve slovníku vrcholných představitelů HSLŠ sice také důležitým, ale mnohem méně využívaným zdrojem veřejných aktivit. Funkcionáři první alternativní politické strany v Chorvatsku například otevřeně vystupovali proti procesům s Azemem Vllasim²⁰⁴ či Jovanem Opačićem. Považovali je za politické soudy a v tomto ohledu tedy za relikty represivních metod autoritářského režimu. Opačić měl podle místopředsedy HSLŠ Boži Kovačeviče plné právo nastolit otázku případné autonomie srbských oblastí v Chorvatsku. Kriminalizaci takových prohlášení proto označil za zcela nepřijatelnou.²⁰⁵ Taková prohlášení neznamena, že by vedení HSLŠ souhlasilo s případnou revizí teritoriálně-správního uspořádání Chorvatska a Jugoslávie. Otevřené a beztrestné vyjádření takových názorů však považovalo za základní součást demokratických svobod moderního právního státu. Etnický původ nepovažovala většina čelních funkcionářů HSLŠ za překážku k politické dohodě. Ostatně samotný HSLŠ nevnímali za stranu určenou výhradně Chorvatům, v čemž se snažili vymezit vůči stále silnějšímu HDZ.²⁰⁶

Rozdílné vnímání řady aktuálních témat a značná dávka osobních animozit mezi jednotlivými představiteli chorvatské alternativy se naplno projevily během setkání

---

²⁰² Tamtéž, s. 54-55.

²⁰³ *Glasnik HSLŠ*, 31. 10. 1989, s. 5.

²⁰⁴ Na podzim 1989 byl v Titově Mitrovici zahájen proces proti tomuto někdejšímu předákovi kosovských komunistů. Soudní líčení se stalo námětem četných a dosud nepřilíš obvyklých kritik ze zahraničí. V chorvatském prostředí se proti procesu ozývaly nejen protesty z řad ochránců lidských práv a předáků opozice, ale i ze strany některých vrcholných politiků. Iniciativu k aboliaci Vllasiho a dalších obviněných podpořili například Stipe Šušvar či Josip Vrhovec.

²⁰⁵ BAŠIĆ, Mate, BULJAN, Ivica: Božidar Kovačevič: *Zablude hrvatskog pluralizma, Polet*, č. 413, 29. 9. 1989, s. 7-9.

²⁰⁶ Takové hodnocení je patrné z výroků Daniela Ivina, bratra předsedy HSLŠ Slavka Goldsteina. Ivin se považoval za příslušníka chorvatského národa, ale současně vyzdvihoval i svůj židovský původ. Viz Svi smo – HSLŠ, *Glasnik HSLŠ*, č. 3, 31. 10. 1989, s. 5.

jugoslávských opozičních sdružení v Otočci ob Krki, které se uskutečnilo 8. října 1989. Slovinskou stranu zastupovali pouze představitelé sociální demokracie a Slovinského demokratického svazu. Srbsko a Bosnu a Hercegovinu vzhledem k faktické neexistenci opozičně orientovaných uskupení zastupovalo pouze několik zainteresovaných jednotlivců. Během rozpravy mezi více jak třiceti opozičními politiky se záhy ukázalo, že slovinská ani chorvatská alternativa nepovažují společnou jugoslávskou platformu za aktuální. Nejenže byl odmítnut návrh Dušana Bogovace na ustanovení Demokratické koalice Jugoslávie, ale také jednoznačně ztroskotaly jakékoliv pokusy o nalezení základních společných programových bodů. Rokování mezi opozičníky z různých koutů Jugoslávie tak ustrnulo na nepřínosném teoretizování a odhalilo nepřekonatelné rozpory mezi jeho účastníky. Tudjman tak byl Bogovacem obviněn jako *maspokovec*. Kriticky se o předsedovi HDZ vyjádřili i Ivan Zvonimir Čičak či Dražen Budiša. Představa o širším bloku chorvatských a dalších jugoslávských nekomunistických stran se tak ukázala jako zcela iluzorní. Závěrečně prohlášení zdůrazňující mimo jiné neodcizitelné právo jednotlivých národů na sebeurčení až do odtržení či nutnost respektování politických svobod tak bylo jediným výsledkem setkání jugoslávské opozice.²⁰⁷

Limity spolupráce mezi HSLŠ a HDZ se naplno projeví během dosud největší akce uspořádané opozicí na území Chorvatska. V neděli 8. října 1989 se na centrálním záhřebském náměstí sešlo několik desítek tisíc obyvatel chorvatské metropole, aby připojili svůj podpis pod petici žádající návrat památníku bána Jelačice. Socha chorvatského politika a vojevůdce byla z tehdejšího Náměstí republiky odstraněna v roce 1947. Pozornost chorvatské veřejnosti se tedy podobně jako v případě Srbska či Černé Hory upnula k historickému tématu, z kterého se však v atmosféře dramatických událostí stalo citlivé politikum. Po masivních oslavách vidovdanského jubilea, kterému jako preludium v letech 1988-1989 sloužilo putování ostatků knížete Lazara po území Srbska a Bosny a Hercegoviny²⁰⁸, a slavnostním pohřbení posledního černohorského krále Nikoly 1. října 1989,²⁰⁹ se kontroverze spjaté s Jelačicovým sousoším stalo dalším příkladem aktualizace národních mýtů a dějinných momentů v jugoslávské společnosti.

---

²⁰⁷ Za demokraciju, *Vjesnik*, 9. 10. 1989, s. 1; Za demokratsku preobrazbu, *Vjesnik*, 9. 10. 1989, s. 6; SINKOVIĆ, Jadranko: *Bez demokratske koalicije*, *Vjesnik*, 11. 10. 1989, s. 5.

²⁰⁸ PERICA, Vjekoslav: *Balkanski idoli II. Religija i nacionalizam u jugoslovenskim državama*. Beograd 2006, s. 15-16; RADIĆ, Radmila: *Srpska crkva i „srpsko pitanje“*. In: POPOV, Nebojša (ed.): *Srpska strana rata*. Beograd 1996, s. 278.

²⁰⁹ *Borba*, 2. 10. 1989, s. 1.

Podpisovou akci měl ve své režii primárně Chorvatský sociálně liberální svaz, jenž za tímto účelem získal i oficiální povolení ze strany záhřebských úřadů. Masivní účast obyvatel hlavního města Chorvatska však překvapila i samotné organizátory. Na sklonku dne se tak na petičních arších nacházelo přes sedmdesát tisíc podpisů.²¹⁰ Celodenní happening se obešel bez radikálně nacionalistických projevů. Sporadicky bylo možné zaslechnout zpěv národní písně *Ustani bane*, jejíž reprodukce byla vzhledem k svému nacionálně mobilizujícímu charakteru ještě před několika lety považována za důvod k trestnímu stíhání. Předseda HSLS však oprávněně mohl poukázat na celkově civilizovaný charakter tohoto nedělního shromáždění.²¹¹ Záhřebské úřady však i přesto poklidnou a na rozdíl od podobných shromáždění v ostatních částech Jugoslávie podstatně méně nacionálně vyhocenou akci podrobily značné kritice. Jejich připomínky směřovaly především k aktivitám členů Chorvatského demokratického společenství, kteří přítomnému davu rozdávali kromě stranických přihlášek i stanovisko vedení HDZ k otázce návratu Jelačićova památníku. Stranický aktiv chorvatské metropole obvinil autory tohoto dokumentu z útoku na politiku Svazu komunistů Chorvatska.²¹² Předáci HDZ se v něm totiž nevyhnuli silně vyhocenému hodnocení, podle kterého „*osud památníku nešťastného bána v socialistickém Chorvatsku se stal symbolem politiky bezcitné nenávisti vůči vlastnímu národu, jeho dějinám, kultuře a původu.*“ Tudjmanova strana tedy okamžitě požadovala, aby se „*přestalo s násilnou protichorvatskou politikou.*“²¹³

Rigidní postoj a značné obavy komunistických orgánů z dalšího vývoje situace se odrazily v zákazu pokračování petičního shromáždění. Sociální liberálové podrobili rozhodnutí tvrdé kritice. Poprvé v takto otevřeném a nesmířlivém tónu zaútočili na politiku Svazu komunistů Chorvatska, který obvinili z represivních metod a bezskrupulózní snahy o udržení moci.²¹⁴ Také některé příspěvky v médiích hledaly za přehnanou reakcí části politické reprezentace jasně obavy z ohrožení vlastních mocenských pozic.²¹⁵ Chorvatský sociálně liberální svaz se i kvůli těmto okolnostem stále více uchýloval k antikomunistické rétorice. Podepsala se na tom nejen jistá frustrace z dosavadního přístupu SKH, ale i potřeba výraznější programové a ideové profilace.

---

²¹⁰ *Peticija Zagrepčana za bana, Vjesnik, 9. 10. 1989, s. 1; Iznađeni organizatori, Vjesnik, 9. 10. 1989, s. 6; Ćin traži odgovor, Vjesnik, 9. 10. 1989, s. 5.*

²¹¹ JAJČINOVIĆ, Milan: *Smiri se, bane, Danas, č. 400, 18. 10. 1989, s. 22-24.*

²¹² *Zloupotreba, Vjesnik, 10. 10. 1989, s. 6.*

²¹³ TUĐMAN, Franjo, *S vjerom u samostalnu Hrvatsku, c. d., s. 56-57.*

²¹⁴ FREUNDLICH, Maja: *Možemo li i bolje?, Glasnik HSLS, č. 3, 31. 10. 1989, s. 3; Europske težnje hrvatske policije, Tamtéž, s. 4.*

²¹⁵ STIPETIĆ, Radovan: *Na Trgu Republike i nigdje drugdje, Nedjeljni Vjesnik, 15. 10. 1989, s. 11.*

Tudjmanovo HDZ i přes značné kontroverze, které vyvolalo prohlášením k otázce návratu Jelačićovy sochy, posilovalo aktivitu zaměřenou primárně na nacionální tematiku. U příležitosti Dne zesnulých, který byl v Chorvatsku poprvé po druhé světové válce slaven jako den pracovního volna,²¹⁶ položili předáci HDZ věnce nejen u hrobů bána Jelačice či Vladimira Nazora, ale také takto uctili památku i Ante Starčeviče, Stjepana Radiće či dokonce Andriji Hebranga. Vyzdvihovali přitom podíl těchto osobností na rozvoji svobodného chorvatského národa.²¹⁷ Tento akt tak jen potvrdil, že HDZ hodlá důsledně trvat na programové syntéze jednotlivých politických proudů působících v moderních dějinách Chorvatska. V pojetí vrcholných představitelů Chorvatského demokratického společenství totiž nebyla určující ideová orientace těchto velikánů, ale jejich příslušnost k chorvatskému národu.

Důležitější než podobné symbolické a oficiální aktivity Tudjmanových spolupracovníků, byl rychle se rozvíjející členský potenciál HDZ. Do konce roku 1989 vzniklo několik desítek stranických organizací v řadě evropských států. Kromě Norska či Švýcarska vstupovali do společenství především příslušníci početné chorvatské diaspory ve Spolkové republice Německo či ve Švédsku. Tudjman podnikl během října a listopadu 1989 několik přednáškových pobytů v amerických a kanadských městech. Na rozdíl od dob, kdy jezdíval na severoamerický kontinent téměř výhradně jako host tamějších chorvatských spolků, se tentokrát Tudjman stále jasněji posouval do pozice nejvýraznějšího opozičního představitele v Chorvatsku. Byl dokonce přijat v americkém Kongresu, kde byla připravena několikahodinová konference, na které Tudjman prezentoval svou vizi dalšího vývoje v Chorvatsku.²¹⁸ Vzhledem k vlivu, který získávalo HDZ v zahraničí, se v polovině prosince 1989 rozhodli jeho čelní funkcionáři adresovat saboru žádost, aby bylo Chorvatům v diaspoře umožněno hlasovat v nastávajících jarních volbách.²¹⁹ Volby v roce 1990 se však i přes usilovnou snahu Tudjmanovy skupiny konaly – na rozdíl od všech pozdějších politických klání – bez účasti chorvatských krajanů z celého světa.

---

²¹⁶ *Dan mrtvih – neradni dan, Vjesnik*, 18. 10. 1989, s. 1.

²¹⁷ MIJATOVIĆ, Anđelko, c. d., s. 105

²¹⁸ HUDELIST, Darko: *Tudjman*, c. d., s. 652-653.

²¹⁹ Tamtéž, s. 107.

7. Jugoslávie na cestě k rozpadu: slovinsko-srbská roztržka a její dopady na Chorvatsko (prosinec 1989)

Napětí mezi mocenskými elitami Slovinska a Srbska ovlivňovalo politické i společenské klima v Jugoslávii takřka po celý rok 1989. Od odlišných reakcí na kosovské události z konce února 1989 se spor mezi těmito dvěma federálními jednotkami stále jasněji posouval do dimenze rozdílných vizí o dalším směřování jugoslávského státu. Spory o dodatky k slovinské republikové ústavě vzájemné tenze nadále prohloubily. Zcela reálně se také jevily obavy, že výsledek nadcházejícího mimořádného sjezdu SKJ bude tímto napětím nejen silně poznamenán, ale že protichůdná stanoviska Miloševićovy a Kučanovy skupiny mohou vést i ke konečnému rozkolu mezi jugoslávskými komunisty.

Kontury slovinsko-srbského sporu se však na přelomu listopadu a prosince 1989 vyhroutil natolik, že jej většina současníků začala považovat za smrtící úder jugoslávské jednotě. Důvodem k eskalaci již několik měsíců trvajících napětí byl zákaz *Mítinku pravdy*, který se měl konat 1. prosince 1989 v Lublani. Úmysl uspořádat protestní shromáždění v hlavním městě Slovinska oznámil počátkem listopadu 1989 Výbor spolku za návrat Srbů a Černohorců na Kosovo *Božur*. Jeho hlavním cílem mělo být prolomení údajně hrubě pokřiveného vnímání kosovské krize a s ní souvisejícího srbského stanoviska ze strany širší slovinské veřejnosti. Demontrace v Lublani měla sloužit také jako zatěžkávací zkouška pro tamější politickou garnituru, která podle předáků kosovských Srbů slovinské společnosti úmyslně zatajuje tragický osud slovanského obyvatelstva v této autonomní oblasti.²²⁰

Formálně vydané zdůvodnění masivního příjezdu srbských demonstrantů do Lublaně však nedokázalo ani zdaleka zakrýt skutečný charakter a poslání celé události. Její scénář i motivy totiž jednoznačně signalizovaly, že prosincové shromáždění má probíhat zcela v duchu dosavadních akcí *antibyrokratické revoluce*. Oznámení premiéry protestů i na západě země navíc jen potvrzovalo, že ze strany organizátorů konečně dojde k *vývozu* mítinků i do ostatních federálních jednotek, který byl opakovaně avizován v letech 1988-1989. Skutečnost, že se tentokrát měly masivní akce konat v republice, jejíž politické vedení se dlouhodobě vzpíralo Miloševićově kurzu a které zároveň před několika měsíci velmi rozhodně prosadilo ústavní garance své suverenity, dávala tušit, že se nadcházející střet rozhodně neobejde bez výraznějších následků.

---

²²⁰ RAJIĆ, Vlado: *Tko stoji iza ljubljanskog mitinga?*, *Vjesnik (Panorama subotom)*, 25. 11. 1989, s. 1.

Lublaňská mocenská špička se od samotného počátku stavěla k záměru kosovských Srbů odmítavě. Zcela jednoznačně označila jejich úmysl za provokativní a nepřínosný krok, jenž má za cíl destabilizovat poměry ve Slovinsku. Stranická funkcionářka Sonja Lokar navíc připomněla, že i datum akce, tedy 1. prosinec, evokuje ve slovinském prostředí „*Jugoslávii, ve které by již nikdy nechtěli žít.*“²²¹ Také Předsednictvo SFRJ upozorňovalo na negativní důsledky shromáždění v souvislosti s národnostními vztahy v Jugoslávii. V tomto ohledu vyzvalo organizátory i slovinské orgány k hledání vhodnějších forem vzájemných rozhovorů, čímž fakticky doporučilo zrušení mítinku.²²² Prohlášení odmítající konání mítinku ve Slovinsku přijala i většina dalších společensko-politických institucí v Jugoslávii.²²³ Výjimku tvořily federální jednotky, které se řadily mezi Miloševićův politický blok. Formální benevolence, mnohem častěji však přímá podpora lublaňského shromáždění z nejvyšších míst Srbska navíc přispěla k vnímání plánovaného protestu v Lublani jako dalšího prostředku v Miloševićově plánu na získání politické převahy v Jugoslávii.²²⁴

Ačkoliv se akce Výboru z Kosova Polje nesečkala ani zdaleka se širokou podporou, její organizátoři nehodlali ze svého záměru ustoupit. Počet očekávaných účastníků *Mítinku pravdy* sice týden od týdne rapidně klesal, přesto se však konečné prognózy zastavily na téměř sto tisících demonstrantech. Také odhodlání pořadatelů vydat se poslední listopadový den na cestu do hlavního města Slovinska se zdálo být nezlomné.²²⁵ Shromáždění takových rozměrů proto slovinská politická elita vnímala jako bytostné ohrožení nejen svých pozic, ale i celkové stability. Garnitura v Lublani však zároveň stála před závažným dilematem, zda je na místě vzhledem k vlastním dlouhodobým proklamacím o nutnosti demokratických procesů a společenské liberalizace uchýlit se přímo k policejnímu zákazu masivního protestu *antibyrokratické revoluce* ve své republice. K tomuto kroku jí přiměly dramaticky se radikalizující výroky některých *mitingašů*, kteří dokonce nevyklučovali i možné prolévání krve

---

²²¹ *Ni mitinga, ni odgovora, Borba*, 17. 11. 1989, s. 3. Dne 1. 12. 1918 byl v Bělehradě vyhlášen vznik Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. Komunistická historiografie považovala meziválečný státní útvar za buržoazně-reakční režim, který vzhledem k srbské hegemonii upíral na rozdíl od pozdějšího Titova pojetí národnostní otázky jednotlivým etnikům právo na nacionální afirmaci a rovnoprávné postavení. Na sklonku 80. let však v národovědecky až nacionalisticky orientovaných kruzích v Srbsku docházelo k idealizaci této dějinné etapy jugoslávských a srbských dějin (takový sklon byl zvláště patrný ve veřejných vystoupeních Vuka Draškoviće). V této souvislosti se také stále častěji objevovaly požadavky na uznání 1. prosince jako státního svátku připomínajícího jihoslovanské sjednocení. K odmítání takových návrhů viz VRHOVEC, Josip: *Lažne teze o kontinuitetu, Nedjeljni Vjesnik*, 26. 11. 1989, s. 7.

²²² *Prevažiči miting, Borba*, 23. 11. 1989, s. 12.

²²³ K reakcím na avizovaný mítink kosovských Srbů viz *Borba*, 25. – 26. 11. 1989, s. 3

²²⁴ Viz například LOVRIĆ, Jelena: *Zub na zub, Danas*, č. 407, 5. 12. 1989, s. 7-9.

²²⁵ *U Ljubljani – svakako, Borba*, 27. 11. 1989, s. 4.

během mítinku.²²⁶ Jugoslávie se tak ocitla před zcela reálnou hrozbou prvních přímých střetů mezi příslušníky jejích národů.

Slovinský republikový ministr vnitra Tomaž Ertl se rozhodl během svátečních dnů – Jugoslávie si paradoxně v těchto dramatických dnech koncem listopadu 1989 připomínala zasedání AVNOJ v Jajcích, jež bylo považováno za počátek Titovy Jugoslávie – přistoupit k zásadnímu kroku. Na svátek Dne republiky 29. listopadu 1989 vydal Ertl tři nařízení, která fakticky znemožňovala konání očekávaného *Mítinku pravdy*. Až do odvolání v nich totiž zakázal veřejné shromažďování více jak třiceti osob, znemožňoval také volný pohyb osob i motorových vozidel za účelem účasti na mítinku.²²⁷ Přesně cílenými zákroky se tak slovinským orgánům podařilo masivní demonstrace v režii kosovských Srbů postavit zcela mimo zákon a znemožnit jejich konání.

Následná reakce vedení srbského socialistického svazu (SSRNS) však způsobila jugoslávské veřejnosti šok. V prohlášení adresovaném občanům Srbska bylo konstatováno, že postup slovinských orgánů „*představuje dosud nevidaný akt agrese na základní lidská práva a svobody*.“ Vzhledem k zcela nepřijatelným krokům lublaňské nomenklatury předsednictvo socialistického svazu vyzvalo „*všechny instituce a všechny pracovní organizace a ústavy, aby přerušily veškeré vztahy se Slovinskem*“.²²⁸ Přerušování politických, hospodářských i kulturních kontaktů mezi dvěma jugoslávskými republikami otřásl samotnými pilíři společného státu.

Již během několika hodin po zveřejnění zmíněného prohlášení se ukázalo, že se ani zdaleka nejedná o formální či deklarativní čin srbské národní fronty. První prosincový den se několik desítek podniků ve značně euforickém stylu připojilo k hospodářské blokádě slovinských výrobců. Zvláště důsledná přitom byla vedení těch závodů, které měly se slovinskými partnery tradičně velmi těsné vazby.²²⁹ V Niši pak došlo dokonce k rozbíjení výloh dvou slovinských obchodů. V Kosově Polji, odkud měl zamířit hlavní proud demonstrantů do Lublaně, byla fyzicky napadena skupina novinářů z této severozápadní republiky.²³⁰ Podle ustáleného scénáře zaujaly v následujících dnech souhlasné stanovisko desítky společensko-politických organizací po celém Srbsku, ale i ve Vojvodině či Kosovu a Černé Hoře, které odsoudily slovinské separatistické tendence rozbíjející jugoslávskou jednotu.²³¹

²²⁶ ČULIĆ, Marinko: *Gjde počinje Jugoslavija, Danas*, č. 407, 5. 12. 1989, s. 10-12.

²²⁷ *Tri zabrane Tomaža Ertla, Borba*, 1. 12. 1989, s. 4.

²²⁸ *Prekinuti sve veze sa Slovenijom, Borba*, 1. 12. 1989, s. 4.

²²⁹ *Olakšanja i zabrinutosti, Borba*, 4. 12. 1989, s. 4.

²³⁰ *Nudimo ljubav, a ne mržnju, Borba*, 4. 12. 1989, s. 2.

²³¹ *Zaustaviti pogubni separatizam, Borba*, 4. 12. 1989, s. 5.

Chorvatsko se v těchto nadmíru dramatických dnech ocitlo v roli, která se na rozdíl od dosavadních zvyklostí nedala charakterizovat jako pouze pozorovatelská. V pátek 25. listopadu 1989 se chorvatský sabor jednomyslně a bez jakékoliv předchozí diskuze připojil k prohlášením některých dalších jugoslávských institucí a jednoznačně odsoudil plánovaný mítink v Lublani. Přímou také vyzval nejen svazový, ale i srbský a kosovský parlament, aby zamezily jeho uskutečnění. Záhřebští zákonodárci v souvislosti s takovým postojem argumentovali, že je potřeba respektovat již vydaný zákaz ze strany příslušných orgánů „*suverénní Socialistické republiky Slovinsko*“.²³²

Odmítavé stanovisko chorvatského zákonodárského sboru však nevycházelo pouze z principiálních pohnutek. *Mítink pravdy* představoval v uvažování členů parlamentu také významnou bezpečnostní hrozbu pro SRH. Členové sboru si totiž správně uvědomovali, že případný transfer několika desítek tisíc demonstrantů z východu země do hlavního města Slovinska se neobejde bez přejezdu přes chorvatské území. Obavy z důsledků takové události pravděpodobně zvýšila i vyjádření předáka kosovských Srbů Bogdana Kecmana, který ve svých ambiciózních plánech ohledně dalšího směřování *antibyrokratické revoluce* označil Záhřeb za dějiště dalšího podobného shromáždění. Stejně jako v případě Slovinska se Kecman snažil přesvědčit veřejnost, že o konání mítinků mají zájem a přímo je žádají samotní obyvatelé chorvatských cílových měst.²³³

Potenciálního ohrožení stability a suverenity Chorvatska se snažily chopit i hlavní alternativní proudy. Jako první odsoudili mítink sociální liberálové ve svém prohlášení z 22. listopadu 1989. Příslušné chorvatské orgány žádali, aby nedopustily eskalaci „*možného krveprolití*“, a vyzvali k nasazení všech legitimních prostředků k obraně republikové suverenity.²³⁴ Skutečný rozruch však způsobilo až *Prohlášení občanům a Saboru SR Chorvatsko a veškerému chorvatskému národu*, které nechalo při této příležitosti vydat Chorvatské demokratické společenství v padesátitisícovém nákladu. Opět ve značně emotivním tónu se Tudjmanova strana snažila poukázat na dějinný význam aktuálního dění. Ve shodě s dosavadním pojetím a veřejnou artikulací státoprávní otázky ze strany HDZ bylo i v případě zákazu lublaňského mítinku a následného bojkotu ze strany Srbska zdůrazňováno narušování *avnojevských* pilířů jugoslávského státu. Za těmito tendencemi stojí podle autorů textu velkosrbský nacionalismus, jehož expanzionistické aspirace představují hlavní hrozbu

---

²³² *Odlučno protiv, Vjesnik*, 25. 11. 1989, s. 5.

²³³ BARJAKTAREVIĆ, Radojica: *Sledeći je Zagreb, Borba*, 27. 11. 1989, s. 4.

²³⁴ *Odlučan zahtjev, Glasnik HSLŠ*, č. 4, 27. 11. 1989, s. 1.

pro chorvatský národ. V *Prohlášení* byl také kritizován přístup chorvatského vedení, jehož ústupnost může mít podle HDZ fatální důsledky.²³⁵

Na rozdíl od HSLŠ se však Tuđman a jeho spolupracovníci pokusili využít stoupajícího napětí a obav z dalšího vývoje situace k inauguraci vlastních politických požadavků a cílů. Nezasílali přitom stále patrnější sebevědomí. Ve zmíněném dokumentu, který se záhy začal šířit Záhřebem a dalšími chorvatskými městy, žádala špička HDZ vytvoření demokratické koaliční vlády a brzké konání vícestranických svobodných voleb. Především však vznesla jako protiváhu srbskému nacionalismu „požadavek na teritoriální celistvost chorvatského národa v jeho historických a přirozených²³⁶ hranicích.“ Ani tentokrát neopomněla Tuđmanova skupina zdůraznit nutnost garance svobodného návratu chorvatských emigrantů bez ohledu na jejich politickou orientaci.²³⁷

Předáci Chorvatského demokratického společenství sice na jednu stranu zdůrazňovali ohrožení současného, *avnojevskeho*, uspořádání jugoslávské federace, na straně druhé však opakovaně operovali s pojmem chorvatských historických a přirozených hranic, aniž by však konkretizovali či jasně vymezili jejich rozsah. Tyto dvě vzájemně nekompatibilní roviny národnostní a státoprávní orientace HDZ se v následujících měsících staly zdrojem řady nejasností a nepředvídatelností ohledně úmyslů a skutečných cílů Tuđmana a jeho nejbližšího okolí. Tuđman několikrát zdůraznil význam, který přisuzoval případně nově vytyčeným hranicím chorvatského národnostního prostoru. V listopadovém *Prohlášení* kladl na tento bod nebývalý důraz a správně odhadl jeho společenský mobilizační potenciál.²³⁸ Podrobnější způsob jeho realizace však v námi sledovaném období nepředstavil. Tuđman pravděpodobně dokázal i přes velmi jasné osobní preference odhadnout limity takových požadavků.²³⁹ To mu však rozhodně nebránilo tyto teze nevyužívat během pozdějších veřejných vystoupení či rozhovorů. Velmi vágní formulace, které při artikulaci takových názorů volil, mu umožňovala přizpůsobovat je aktuálním potřebám či je ve snaze zmírnit svou rétoriku a politický styl naopak označit za hypotetické úvahy.

---

²³⁵ TUĐMAN, Franjo: *S vjerom u samostalnu Hrvatsku*, c. d., s. 59.

²³⁶ V chorvatském originálu „*povijesne i prirodne granice*“. Výraz „*prirodne*“ nelze do češtiny přeložit doslova jako „*přírodní*“ hranice, ale spíše jako „*přirozené*“. Vzhledem k tomu, že Tuđman měl na mysli především území Bosny a Hercegoviny, kde žila více než půlmilionová chorvatská komunita, pokládal tyto své požadavky na teritoriální pretenzi skutečně jako přirozené a oprávněné z hlediska vnímání chorvatského národního prostoru.

²³⁷ Tamtéž, s. 60.

²³⁸ ŠENTIJA, Josip: *Ako Hrvatske bude. Zapisi iz onih godina*. Zagreb 2005, s. 57-62.

²³⁹ SADKOVICH, James S.: *Franjo Tuđman: intelektualac u politici*. In: *Hrvatska od osamostaljenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi*. Zagreb 2013, s. 73-74.

Letáky s textem *Prohlášení* byly ilegálně distribuovány do většiny velkých chorvatských měst. Dosud nevídaná šíře takové akce ze strany HDZ vzbudila v Chorvatsku záhy značný ohlas. Vyhraněný styl dokumentu, jenž nijak neskrýval otevřeně nacionalistické aspirace, se dočkal značné kritiky z oficiálních míst. Dokonce bylo v tomto ohledu zvažováno případné vyšetřování celé záležitosti, jelikož tisk a rozdávání politicky laděných letáků stále formálně podléhal schvalování soudu. Především však nadále prohloubil ve veřejném prostoru extrémistický a krajně šovinistický obraz Tudjmana a jeho spolupracovníků.²⁴⁰ Skutečný ohlas *Prohlášení* v řadách širší, nacionálně orientované veřejnosti se však od takového hodnocení pravděpodobně již v mnohém lišil. Ve značně vyostřené situaci na jugoslávské politické scéně naopak posiloval postavení Chorvatského demokratického společenství jako skutečného garanta chorvatských národnostních práv a jediného skutečného bojovníka proti Miloševićově agresivní politice.²⁴¹

Roztržka na relaci Lublaň-Bělehrad výrazně ovlivnila další chod událostí i v samotném Chorvatsku. Koordinační centrum alternativních stran, jež prakticky od svého vzniku v září 1989 výrazněji nezasáhlo do společenských debat, vytušilo počátkem prosince příležitost k rozhodnějšímu postupu i k většímu zviditelnění. Chorvatskému saboru tak byla adresována petice, ve které dosud formálně stále neregistrované politické strany žádaly především legalizaci stranického systému a vypsání svobodných parlamentních voleb v lhůtě jednoho měsíce. Současně petice obsahovala i výzvu vládnoucí politické garnituře v Chorvatsku, aby se zasazovala o „*nedotknutelnost suverenity republiky*“, i když se zároveň konstatovalo, že aktuální politický systém je z hlediska legitimacy zcela vyčerpaný.²⁴²

U příležitosti Dne lidských práv 10. prosince 1989 uspořádala chorvatská opozice petiční shromáždění ve více jak dvaceti chorvatských městech, na kterých měli občané Chorvatska možnost podpořit svým podpisem uvedené požadavky. V Záhřebu se do večerních hodin podařilo shromáždit přes dvacet tisíc podpisů.²⁴³ Přestože byla akce prodloužena na celý týden, záhy se pozornost nejen představitelů alternativy, ale i většiny obyvatel Chorvatska soustředila jiným směrem. Chorvatská televize totiž ve své zpravodajské relaci zveřejnila obsah prohlášení, které tento den přijalo na svém posledním zasedání stranické předsednictvo. Šokovaná chorvatská veřejnost se tak dozvěděla o úmyslu stranické elity vypsát předčasné vícestranické volby.

---

²⁴⁰ IVANČIĆ, Viktor: *Letak kao bojevi metak, Slobodna Dalmacija*, 7. 12. 1989, s. 11.

²⁴¹ HUDELIST, Darko: *Tudjman*, c. d., s. 655-659.

²⁴² HUDELIST, Darko: *Banket u Hrvatskoj*, c. d., s. 172-173.

²⁴³ *Potrebna platforma, Vjesnik*, 11. 12. 1989, s. 6.

8. Kopernikovský obrat chorvatských komunistů

Petiční akce alternativních uskupení postavila chorvatskou stranickou špičku před zásadní rozhodnutí o dalším směřování svazu komunistů i celé společnosti. Celková krize legitimacy komunistické strany byla stále patrnější. Kromě opatrného vztahu k budoucnosti politického pluralismu ji výrazně prohlubovala i neschopnost zaujmout konzistentní a jasný postoj k probíhající jugoslávské krizi. Ve státech střední a východní Evropy probíhající *annus mirabilis* navíc přiměl nejen stranické kádry v Chorvatsku k vážným, téměř existenčním úvahám o budoucnosti leninsko-stalinského typu autoritativního režimu a etatistické podoby komunistické myšlenky.

Chorvatští komunisté se museli již od poloviny osmdesátých let vyrovnávat se stále patrnějšími náznaky vnitrostranické krize. Stejně jako komunistická strana ve Slovinsku se i Svaz komunistů Chorvatska musel dlouhodobě potýkat se slábnoucím zájmem o členství. V obou severozápadních republikách navíc stále častěji docházelo i k přímému vystoupení ze strany. Vypovídalo to nejen o stále liberálnějších společenských poměrech v těchto částech jugoslávské federace, ale i o snaze kriticky naladěných komunistů otevřeně vyjádřit odchodem ze SK svou nespokojenost se současným vývojem.²⁴⁴ Zvláště tristní bylo vnímání pozice a věhlasu komunistické strany mezi mladou populací Slovinska a Chorvatska, jejichž nechuť začlenit se do SK daleko převyšoval celojugoslávský průměr.²⁴⁵

Nominálně proreformní kurz, který byl v rámci SKJ nastolen v květnu 1988 po stranické konferenci, otevřel v jednotlivých republikových organizacích prostor k postupným, ale od roku 1989 stále zřetelnějším snahám o modifikaci hospodářského a politického systému. Třetím pilířem těchto změn měla být reforma samotného svazu komunistů.

V souvislosti s probíhajícími debatami o podobě politického pluralismu se na pořad dne logicky dostávala i otázka budoucího postavení komunistické strany ve společnosti. Obecně přijímaná myšlenka, podle které by se komunisté měli vzdát své monopolní pozice, však zároveň nedokázala definovat novou úlohu, kterou by vnitřně reformovaný svaz komunistů měl v případném pluralitním systému sehrát. Až do poslední čtvrtiny roku 1989 bylo přitom jasné, že většina stranických funkcionářů – snad jen s výjimkou některých liberálně orientovaných jednotlivců – není připravená akceptovat fungování dosud vládnoucí

---

²⁴⁴ GOATI, Vladimir: *Politička anatomija jugoslovenskog društva*. Beograd 1989, s. 96.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 98. Podle průzkumu z května 1988 se 88 % mladých Slovinců nehodlalo zapojit do stranické činnosti. V Chorvatsku se obdobně vyjádřilo 70 % mladých, což byl oproti roku 1974 dramatický nárůst (tehdy se takto negativně ohledně případného členství ve svazu komunistů vyjádřilo pouze 13 % dotázaných).

strany v rámci vícestranického systému, jenž by předpokládal účast v konkurenčním politickém boji.²⁴⁶

Stranická elita druhé největší jugoslávské republiky se snažila tápání a nejednoznačný výsledek debat o nutné pluralizaci politického a společenského života kompenzovat právě důrazem na vnitrostranickou demokratizaci. Na jaře 1989 schválilo vedení SKH zcela novou proceduru při výběru stranických kádrů. O jednotlivých kandidátech se mělo nově vyjadřovat veškeré stranické členstvo, jež mělo dokonce disponovat právem veta. Nejednalo se však o zavedení přímé volby stranického vedení, které i nadále mělo zůstat v rukou ústředního výboru.²⁴⁷ Toto v kontextu doby bezpochyby zásadní rozhodnutí chorvatských komunistů však nedokázalo odvrátit jejich rapidně se zhoršující společenské postavení. Vzhledem k dynamickému vývoji jugoslávské krize, stejně jako i k rychlé erozi evropských komunistických režimů v průběhu roku 1989, se na první pohled až revoluční snaha o demokratizaci stranické struktury nakonec ukázala jako velmi slabá a zcela nedostatečná odpověď na aktuální politickou krizi.

Limity snah o vnitřní obnovu Svazu komunistů Chorvatska byly zvláště patrné během samotného hlasování členů strany o budoucích kandidátech do nejvyšších funkcí, jež se uskutečnilo 13. října 1989. Hlavní pozornost se logicky soustředila na kandidáty usilující o předsednický post. Z hlasování nakonec podle očekávání vítězně vzešli Ivica Račan a Ivan Družić. Tito politici, působící od roku 1986 ve federálním stranickém předsednictvu, se tedy měli utkat na prosincovém sjezdu SKH v souboji o vrcholný stranický úřad.²⁴⁸

Jak však přiznávala i samotná stranická nomenklatura, stranické volby kandidátů na přední stranické pozice potvrzovaly dlouhodobý trend, podle kterého se širší členská základna SKH jen problematicky identifikovala s některým ze současných funkcionářů. Nemalá část straníků totiž považovala nabídnutou kandidátní listinu za zcela nedostatečnou. Podle těchto hlasů totiž chyběly na jejich seznamech výraznější osobnosti, které by dokázaly adekvátně odpovědět na problémy současné, nesmírně turbulentní doby. Takové vnímání jen prohlubovalo celkový nezáměr stranické veřejnosti o osud dalšího směřování komunistické strany a zesílilo její již tak značnou krizi legitimacy.²⁴⁹ Celkově tak byl značný počet uchazečů

---

²⁴⁶ MILIĆ, Anđelka: *Reforma SKJ i politički pluralizam*. In: *Smisao jugoslovenskog pluralističkog šoka*. Beograd 1989, s. 120-124.

²⁴⁷ PODGORNIK, Branko: *Članstvo s pravom „veta“*, *Vjesnik*, 8. 5. 1989, s. 5.

²⁴⁸ *Rezultati neposrednog izjašnjavanja članstva*, *Vjesnik*, 19. 10. 1989, s. 7, Družić získal 147 899 hlasů, zatímco Račan 141 022.

²⁴⁹ *Top lista hrvatskih političara*, *Danas*, č. 400, 17. 10. 1989, s. 10-12. Tento předvolební výzkum osobních preferencí členů SKH mimo jiné ukázal, že výraznější podporu získal mezi předloženými osobnostmi pouze

o nejvyšší stranické funkce ve výsledku širší veřejnosti téměř neznámý. Potvrdilo se také, že hlasující se při svém výběru velmi často řídili prostou abecední posloupností kandidátů. Takovým postupem však jen posílili značné pochybnosti nad celou demokratickou procedurou, ale především i nad dalším osudem vnitřně rozdělené a v krizi se potácející strany.²⁵⁰

Sporné výsledky říjnového hlasování však kromě značné apatie uvnitř samotné strany v mnoha ohledech vypovídaly i o celkové politické situaci v Chorvatsku na sklonku roku 1989. Absence výraznějších a uznávaných osobností v rámci mocenské špičky, jež by dokázaly získat podporu přesahující stranická fóra, odlišovala chorvatskou realitou od situace ve Slovinsku či Srbsku. Odmítáním i sebemenších náznaků nacionální argumentace či motivů sice chorvatští komunisté explicitně nepřispívali k další eskalaci jugoslávské krize, na druhou stranu je však takový vzorec jednání, doplněný navíc i o názorovou nevyhraněnost a často také i o zkosnatělost, stále patrněji vzdaloval od veřejnosti ve vlastní republice.²⁵¹ K nevýrazné politické profilaci chorvatských komunistů navíc přispívala i neschopnost dát větší prostor programové či myšlenkové diferenciaci ve vlastních řadách. Naplno se neduhy takového přístupu ukázaly právě ve zmíněném říjnovém hlasování členů strany, které probíhalo zcela podle zaběhnutého personálního klíče. Prostor k artikulaci vlastních priorit a postojů byl během tohoto procesu zcela minimální. Velmi výstižně vyjádřila podstatu politických poměrů v Chorvatsku záhřebská novinářka Jelena Lovrić: „*Veřejnost v Chorvatsku ví více o Kučanových či Bulatovićových stanoviscích, než o postojích některých členů zdejších předsednictev.*“²⁵² I z tohoto důvodu se pokusy o demokratizaci strany a společnosti jevily jako formálně přelomové, ve skutečnosti však nadále pevně zůstávaly spjaté se současnou režimní praxí.

V takto nelehké a pro další vývoj SKH stále nejasněji působící situaci vyhlíželi chorvatští komunisté konání mimořádného sjezdu, jenž se měl stejně jako v ostatních federálních jednotkách konat na sklonku roku 1989. Vzhledem k dosavadnímu vývoji a evidentní neschopnosti politické oligarchie v Záhřebu zaujmout jasné stanovisko k řadě aktuálních otázek se ani od tohoto nejvyššího setkání neočekával zásadní posun či dokonce

---

zakladatel UJDI Branko Horvat, který byl současně stále členem komunistické strany. Dokazovalo to evidentní touhu řady straníků o zásadnější změny současného systému, které UJDI od počátku akcentovala. V anketě naopak zcela propadl současný předseda SKH Stanko Stojčević, ale i další představitelé minulé garnitury (Jure Bilić ad.).

²⁵⁰ DASKALOVIĆ, Zoran: *Novi izbori uz stare mane*, *Vjesnik*, 20. 10. 1989, s. 6; MARINKOVIĆ, Gojko: *Ivo, Ivan i Ivica*, *Danas*, č. 401, 24. 10. 1989, s. 19.

²⁵¹ JOVIĆ, Dejan, c. d., s. 470-471.

²⁵² LOVRIĆ, Jelena: *Programiranje Lijepe naše*, *Danas*, č. 400, 17. 10. 1989, s. 7-9. Citát ze strany 8.

historický přelom. Vývoj událostí po eskalaci slovinsko-srbského napětí však nabral dosud nebyvalý spád i na území druhé nejlidnatější jugoslávské republiky. Vědomí zcela patrného a zatím pravděpodobně nejcitelnějšího ohrožení bytostných základů společného státu pravděpodobně napomohlo nejužšímu chorvatskému vedení překonat výhrady vůči zásadním politickým změnám. Značně vyostřená atmosféra napříč SFRJ mohla v úvahách stranické špičky zvýšit obavy z dalšího oslabení vlastních pozic a naopak zdůraznit naléhavost radikálního politického obratu. Petiční akce chorvatské alternativy pak byla asi oním bezprostředním podnětem vedoucím k historickému rozhodnutí stranického předsednictva o zavedení vícestranického systému.

Přestože lze záměr chorvatských komunistů uspořádat po více než půlstoletí první svobodné, demokratické a přímé volby bez jakékoliv nadsázky označit za blesk z čistého nebe, můžeme již několik dní před začátkem sjezdu zaznamenat v projevech některých funkcionářů zásadní posun ve vnímání politického pluralismu. Do této kategorie můžeme zařadit projev Stipe Šuvara na schůzi zadarského politického aktivu. Člen Předsednictva SFRJ byl považován za stoupence titoisticko-kardeljevského charakteru politického uspořádání Jugoslávie. Ještě před pár dny tak Šuvar hájil názor, podle kterého se politický pluralismus může rozhodně rozvíjet i jinými způsoby, nikoliv tedy pouze oním tradičním a dominantním, jenž je založený na fungování politických stran a jejich vzájemném konkurenčním boji.²⁵³ V dalmatském městě však tento dlouholetý politický funkcionář konstatoval, že vícestranický systém již v Jugoslávii „klepe na dveře. Máme teď kolem 30 svazů, sdružení, která mají ambice být stranou a bojovat o politickou moc. S tím, jak se nyní Svaz komunistů nachází v defenzívě, se nabízí otázka, zda být pro či proti vícestranickému systému. Svaz komunistů se musí konfrontovat s tím, že musí bojovat o moc.“²⁵⁴

Překotný vývoj v Jugoslávii posledních dní, ale i rychlý pád komunistických garnitur ve východní a střední Evropě²⁵⁵ výrazně přispívaly k větší otevřenosti a především k jasnějším stanoviskům chorvatských funkcionářů při zdůvodňování nevyhnutelnosti radikálnějších změn stranické politiky a tím i dalšího směřování Chorvatska. Záhřebská

---

²⁵³ SINKOVIĆ, Jadranko: *Šuvar: Zašto nisam reako bobu bob, a popu pop, Nedjeljni Vjesnik*, 3. 12. 1989, s. 10.

²⁵⁴ *Jugoslavija bi se i ponovo stvorila, Vjesnik*, 9. 12. 1989, s. 4.

²⁵⁵ Připomeňme, že počátkem prosince 1989, tedy těsně před zahájením XI. sjezdu SKH, probíhala například v Československu za masivních demonstrací jednání mezi komunistickou stranou a zástupci Občanského fóra o nové vládě. V Bulharsku byl vyloučen ze strany dlouholetý vůdce bulharských komunistů Todor Živkov a v NDR podalo kolektivní demisi celé politbyro SED. Maďaři pak měli za sebou referendum o konání svobodných parlamentních a prezidentských voleb. Viz chronologická tabulka VYKOUKAL, Jiří, LITERA, Bohuslav, TEJCHMAN, Miroslav: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku*. Praha 2000, s. 818-821.

stranická organizace se v tomto ohledu řadila k těm agilnějším. Její předseda Luka Miletić žádal transformaci strany v moderní politickou organizaci, která by se zbavila dosavadních rituálů a prázdné frazeologie. Miletić také patrně reagoval na přelomové události posledních týdnů, když zdůraznil nutnost otevření se evropským a světovým procesům. Slobodan Uzelac se ve svém vystoupení zasazoval o radikální demokratizaci, ve které viděl účinný nástroj v boji s nacionalismem. Tím Uzelac podpořil různorodé, především mimostranické názorové proudy, podle kterých bylo vzednutí nacionalistických vášní umožněno právě monistickým charakterem současného režimu. Oproti v SKH stále vlivným hlasům odmítajícím zásadní prohloubení politického pluralismu kvůli obavám z další eskalace mezietnického napětí tak Uzelac vyzdvihoval tento krok jako významný příspěvek k uklidnění situace, protože v něm shledával možnost jak „*odejmout vůdcům moc*“.²⁵⁶

Zásadní úlohu v překvapivém a pro některé komunisty až šokujícím rozhodnutí Předsednictva ÚV SKH o vypsání předčasných vícestranických voleb sehrál stranický tajemník Drago Dimitrović. V rámci Svazu komunistů Chorvatska se tento politický funkcionář řadil k proreformnímu proudu, k jehož výraznějším představitelům náležel i Celestin Sardelić. Dimitrović byl jedním z mála členů současného stranického vedení, jenž si na sklonku svého mandátu dokázal nejen u stranické veřejnosti udržet značnou důvěru.²⁵⁷ Stejně jako drtivá většina vrcholných politických činitelů v SRH se však i Dimitrović takřka po celou dobu výkonu své funkce při veřejném vystupování držel mantinelů *chorvatského mlčení*. Platilo to zvláště v citlivých otázkách mezinárodnostních vztahů či přístupu k politice srbského vedení, při kterých Dimitrović důsledně odmítal přímou konfrontaci.²⁵⁸ Druhý nejvyšší stranický funkcionář v Chorvatsku se však alespoň v náznacích snažil nastínit i možnost, že chorvatští politici nebudou zcela nečinně přihlížet Miloševićově snaze o dominanci v Jugoslávii. Nadcházející mimořádný sjezd Svazu komunistů Jugoslávie měl podle očekávání představovat dosud nejofenzivnější pokus srbského vůdce o naplnění těchto cílů. Dimitrović však již koncem října 1989 prohlásil, že pokud sjezd nakonec přijme pro Chorvatsko neakceptovatelná usnesení, bude nutno následně žádat o vyjádření republikové členské základny k dalšímu postupu. Při té příležitosti dokonce nevyloučil ani formulaci samostatného programu SKH.²⁵⁹ Po faktické roztržce mezi mocenskými elitami Slovinska a Chorvatska byl Dimitrović vůči politice srbského vedení nebyvale explicitně kritický. Krize

---

²⁵⁶ *Nekim je stalo do haosa, Vjesnik*, 9. 12. 1989, s. 4.

²⁵⁷ *Top lista hrvatskih političara, Danas*, č. 400, 17. 10. 1989, s. 12.

²⁵⁸ *Danas*, 31. 10. 1989, č. 402, s. 32.

²⁵⁹ ČULIĆ, Marinko: *Krčkanje u jugoslavenskom loncu, Danas*, č. 403, 7. 11. 1989, s. 9.

totiž měla podle tajemníka SKH sloužit k tomu, aby „v Srbsku vytvořila homogenizaci, jejímž cílem by bylo vytvořit obraz nepřítele a této situace využít k útoku proti SIV a ostatním republikám.“²⁶⁰

Dimitrović se rozhodl v neděli 10. prosince 1989 na zasedání stranického předsednictva vystoupit s převratným návrhem, podle kterého by se v lhůtě jednoho měsíce měly konat předčasné demokratické volby do chorvatského saboru a všech místních obecných samospráv. Alternativním organizacím měla přitom být umožněna účast na tomto volebním klání. Dimitrovićovu iniciativu podpořil ke značnému překvapení přítomných i předseda SKH Stanko Stojčević. Konečné hlasování o tomto historicky přelomovém rozhodnutí však bylo velmi těsné a projednávání tohoto bodu doprovázely značné polemiky, během kterých se konzervativně smýšlející funkcionáři snažili zabránit z jejich pohledu nepřijatelnému ústupku politické alternativě.²⁶¹ Napětí ohledně otázky voleb potvrdilo dlouhodobé vnitřní rozdělení, jež panovalo mezi chorvatskými komunisty minimálně od posledního sjezdu v roce 1986 a jež bude patrné i na jejich nadcházejícím nejvyšším setkání.

V oficiálním prohlášení, které následující den zveřejnily všechny přední chorvatské deníky na titulní straně, se stranickému předsednictvu podařilo vcelku obratně vysvětlit motivy svého rozhodnutí. Autoři textu se snažili poukázat na celou řadu závažných politických a ekonomických změn, které Chorvatsko v následujících měsících čekají. Urychlené konání předčasných voleb tak mělo podle stranické špičky umožnit občanům SRH, aby svým hlasováním vybrali nové politické vedení, jež by disponovalo nejen formální legitimitou po následující přelomovou dobu, ale i silnějším postavením vyplývajícím z přímo získané důvěry voličů. Předsednictvo SRH se také snažilo zdůraznit, že brzké konání voleb se rozhodlo konečně navrhnout až v souvislosti s podpisovou akcí chorvatské alternativy. Poměrně alibisticky přitom zdůrazňovalo, že dříve tak nechtělo učinit z obavy, že bude obviněno z neposkytnutí dostatečného prostoru těmto skupinám pro předvolební agitaci. Také prý nechtělo být nařčeno, že by příslušné orgány nedokázaly v řádném termínu zaručit zákonem garantovanou rovnoprávnost těchto sdružení při volebním klání. Avšak nyní, kdy samo koordinační centrum alternativních stran žádalo ve své petici vypsání svobodných demokratických voleb v lhůtě jednoho měsíce, takové překážky definitivně zanikají.²⁶²

Alternativní proudy se nečekaným rozhodnutím stranické oligarchie ocitly v patové pozici. Chorvatští komunisté sice formálně překročili ke splnění jednoho z požadavků jejich

---

²⁶⁰ Namjerman prizvodnja krize, *Vjesnik*, 8. 12. 1989, s. 6.

²⁶¹ HUDELIST, Darko: *Banket u Hrvatskoj*, c. d., s. 198-207.

²⁶² *Inicijativa za prijevremene izbore*, *Vjesnik*, 11. 12. 1989, s. 5.

petičního dokumentu, jeho konkrétní realizace však vzbuzovala v řadách nekomunistické opozice značné pochybnosti. Většina představitelů jednotlivých stran označila tento krok SKH jako nesporně přínosný bod na cestě k demokratickému státu. Až na výjimky však nedokázali opoziční předáci skrýt obavy z toho, že si tímto obratem snažili chorvatští komunisté v první řadě zajistit rozhodující náskok před volebním střetem a navíc přitom upřít opozici zásluhu na cenném úspěchu, kterým slib konání voleb po takřka padesáti letech skutečně byl. Místo očekávaného uspokojení se tedy u většiny představitelů alternativních organizací objevoval spíše strach z případné manipulace a jen kosmeticky upraveného volebního zákona, který bude i nadále nahrávat vládnoucí straně.²⁶³

Připomínky a kritiku ze strany alternativy sice vedení SKH registrovalo, ale se začínajícím sjezdem se jeho pozornost obrátila do vnitrostranických řad. Reformně orientovaní členové předsednictva správně odhadli, že při zdůvodnění a především prosazení politického obratu budou muset začít nejprve u členů ústředního výboru. Rozhodnutí o vypsání předčasných voleb fatálně ovlivnilo celý průběh i celkový výsledek sjezdu. Jednotlivé proudy či skupinky chorvatských komunistů měly po dlouhých letech konečně možnost se na tomto tématu názorově profilovat ohledně směřování dalšího vývoje. Už jen z tohoto důvodu se XI. sjezd Svazu komunistů Chorvatska od začátku zcela jinak, než se obecně očekávalo.

Dimitrovićova přelomová iniciativa vyvolala u řady členů ústředního výboru doslova šok. Mnozí z nich žádali další podrobnosti o celém návrhu či dokonce rovnou odmítli tento přelomový krok. Zazněl dokonce i požadavek na okamžitou demisi celého stranického vedení.²⁶⁴ Vzhledem k dosavadnímu vývoji debat o formě politického pluralismu jsou takové reakce v mnoha ohledech pochopitelné. I přes postupné akceptování nutnosti společenské i politické demokratizace nebylo zavedení vícestranického systému až do poslední chvíle na pořadu dne. Výsledek vnitrostranických rozprav nad touto otázkou tedy měl rozhodnout, jakým směrem se komunistická strana a s ní i Chorvatsko budou v následujících měsících ubírat.

Jedním ze základních znaků třídního nejvyššího setkání chorvatských komunistů byla neobvykle velká aktivita řady přítomných delegátů. Zvláště v komisi pro politický systém se druhý jednací den rozpoutala velmi živá debata nad budoucí podobou politické pluralizace. Přestože nakonec většina delegátů uznala nevyhnutelnost vícestranického systému, hlasy odmítající dobrovolný konec monopolního postavení SKH nebyly rozhodně marginální. Při

---

²⁶³ *Dobro, ali kako organizirati, Vjesnik, 12. 12. 1989, s. 6.*

²⁶⁴ *Kad sve maske padnu, Vjesnik, 15. 12. 1989, s. 5.*

značně vzrušených rozpravách se také potvrdil sklon řady delegátů z většinově srbských regionů k důslednému odmítání avizovaných politických změn. Představitel z okresu Donji Lapac tak v tomto ohledu poznamenal, že straníci z této oblasti jednoznačně odmítají zavedení vícestranického systému, protože ohrožuje samotné základy rovnoprávného postavení mezi jugoslávskými národy. Přihlásil se naopak k následování třídního principu a zachování „*Titova centralismu*“.²⁶⁵

Debatu nad dopady zavedení vícestranického systému na krátko přerušila pouze volba předsedy strany. Z tohoto klání nakonec vyšel vítězně Ivica Račan, jenž obdržel 41 hlasů, Družić odcházel poražený se ziskem pouhých 29 hlasů. Ještě před samotným hlasováním však vyzval jeden z delegátů Družiće, aby vysvětlil přítomným spolustraníků význam svého výroku o Miloševićovi, který přednesl v rámci svého projevu na plénu SKJ v lednu 1989. Družić totiž tehdy označil srbského vůdce za „*schopného politika*“. Chorvatský funkcionář však ve své replice na tento dotaz nevyužil šance k argumentované a zásadní kritice Miloševićova politického kurzu. Pouze lakonicky dodal, že skutečně takovou větu ve svém lednovém vystoupení pronesl a že případné připomínky je ochoten Miloševićovi sdělit při osobním setkání.²⁶⁶ Je otázkou, nakolik Družićovi takto neobratná reakce při nadcházející předsednické volbě uškodila, každopádně však tato krátká epizoda věrohodně ilustrovala, nakolik je pro některé delegáty vymezení se vůči současné srbské politice důležité či dokonce zásadní pro další směřování strany.

Poslední den sjezdu přinesl pro další vývoj Chorvatska zcela zásadní rozhodnutí. Plenární jednání delegátů nabídlo finální střet mezi proreformním a konzervativním proudem uvnitř SKH. Řada přítomných komunistů se viditelně jen velmi těžko vyrovnávala s avizovanou ztrátou privilegované pozice komunistické strany. Správně takové rozhodnutí vnímala nejen jako konec stranického monopolu ve společnosti, ale i jako faktický zánik svazu komunistů v jeho dosavadní podobě. Velmi často přítom tito straníci odůvodňovali svůj nesouhlas s navrhovanými změnami obavami z rapidního nárůstu nacionalismu či dalších forem extrémismu.²⁶⁷

Zásadní roli při formulaci radikálních demokratizačních požadavků sehráli reformně orientovaní delegáti. Zvláště rozhodný byl v tomto ohledu záhřebský funkcionář Tomislav Jantol. Ten jednoznačně odmítal současnou podobu strany, včetně jejího revolučního charakteru, principu demokratického centralismu či zcela absurdního požadavku na ateistický

---

²⁶⁵ *Vjesnik*, 13. 12. 1989, s. 5.

²⁶⁶ *Pitanje Družiću o Miloševiću*, *Vjesnik*, 13. 12. 1989, s. 6.

²⁶⁷ *SK mora ostati na političkoj sceni*, *Vjesnik*, 14. 12. 1989, s. 5.

světonázor členů strany. Upozornil také všechny odpůrce zásadních změn, že „*SK může zůstat bolševickou organizací třídní avantgardy, ale to by podle mě byla politická smrt.*“²⁶⁸

Závěrečné hlasování o zásadních dodatcích ke stranickým dokumentům i celému programu potvrdil sice nijak dominantní, ale přesto již těžko zpochybnitelnou převahu reformního proudu. Zcela patrné však bylo, že řada komunistů s radikálními změnami souhlasila pouze z pragmatických důvodů a nepovažovala tedy dobrovolný ústup z mocenského vrcholu za věc vnitřního přesvědčení. Schválené dokumenty totiž přinášely celou řadu před několika dny jen obtížně představitelných požadavků a stanovisek. Chorvatští komunisté tak v těchto doplňcích žádali zrušení trestu smrti a propuštění politických vězňů, svobodu politického shromažďování v rámci vícestranického systému či připravenost komunistů zúčastnit se přímého politického boje o důvěru voličů, a to v zcela rovnoprávném konkurenčním boji s ostatními politickými stranami.²⁶⁹

Během konečného hlasování se nakonec prosadil názor, že předčasné volby nejsou vzhledem k nastalé situaci nejen realizovatelné, ale vzhledem z hlediska politické strategie ani vhodné. Většina delegátů uznala, že bude nejprve nutné přistoupit k radikální změně volebního zákona a dalších opatření, která by skutečně garantovala regulérní průběh nadcházejících voleb. Nové stranické vedení však ujistilo zmatenou veřejnost, že rozhodnutí odložit volební klání na jeho řádný termín, neznamena v žádném případě obávaný krok zpět v otázce demokratizace systému. I přes existující pochybnosti bylo většině pozorovatelů jasné, že chorvatští komunisté v těchto prosincových dnech nenávratně překročili politický Rubikon.

---

²⁶⁸ Tamtéž, s. 5.

²⁶⁹ *Puna sloboda političkog udruživanja, Vjesnik*, 14. 12. 1989, s. 6; LOVRIĆ, Jelena: *Saltomortale, Slobodna Dalmacija*, 14. 12. 1989, s. 5.

9. Rozpaky chorvatského pluralismu (leden 1990)

Historické rozhodnutí chorvatských komunistů o konání svobodných voleb bylo překvapivé nejen pro většinu veřejnosti, ale způsobilo šok i řadě vrcholných politických funkcionářů v SRH. Zvláště zákonodárci a činitelé působící ve státním aparátu se museli rychle zorientovat v nově nastolených poměrech. Organizace prvních přímých demokratických voleb za účasti více stran v polovině prosince 1989 se náhle stala ústředním předmětem jejich agendy. Právě na bedrech členů tříkomorového saboru spočívala zodpovědnost nejen za formulaci nového volebního zákona, ale i za příslušné ústavní změny konečně zaručující skutečné fungování politického pluralismu v dosud monistickém systému.

Ve dnech následujících po skončení XI. sjezdu Svazu komunistů Chorvatska dorazilo na adresu chorvatského parlamentu hned několik iniciativ vztahujících se k nadcházejícím volbám. Ty se sice nakonec měly konat až v řádném termínu, tedy na jaře 1990, přesto bylo jejich legislativní ukotvení obecně vnímáno jako naléhavé a neodkladné. Po SKH se pro legalizaci vícestranického systému záhy vyslovily i socialistický svaz, odborová organizace i svaz socialistické mládeže. Zvláště v případě vedení SSRNH byl patrný výrazný posun v nazírání na radikální změny politického systému. Jednoznačně se vyslovilo proti jakýmkoliv formám represe či dalších restrikcí vůči nově vzniklým uskupením a zcela akceptovalo, že v nových podmínkách je nutné souhlasit s působením nacionálně orientovaných stran, stejně jako politických subjektů neuznávajících socialistickou formu společenského zřízení.²⁷⁰ Většina nominálních překážek, která takřka po celý rok 1989 brzdila zavedení skutečného politického pluralismu, vzala v řádech několik dní či týdnů po vrcholném setkání chorvatských komunistů náhle za své.

V posledním prosincovém týdnu roku 1989 vystoupilo se svou iniciativou i nově zvolené stranické předsednictvo. Ve značně složitém politickém systému Chorvatska disponovala komunistická strana jako ústavně garantovaná vedoucí síla v zemi i formálním právem iniciovat zákonné změny a přímo tak zasahovat do práce záhřebského saboru.²⁷¹ Vzhledem k stále jasně existujícímu, i když formálně stále častěji zpochybňovanému či přímo odmítajícímu monopolu Svazu komunistů Chorvatska, byla konkrétní představa stranického vedení o charakteru a formě radikálních změn zásadní. Vyjádření nejvyšší grémia SKH navíc

---

²⁷⁰ *Stranke i u ustave, Vjesnik*, 22. 12. 1989, s. 6.

²⁷¹ CRNJAKOVIĆ, Aleksa: *Nije baš suprotno ustavu, Vjesnik*, 12. 12. 1989, s. 6.

umožňovalo novému vedení v čele s Ivicou Račanem, aby představilo veřejnosti vlastní pohled na budoucí směřování politického pluralismu.

Račan a jeho nejbližší spolupracovníci potvrdili úmysl přechozího stranického vedení a zvolili nebývale širokou a dosavadními ideologickými postuláty nezátíženou vizi demokratizačního procesu. Soustředili se v první řadě na záměr zákonně garantovat úplnou rovnoprávnost politických subjektů v následujícím volebním klání. Vrcholní představitelé SKH se také vyslovili pro zrušení zdlouhavého a složitého procesu verifikace kandidátů, která by podle současných zákonů stále probíhala skrze orgány socialistického svazu a výrazně by tak omezovala činnost politických stran.²⁷² Nově tak mělo navrhování kandidátů probíhat na základě iniciativy samotných občanů, kteří by měli prostřednictvím svých podpisů možnost nominovat svého představitele před jarními volbami. Chorvatská stranická špička zřetelně deklarovala, že v případě nutnosti zcela podporuje i případné změny ústavních článků, které by umožnily mimo jiné i svobodu politického shromažďování. Jednoznačně tak odmítla časté námitky, které se objevovaly zvláště v řadách záhřebských zákonodárců, kteří radikálnější změny politického systému odmítali právě s odvoláním na jejich případný protiústavní charakter. Své odhodlání neustrnout v půli cesty potvrdilo stranické předsednictvo i otevřenou výzvou adresovanou představitelům alternativních proudů, ve které je požádalo o participaci na procesu projednávání těchto změn a ustanovení instituce kulatého stolu.²⁷³

I přes velmi jasnou podporu demokratizačním procesům ze strany Račanova vedení se nepodařilo okamžitě překonat napjatý vztah mezi režimem a silící politickou opozicí. Zákonně stále neuznané proudy chorvatské alternativní scény sice nyní měly možnost rozvíjet svou aktivitu s vědomím pravděpodobné brzké registrace, nedůvěra a jisté obavy z podoby dalších kroků státních a stranických orgánů však byly i nadále jasně přítomné v jejich úvahách o vlastní budoucnosti. Komunistický režim totiž i přes avízané změny stále disponoval celou řadou prostředků, jak omezovat či častěji spíše útočit na z jeho pohledu nepřijatelné projevy předáků opozice. Ačkoliv se většina politické elity SRH přihlásila k zásadní modifikaci politického systému, konečná podoba volebního zákona i dalších doprovodných opatření zůstávala takřka až do jejich přijetí parlamentem velmi nejasná. To

---

²⁷² Zcela nezávisle na prosincovém rozhodnutí Předsednictva ÚV SKH o konání svobodných vícestranických voleb byl 19. prosince 1989 přijat nový volební zákon, který počítal pouze s kosmetickými úpravami současné volební procedury. Vycházel stále z pojetí politického pluralismu nestranického typu, ve kterém by si nadále zachovaly dominantní postavení jak svaz komunistů, tak i socialistický svaz. V době jeho ratifikace v saboru bylo však jasné, že se jedná vzhledem k novému přístupu stranické elity k této otázce o zcela nedostatečnou a tedy přechodnou verzi, která bude muset být co nejdříve podrobena radikální revizi. Viz POKROVAC, Zoran: *Izborni zakon ili velika prijevora*, *Start*, č. 547, 6. 1. 1990, s. 32-34.

²⁷³ *Demokratski izbori*, *Vjesnik*, 26. 12. 1989, s. 6.

vyvolávalo především řadu pochybností nad skutečnými úmysly chorvatské nomenklatury, jež byly nejvíce patrné během polemik ohledně zavedení většinového volebního systému.

Nemalá dávka pochybností byla patrná na prvním oficiálním setkání mezi představiteli sedmi alternativních stran a zástupci saboru, jež se uskutečnilo 18. prosince 1989. Samotná skutečnost, že se v prostorách chorvatského parlamentu mohla taková schůzka vůbec uskutečnit, představovala jistě důkaz o dynamicky se měnícím politickém ovzduší v druhé největší jugoslávské republice. Představa obdobného jednání mezi zákonodárci a nekomunistickými předáky by byla ještě před dvěma týdny zcela nemyslitelná. Uvážíme-li, s jakými obavami a neskryvanou nechutí se ještě počátkem prosince 1989 stavěli k přijetí organizátorů petiční akce koordinované opozice předseda saboru Anđelko Runjić či předseda republikového předsednictva Ivo Latin, znamenal takový krok významný posun.²⁷⁴ I přesto však nedokázala tato až historická událost zastítní skutečnost, že vládnoucí elita si je stále velmi dobře vědomá svého dominantního postavení, kterého může plně využít při stanovení podmínek i formálních rámců jednání s chorvatskou opozicí. Povýšený, až arogantní postoj chorvatské garnitury se odrazil už v samotném výběru pozvaných opozičníků. V tomto seznamu totiž chyběli zástupci Tudjmanova HDZ, obnovené selské strany, sociálních demokratů, křesťanských demokratů či sdružení na ochranu lidských práv, v jehož čele stál jeden z předních aktérů *maspoku* Ivan Zvonimir Čičak. Přestože přítomní zástupci alternativních uskupení v čele s předsedou HSLS Slavkem Goldsteinem protestovali proti ostrakizaci části rychle se rozšiřující opoziční scény, chorvatské zákonodárce nechávaly tyto námítky zcela chladnými. Samotné uspořádání takového setkání považovali za dostatečně velké „*gesto dobre vůle*“, jak sami celou tuto iniciativu nazývali.²⁷⁵ Po několikahodinovém jednání o plánovaných změnách volebního zákona tak bylo jasné, že řada současných funkcionářů vnímá počínající demokratizaci společnosti spíše jako dar z milosti určený nekomunistickým silám než jako potřebný a ve svých důsledcích nevyhnutelný politický krok.

Dalším projevem pochybného vnímání demokratického dialogu ze strany vládnoucí chorvatské oligarchie byl i bojkot kulatého stolu, který počátkem ledna 1990 uspořádal časopis *Polet*. Chyběli na něm nejen zástupci svazu komunistů, ale i socialistického svazu. Jeden z představitelů socialistické mládeže zdůvodňoval svou neúčast údajným právem „*nemluvit s těmi, se kterými výslovně nesouhlasí*“. Uvedl přitom zástupce těch organizací,

---

²⁷⁴ HUDELIST, Darko: *Banket u Hrvatskoj*, c. d., s. 153-163.

²⁷⁵ *Liberalnije*, *Vjesnik*, 19. 12. 1989, s. 8; SINKOVIĆ, Jadranko: *Čija „dobra volja“*, *Vjesnik*, 25. 12. 1989, s. 5.

kteří čerpají z „*iracionálního národnostního opojení*“; otevřeně přitom označil Chorvatské demokratické společenství. Zástupci opozice se na této tribuně shodli na odmítání jakýchkoliv dalších obstrukcí při přijetí zásadních změn politického systému. Z těchto zpátečnických tendencí vinili především členy Saboru SRH. Nespokojenost opozičníků s rozsahem a rychlostí potřebných změn ilustrovala i skutečnost, že někteří z nich otevřeně připustili i možnou výzvu občanům Chorvatska k bojkotu nadcházejících voleb, pokud nebudou podniknuty zásadní kroky na cestě k pluralismu.²⁷⁶

Motivy značně nedůvěřivého a jen obtížně se měnícího přístupu převážné části vládnoucí politické elity v Chorvatsku vůči nositelům opozičních názorů nelze hledat výlučně v její názorové zkonstatělosti či v neochotě vzdát se politického monopolu. Minimálně od poslední třetiny roku 1989 totiž bylo takřka jasné, že v rámci chorvatské alternativní scény začínají mít jednoznačnou převahu ty proudy, jež se snaží založit svou politickou aktivitu na nacionalistické platformě. U řady z nich navíc stály v čele osoby spjaté s událostmi *maspoku* z počátku sedmdesátých let, což jen zvyšovalo obavy mocenské elity v Chorvatsku z nárůstu národnostních tenzí a celkového napětí.²⁷⁷ V tomto ohledu začalo být do jisté míry ze strany vládnoucích kruhů, ale především ze strany médií vyzdvihováno sílící postavení Tudjmanova HDZ. To začalo být vnímáno nejen jako nacionálně orientovaný, ale především jako dominantní proud v rámci rodící se chorvatské opozice, který navíc disponuje masivní členskou základnou.²⁷⁸ I přes krajně kritické reakce na nacionalistickou rétoriku a extrémistické teze předáků HDZ se v chorvatském veřejném prostoru pravděpodobně na přelomu let 1989 a 1990 silně etablovalo image Tujdmanovy strany jako organizačně silného, finančně zajištěného a především vůči anacionálnímu komunistickému vedení silně zaujatého politického subjektu. Navzdory negativní kampani tak mohla značná pozornost kolem činnosti HDZ nepřímou přispívat k dalšímu posílení jeho pozice nejdůraznějšího a v mnoha ohledech i nejsilnějšího alternativního proudu. V období bezprostředně předcházejícím regulérní volební kampani, jež začala v posledních únorových dnech roku 1990, se tento trend spojený s HDZ ještě výrazněji posiloval.

Dosud nejsilnější vlna nevole vůči Chorvatskému demokratickému společenství následovala po ustanovující schůzi jeho splitské organizace, která se konala v honosných prostorách hotelu *Marjan* 6. ledna 1990. Shromáždění v druhém největším chorvatském městě

---

²⁷⁶ *Bojkot izbora?, Vjesnik*, 6. 1. 1990, s. 4.

²⁷⁷ *Novi socijalizam – nova integracija, Slobodna Dalmacija*, 22. 12. 1989, s. 3.

²⁷⁸ SINKOVIĆ, Jadranko: *Iluzije hrvatske pluralističke jeseni, Vjesnik (Panorama subotom)*, 7. 10. 1989, s. 9; TÝŽ: *Što hoće dvolist hrvatskog pluralizma, Vjesnik (Panorama subotom)*, 21. 10. 1989, s. 5; BABIĆ, Jasna: *Što posilje peticija, Danas*, č. 409, 19. 12. 1989, s. 12-13.

se stalo svědkem série zatím nejútočnějších a nejambicióznějších veřejných vystoupení předáků HDZ. Franjo Tuđman se například ostře ohradil vůči dosavadním útokům ze strany řady komunistických funkcionářů, kterým zároveň vzkázal, že „*jejich čas již uplynul*“. Z Tuđmanova projevu bylo také patrné nikoliv neoprávněné sebevědomí, které nová politická strana začíná získávat i vzhledem k pokračujícímu dynamickému nárůstu členské základny. Předseda HDZ v této souvislosti dokonce prohlásil: „*Přejeme si, aby HDZ byla hlavní, ústřední stranou v Chorvatsku. Jen nalevo a napravo od ní mohou své místo hledat další strany.*“²⁷⁹

Radikalitou svých tezí a razancí útoků na současné i minulé komunistické funkcionáře v Chorvatsku překonali ostatní řečníky výrazně Šimo Djodan a Vladimir Šeks. Djodan patřil na počátku sedmdesátých let k nejradikálnějším představitelům intelektuálního proudu *maspoku*. Jako nadějný právník a ekonom tehdy zastával, zvláště v periodikách *Kolo* a *Kritika*, kritické postoje vůči hospodářskému postavení Chorvatska v rámci Jugoslávie a upozorňoval na sporné stránky vztahu mezi federálním centrem a jednotlivými republikami. V roce 1971 se pak již otevřeně zasazoval za jasnou definici a naplňování chorvatských národních zájmů, a to jak v ekonomické, tak politické rovině. Djodan byl kvůli svým názorům, jejichž nacionální podtext zdaleka převyšoval rámec postojů tehdejšího reformního vedení Chorvatska, ještě v srpnu 1971 vyloučen ze strany a počátkem následujícího roku zatčen a později odsouzen k šesti letům vězení.²⁸⁰ Přestože Tuđman neměl z řady důvodů zájem o přímé spojení s někdejšími prominenty *maspoku*, zapojení tohoto temperamentního akademika do činnosti HDZ na podzim 1989 přivítal s neskrytým nadšením i z toho důvodu, že jeho přítomnost vnímal jako určitou personální a názorovou kompenzaci po definitivním rozchodu s bratry Veselicovými.²⁸¹

Djodan se tak po téměř dvaceti letech mlčení ocitl ve splitském hotelu *Marjan* v pozici hlavního kritika politiky *chorvatského mlčení*. Ostře zaútočil na Stipe Šuvara jako údajně hlavního představitel této koncepce. Nevyhnul se však ani atakům na osobnost Vladimira Bakariće, jehož politika prý „*nebyla národní vládou, ale komisariátem pro pacifikaci Chorvatska.*“ Na tyto teze o údajně protinárodní orientaci řady předních osobností chorvatské politiky navázal Djodan tímto výrokem: „*Chorvaté za posledních 120 let přinesli největší oběti v Evropě, aby se osvobodili. Nepodařilo se jim to však kvůli zrádcům a zbabělcům ve*

²⁷⁹ HDZ: „*Srce za Croatiju*“, *Slobodna Dalmacija*, 7. 1. 1990, s. 3.

²⁸⁰ VUKOVIĆ, Milan: *Slučaj Đodan. Sudski progoni hrvatstva. Dokumenti vremena*. Zagreb 2003, s. 13-15, 19.

²⁸¹ TUĐMAN, Franjo: *Osobní dnevnik*, c. d., s. 331.

vlastních řadách.“ Djodan se však v některých částech svého projevu nedokázal vyhnout ani zjevně nevhodným výrokům, jež výrazně překračovaly hranice serióznosti. Jako námět mu opět posloužila nepřátelská činnost různých kruhů: „*Musím vzkázat všem Židům a Srbům, kteří neustále vyvolávají kampaň proti chorvatskému národu v zahraničí, že Chorvaté nezačali druhou světovou válku a ví se, kdo si začal jako první!*“²⁸²

Blízký Tudjmanův spolupracovník Vladimir Šeks pojal svůj projev ve velmi podobném, značně vyostřeném tónu. Připojil se k Djodanovi v útocích na současnou chorvatskou nomenklaturu, přičemž i v jeho podání představovala osobnost Stipe Šuvara symbol politiky vedoucí k potlačení národního vědomí Chorvatů. Šeks v tomto ohledu adresoval chorvatskému parlamentu výzvu, aby se chorvatskému národu omluvil za všechny chyby a nedostatky, zvláště za období po roce 1971. V tezích místopředsedy HDZ však zazněla i kritika těch proudů v chorvatské společnosti, jež by mohly oslabovat potenciál celistvého nacionálního cítění v Chorvatsku. Šeks měl konkrétně na mysli autonomistické tendence v dalmatské oblasti, které označil za „*trojského koně a pátou kolonu v řadách chorvatského národa*“²⁸³

Tento podrobný popis splitského shromáždění HDZ je důležitý pro pochopení bouřlivých reakcí, které se snesly na Tudjmanovu stranu bezprostředně poté. Tentokrát však odsuzující kampaň přesáhla chorvatské hranice a silně rezonovala i v dalších částech Jugoslávie. Značně vyhrocená atmosféra v hotelu *Marjan* totiž nebyla jedinou silně nacionalisticky zabarvenou akcí prvního lednového víkendu roku 1990. Ve stejný den bylo v Nové Pazově srbským spisovatelem Vukem Draškovićem oznámeno založení Srbské národní obnovy. Draškovićova slova o nutnosti „*vzkříšení srbského národa*“, morální povinnosti pomstít srbské oběti ustašovského teroru či otevřené projevy etnické netolerance představovaly jeden z prvních pokusů o zcela otevřenou inauguraci velkosrbského nacionalismu. Kombinace religiózní a četnické symboliky pak silně ovlivnila celkové krajně negativní vnímání tohoto vojvodinského shromáždění.²⁸⁴

Jugoslávská veřejnost měla ve splitských a novopazovských událostech možnost doslova současně sledovat dosud nebyvalou explozi radikální nacionalistické rétoriky. Chorvatsko navíc sledovalo tyto excesy v době, kdy probíhaly intenzivní debaty o uzákonění vícestranického systému, který ve své důsledné realizaci nemohl zabránit vzniku nacionálně orientovaných stran. Vládnoucí mocenská špička v Chorvatsku byla evidentně sílící pozicí

²⁸² IVANČIĆ, Viktor: *Jugoslavija na rasklapanje, Slobodna Dalmacija*, 11. 1. 1990, s. 6.

²⁸³ HDZ: „*Srce za Croatiju*“, *Slobodna Dalmacija*, 7. 1. 1990, s. 3.

²⁸⁴ HUDELIST, Darko: *Vukova obrana i posljednji dani*, *Start*, č. 548, 20. 1. 1990, s. 56-58.

Tudjmanovy strany silně znepokojena. V následných vyjádřených reagujících na události ve Splitu byla patrná nejen obava z případných dopadů otevřených projevů chorvatského nacionalismu na meziethnické vztahy, ale současně se u některých funkcionářů objevovala snaha kriminalizovat tyto podle jejich názoru nebezpečné šovinistické tendence.²⁸⁵ V argumentaci vládnoucí nomenklatury v Chorvatsku se tak znovu objevovaly snahy označit takové tendence nikoliv za přirozenou součást zaváděného politického pluralismu, ale jako hrubé pokusy o zneužití těchto demokratizačních procesů.²⁸⁶ Při přímé konfrontaci s politicky pravděpodobně nejvýraznějším a nejsilnějším konkurentem v nadcházejících volbách se tedy řada chorvatských komunistů uchýlila k direktivním frázím odsuzující útoky na současný společenský systém, čímž nadále přispívala k vnímání současné mocenské garnitury v Chorvatsku jako v první řadě ochránce starých pořádků.²⁸⁷

Některé společensko-politické organizace v Chorvatsku se však rozhodly nezůstat u pouhého formálního odsouzení splitských událostí. Náhlá změna politického kurzu ze strany chorvatské stranické špičky otevřela prostor k otevřeným konfrontacím, ve kterých se střetávali zastánci zcela odlišného vývoje Chorvatska. Do těchto polemik se kromě médií²⁸⁸ zapojovali i příslušníci nejrůznějších společenských a politických vrstev. Řada z nich totiž bezostyšně nacionalistické projevy, před několika měsíci jen stěží představitelné v takto otevřené a útočné formě, považovala za bytostné ohrožení celého systému a přímý útok na pilíře titoistického pojetí národnostní politiky. Důraz na důslednou a nekompromisní obranu dosud nedotknutelných axiomů jugoslávského státu byl charakteristický zvláště pro reakce ze strany sdružení partyzánských veteránů (SUBNOR). Záhřebská organizace tohoto svazu žádala nejen policejní vyšetřování aktivit čelných představitelů HDZ a Draškovićových sympatizantů, ale na jejím lednovém zasedání se objevily i návrhy na uspořádání protestního shromáždění, na kterém by široká veřejnost měla možnost vyjádřit jednoznačné odmítnutí

²⁸⁵ *Korak do ustavnih promjena, Vjesnik*, 12. 1. 1990, s. 5.

²⁸⁶ *Za više slobode, Vjesnik*, 11. 1. 1990, s. 6.

²⁸⁷ RAJIĆ, Vlado: *Sabor, Vjesnik*, 12. 1. 1990, s. 1.

²⁸⁸ Sdělovací prostředky v Chorvatsku reagovaly na politická shromáždění ve Splitu a Nové Pazově krajně negativně. V značně liberálním mediálním prostředí, které však stále muselo působit v rámci určitých společensko-politických mantinelů, byly projevy chorvatského a srbského nacionalismu většinou publicistů vnímány jako dvě strany téže mince. Ještě na počátku roku 1990 se nemůžeme setkat s otevřenými projevy sympatií k Tudjmanově politickému kurzu. I když se objevovaly teze snažící se dokázat, že Tudjman se na rozdíl od Draškoviće nesnaží o revizi avnojevskeho uspořádání Chorvatska a nevyzývá k otevřené nenávisti, celkově byla nacionalistická platforma považovaná za ožívování překonaných a zpátečnických vášní. Někteří novináři se dokonce nezdráhali otevřeně vyjádřit osobní prognózu ohledně šancí HDZ, ve které vyjádřili naději, že nedojde k volebnímu vítězství programu založeného na iracionálních projevech chorvatského nacionalismu. Viz DRAKULIĆ, Slavenka: *Interview: Jelena Lovrić, Start*, č. 548, 20. 1. 1990, s. 21; JOVIĆ, Josip: *Draškovići i Tuđmani, Slobodna Dalmacija*, 14. 1. 1990, s. 10-11.

nacionalistických *reliktů minulosti*. Přestože nakonec z tohoto záměru sešlo, byla vzhledem k závažnosti situace určena delegace, která měla v parlamentu tlumočit vážné znepokojení nad současným vývojem situace. Účastníci partyzánské rezistence také vyzvali chorvatské zákonodárce, aby při změnách politického systému byla výslovně zakázána činnost „*profašistických sil*“. Na tomto setkání zazněly i návrhy na odebrání generálské hodnosti Franji Tudjmanovi, jenž byl v šedesátých letech nejmladším nositelem tohoto postu v jugoslávské armádě.²⁸⁹

Akce s názvem *Za demokracii – proti šovinismu, násilí a nenávisti*, jež byla uspořádaná splitskými komunisty jako jakýsi antipod setkání HDZ, v plné šíři ukázala značnou křečovitost, se kterou jsou v rodícím se ovzduší politického pluralismu provázena shromáždění založená na stále prázdnějších floskulích odumírajícího režimu. Řečníci se během svých vystoupení nejčastěji odvolávali na odkaz partyzánské boje či na údajně stále aktuální význam úspěšného boje proti myšlenkám *maspoku*. Ani zde nechyběly návrhy reagovat na nedávné události zákazem celého HDZ. Důkazem, že společenská liberalizace postupovala nezadržitelně i v Chorvatsku, je skutečnost, že na řadu frázovitých a atmosféře doby zcela neodpovídajících projevů reagovala řada přítomných demonstrativním odchodem ze sálu. Mládežnická organizace dokonce s odůvodněním, že nehodlá přihlížet ukázce „*organizované spontánnosti*“, odmítla vyslat svého zástupce na toto setkání. Celkový výsledek splitského setkání tak byl v mnoha ohledech kontraproduktivní a představoval další ukázkou toho, že řada politických a společenských činitelů není stále schopná se vzdát privilegovaného postavení vyplývajícího z monistické podstaty současného režimu.²⁹⁰

Pozornost směřovaná na aktuální projevy chorvatského nacionalismu výrazně oslabovala zájem a atraktivitu těch proudů opozice, které se nevydaly směrem Tudjmanovy strany. Tato skutečnost byla zvláště patrná u Chorvatského sociálně liberálního svazu. Prakticky v celém průběhu roku 1989 byly HSLŠ a HDZ vnímány jako dva hlavní proudy chorvatské alternativní scény. Stále zřejmější oslabování pozic sociálních liberálů nebylo ani tak způsobeno vznikem dalších politických stran během podzimu 1989 (Chorvatská selská strana, Chorvatská křesťanskodemokratická strana, Chorvatská demokratická strana ad.), jako spíše celkově silicím vlivem a postavením Chorvatského demokratického společenství, které získávalo v tomto ohledu náskok nejen nad HSLŠ, ale i nad ostatními opozičními proudy. V podmínkách, kdy ani jedna z politických stran neměla možnost naplno rozvíjet svou činnost

²⁸⁹ *Borci idu u Sabor, Vjesnik*, 13. 1. 1990, s. 4.

²⁹⁰ MARIĆ, Davor: *Testiranje tolerancije, Slobodna Dalmacija*, 19. 1. 1990, s. 12; MIRKOVIĆ, Vojko: *Politička torcida, Slobodna Dalmacija*, 21. 1. 1990, s. 33.

a využívat přitom například naplno přístupu k médiím, je obtížné doložit takové tvrzení na základě případů otevřené identifikace širší chorvatské veřejnosti s některým z politických programů. Přestože měla politická alternativa v Chorvatsku určité možnosti k vlastní sebe prezentaci, představovaly v konečném důsledku takové příležitosti vždy jen omezený způsob, jak touto cestou získávat názorové sympatizanty.

O organizačním a politickém potenciálu HSLŠ a HDZ mnohem lépe vypovídají sice velmi obecné a nepřesné, ale přesto ilustrativní údaje o jejich členské základně. Značnou hodnotu má v tomto ohledu nikoliv samotný počet členů jednotlivých stran, ale jejich vzájemný poměr, na základě kterého můžeme i přes velmi propastné odchylky alespoň velmi volně a rámcově postihnout výchozí pozice dvou hlavních opozičních stran před začátkem volební kampaně. V řadách Chorvatského demokratického společenství mělo být na sklonku roku 1989 kolem 100 000 osob.²⁹¹ Již o měsíc později stranické vedení na zasedání svého ústředního výboru oficiálně oznámilo, že členská základna přesáhla dokonce počet 150 000.²⁹² I přes případné výrazné nadhodnocení těchto údajů ze strany stranického vedení je dominantní postavení Tudjmanovy strany v tomto ohledu nezpochybnitelné. Kontrast se stavem uvnitř HSLŠ byl totiž více jak markantní. Sociální liberálové jako dosud hlavní politický konkurent HDZ nejenže sami ještě koncem ledna 1990 nedisponovali přesnějšími údaji o rozsahu své členské základny, ale dokonce přiznávali, že řada z jejich přibližně dvou tisíc spolustraníků dokonce o své stranické příslušnosti nemá ani zdání.²⁹³

Také organizační rovina působení HDZ a především konzistentní postup a koordinační schopnosti stranické špičky velmi výrazně přispívaly k tomu, že Tudjman a jeho spolupracovníci začali na přelomu let 1989 a 1990 sebevědomě vystupovat jako hlavní vyzyvatel Svazu komunistů Chorvatska v prvních poválečných svobodných volbách. Chorvatský sociálně liberální svaz naproti tomu zažíval na počátku ledna 1990 další rozkol ve svém nejužším vedení. I tentokrát za ním v mnoha ohledech stály odlišné představy o politické a taktické profilaci svazu. Zvláštní místo zaujímala při těchto polemikách otázka výraznější nacionálně motivované aktivity a celkového využití národnostní problematiky při agitaci a další činnosti. Předseda HSLŠ Slavko Goldstein byl odpůrcem takového směřování

---

²⁹¹ Tento údaj uvádí ve svých politických memoárech šéf ústředního výboru HDZ Josip Manolić, který jako osoba přímo zodpovědná za organizační rozvoj strany disponoval pravděpodobně nejbližšími údaji o dynamicky se rozvíjející členské základně. MANOLIĆ, Josip: c. d., s. 129.

²⁹² *Ravnopravno u izbore*, *Vjesnik*, 28. 1. 1990, s. 3.

²⁹³ ANTIĆ, Ljubomir: *Porođajne muke hrvatskog višestranačja*, *Vijenac*, č. 417, 25. 2. 2010. Dostupné z <http://www.matica.hr/vijenac/417/Poro%C4%91ajne%20muke%20hrvatskog%20vi%C5%A1estrana%C4%8Dja/>

strany. Považoval orientaci na minulostí značně zatížené téma za neproduktivní a v jistém smyslu i za škodlivou pro politické a společenské poměry v Chorvatsku.²⁹⁴ Na lednovém zasedání nejvyššího grémia svazu byly kromě kritických připomínek vůči způsobu, s jakým Goldstein řídí chod HSLŠ, patrné i rychle vzrůstající osobní animozity mezi jednotlivými členy nejužšího vedení. Zcela naplno se však projevil, že současná hluboká krize pramení z neúspěšného hledání vlastní politické identity. Na rozdíl od HDZ se sociálním liberálům nepodařilo nalézt ústřední téma své politické agendy. Liberální platforma se v podmínkách dramaturgizující se jugoslávské krize ukazovala jako příliš slabá a nepřitažlivá pro širší veřejnost.²⁹⁵

Úvahy o nutnosti výraznější agitace před jarním měřením sil se v první polovině ledna 1990 objevovaly i v nejvyšších patrech stále vládnoucí komunistické strany. Předseda SKH Ivica Račan, který se v posledních týdnech stále jasněji profiloval jako zastávce radikálních změn politického systému, si uvědomoval závažnost poměrně stále silného negativního rozpoložení vůči zavedení vícestranického systému. Zatímco na prosincovém sjezdu nově zvolená stranická špička přijala program politické pluralizace a společenské liberalizace za jeden ze svých prvořadých cílů, řada místních organizací a funkcionářů nižšího ranku nedokázala i kvůli událostem posledních dnů překonat své obavy z radikální politické změny. Račanovi nejbližší spolupracovníci se tedy snažili na pravidelných setkáních s funkcionáři napříč Chorvatskem uklidňovat znepokojené a s náhlým obratem dosud nesmířené straníky.

Stranický tajemník Boris Malada se například v tomto duchu snažil prezentovat rozhodnutí o zavedení vícestranického systému nikoliv jako ústupek nacionalismu, ale jako možnost postavit se politickými prostředky těmto tendencím. Stejně jako jeho kolegové ve stranickém vedení si i Malada uvědomoval, že mnozí komunisté se jen těžko smířují se skutečností, že vedení SKH se prakticky dobrovolně vzdalo monopolního postavení ve společnosti. Pokusil se proto naopak zdůraznit historický význam a politický potenciál takového rozhodnutí: „*SKH je jedinou komunistickou organizací, která se bez nátlaku mas pod okny vlastní budovy, rozhodla pro vícestranický systém*“.²⁹⁶

Račan vyvíjel podobnou aktivitu především v období před začátkem mimořádného sjezdu SKJ. Zvláště v regionech, ve kterých žila početnější srbská menšina, se zaměřil na vztah mezi demokratizací a nacionalistickými excesy. Své spolustraníky se snažil přesvědčit,

---

²⁹⁴ SINKOVIĆ, Jadranko: *Formalni sukob ili...*, *Nedjeljni Vjesnik*, 14. 1., 1990, s. 3.

²⁹⁵ ANTIĆ, Ljubomir: *Porođajne muke hrvatskog višestranačja*, *Vijenac*, č. 416, 11. 2. 2010. Dostupné z <http://www.matica.hr/vijenac/416/Poro%C4%91ajne%20muke%20hrvatskog%20vi%C5%A1estrana%C4%8Dja/>

²⁹⁶ *Reforme postale pitanje života*, *Slobodna Dalmacija*, 3. 1. 1990, s. 6.

že nacionalistické projevy sice představují přirozenou součást rodícího se politického pluralismu, ale že i ve vícestranickém systému jsou k dispozici účinné prostředky k boji proti takovým myšlenkám. Správně přitom zdůraznil, že nacionálně motivované tenze se v poslední době v Jugoslávii objevily právě v podmínkách monistického systému. Velmi razantně popíral četné pesimistické prognózy poukazující na pravděpodobnost volební porážky. Komunistické funkcionáře na místní úrovni se snažil naopak připravit na nutnost aktivního přístupu, který musí být součástí předvolební kampaně.²⁹⁷ Někteří členové ÚV SKH se snažili obhájit vícestranický systém vyzdvihováním politické nezralosti opozičních stran. Konkrétně se tato skutečnost prezentovala na údajné jednotvárnosti alternativních proudů a jejich slabém programovém zázemí, jež bylo nejčastěji založeno na pouhém vymezování se vůči komunistické straně.²⁹⁸

---

²⁹⁷ *Sačuvati jedinstvo, Vjesnik*, 14. 1. 1990, s. 3; *Bez prevlasti većine, Vjesnik*, 17. 1. 1990, s. 4

²⁹⁸ Viz prohlášení Marina Jurjeviće na setkání stranického aktivu v Sinju: *Cilj: pobjeda na izborima, Slobodna Dalmacija*, 13. 1. 1990, s. 3.

10. Chorvatsko po zániku Svazu komunistů Jugoslávie (únor 1990)

Dramatický vývoj jugoslávské krize vedl v průběhu let 1988 a 1989 k výrazné polarizaci uvnitř vládnoucí komunistické strany. Postupně došlo v jejích řadách ke krystalizaci dvou zásadně odlišných vizí dalšího směřování SKJ i celého jugoslávského státu. Miloševićovo vedení zdůrazňovalo zachování demokratického centralismu a nahrazení dosud důsledně praktikovaného konsenzuálního rozhodování principem jeden člověk – jeden hlas. Tyto priority formulované a prosazované uvnitř Miloševićova tábora neměly vést jen k posílení vlastních mocenských pozic v celojugoslávském měřítku, ale mnohými komunisty bylo zvláště většinové rozhodování vnímáno i jako výrazný posun k případnému modernímu pojetí jugoslávského federalismu.²⁹⁹

Takto formulovaná stanoviska srbské politické elity narážely na nejtvrďší odpor v řadách slovinských komunistů. Vládnoucí garnitura v severozápadní republice zdůrazňovala naopak nutnost transformace jednotného SKJ ve svaz samostatných republikových organizací. Striktně také odmítala jakékoliv tendence směřující k případnému většinovému rozhodování, které vzhledem k vlastní nepočetnosti považovala za hrozbu majorizace. S vědomím, že následující mimořádný sjezd SKJ bude znamenat rozhodující střet v boji o budoucí podobu strany i státu, se slovinskí komunisté značně ultimativně rozhodli, že v případě nepřijetí jejich zásadních požadavků opustí jednání sjezdu.³⁰⁰

Chorvatští komunisté se ocitli při posuzování přímo se konfrontujících programů srbských a slovinských politiků opět ve značně komplikované pozici. Ani jedna z těchto koncepcí nezískala po většinu roku 1989 v řadách širšího členstva SKH výraznější převahu. Odráželo to nejen složitost chorvatské vnitropolitické scény, ale i stále přítomnou a pro mocenskou elitu SRH typickou snahu o hledání širokého celojugoslávského kompromisu. Stanovisko ke konkrétním otázkám, které se staly předmětem sváru mezi slovinským a srbským pojetím fungování SKJ a Jugoslávie, bylo podle průzkumů mezi chorvatskými komunisty velmi nejednoznačné. Podle nich v SKH mírně převládalo přesvědčení o potřebě zachování konsenzuálního rozhodování. Stejně tak se ovšem jen velmi těsná většina dotázaných vyslovila pro posílení integračních prvků jugoslávského federalismu či pro zachování demokratického centralismu při řízení SKJ. I přes značný podíl komunistů srbské národnosti se však jen zanedbatelné procento straníků vyjadřovalo kladně o

²⁹⁹ JOVIĆ, Dejan, c. d., s. 462-463.

³⁰⁰ PAUKOVIĆ, Davor: *Posljednji kongres Saveza komunista Jugoslavije*. In: *Suvremene TEME*, roč. 1, 2008, s. 23.

Miloševićově politice. Velká většina členů SKH také jednoznačně odmítala mítinky jako adekvátní způsob artikulace politických stanovisek. Chorvatské stranické vedení se tak v období před zahájením XIV. mimořádného sjezdu na jedné straně neuchýlilo k jasnému preferování ani jednoho ze zformulovaných konceptů, na straně druhé však nedokázalo a v mnoha ohledech ani nechtělo nabídnout vlastní program reformy SKJ a jugoslávské federace.³⁰¹

Dlouhé měsíce před začátkem vrcholného setkání jugoslávských komunistů bylo zřejmé, že slovinsko-srbský antagonismus výrazně, v odhadech některých pozorovatelů až fatálně ovlivní jeho průběh a především konečný výsledek tohoto rokování. Eskalací sporu srbské a slovinské nomenklatury na počátku prosince 1989 tato hrozba silně narůstala. Chorvatští komunisté však oproti všem původním očekáváním odjížděli na vrcholné bělehradské jednání jako iniciátoři zásadního politického obratu, jenž měl vrcholit na jaře 1990 konáním svobodných a demokratických voleb. V mnoha ohledech se tak přiblížili pozici slovinských spolustraníků, kteří proces politické pluralizace a společenské liberalizace započali již před několika měsíci. Jak slovinská, tak chorvatská republiková organizace svazu komunistů dorazily do kongresového *Sava centra* na jedné straně jako příslušníci jednotné komunistické strany, na straně druhé však současně i jako účastníci nadcházejícího volebního klání. Tato skutečnost se promítla do jejich vystupování během tří denního sjezdu, i když v případě slovinských komunistů byly tyto motivy výrazně silnější než u jejich kolegů z druhé největší jugoslávské republiky.³⁰²

Od prvního jednacího dne posledního vrcholného setkání jugoslávských komunistů vše nasvědčovalo tomu, že na něm dojde ke konečnému zúčtování mezi slovinským a srbským blokem. Vyhrocená atmosféra, která se vyznačovala na jedné straně značnou netolerancí a odmítáním téměř každého návrhu ze slovinské strany ze strany Miloševićova bloku, na straně druhé pak poměrně nekompromisním a ultimativním tónem slovinských komunistů, v konečných důsledcích prohloubila politickou propast mezi dvěma částmi Jugoslávie. Miloševićův tábor totiž nejenže v hlasovací mašinérii odmítl návrhy na transformaci jednotného SKJ ve *svaz svazů*, ale bojkotoval i další návrhy Slovinců, které

---

³⁰¹ Uvedeno dle průzkumu vedeného záhřebským sociologem Ivo Šiberem v druhé polovině roku 1989, citováno dle JOVIĆ, Dejan, c. d., s. 463-470.

³⁰² LOVRIĆ, Jelena: *Čamac preko kupe...*, Slobodna Dalmacija, 22. 1. 1990, s. 9.

například požadovaly zastavení politických procesů či přijetí programu demokratického řešení kosovské krize.³⁰³

Vzhledem k tomu, že Slovinci dostatečně dlouho před samotným začátkem sjezdu avizovali svůj úmysl přerušit v případě takového nátlaku svou účast na jeho dalším jednání, bylo jen otázkou času, kdy delegace SK Slovinci nakonec prostory *Sava centra* opustí. Na závěr třetího jednacího dne tedy vyvstávala před jugoslávskými komunisty zásadní otázka, jakým směrem se bude ubírat další dění, pokud slovinská delegace svůj slib uskuteční. V této chvíli se výrazně zvýšila důležitost stanoviska chorvatských komunistů. Bylo totiž jasné, že osud SKJ a v mnoha ohledech i celého jugoslávského systému spočívá právě v jejich rukou. Ostatně i Miloševićův tábor si ještě před sjezdem uvědomoval, že klíčovou převahu na vrcholném setkání SKJ může získat pouze, pokud se Slovinci ocitnou zcela izolovaní ve svých návrzích i krocích. Takový scénář ovšem předpokládal, že chorvatská delegace, společně s komunisty z Bosny a Hercegoviny, Makedonie a JNA podpoří další jednání i bez slovinské účasti.³⁰⁴

Na tiskové konferenci přitom předseda SKH Ivica Račan znovu vyslovil naději, že nakonec dojde ke kompromisnímu řešení, a sám se označil v těchto prognózách za optimistu. Přesto však neopomněl zdůraznit, že v případě, že slovinští delegáti skutečně za několik hodin opustí jednání sjezdu, bude chorvatská strana žádat jeho přerušení a konzultace o dalším postupu. Již před nočním dramatem v *Sava centru* tak Račan dal najevo, že nehodlá akceptovat praktický odchod celé jedné republikové organizace ze struktur SKJ. Pokusy o pokračování jednání bude podle něj delegace SKH považovat v těchto podmínkách za nelegitimní. Neskrýval přitom jistou náklonost ke slovinským návrhům, které považoval za tak významné, že otevřeně doufal v zařazení alespoň některých z nich do závěrečné deklarace SKJ. Konkrétně podpořil opuštění praxe demokratického centralismu a odmítl i princip přehlasování v klíčových záležitostech. Šéf chorvatských komunistů se vyjádřil k několikrát projednávané otázce případného rozštěpení SKJ na fakticky dvě politické strany, přičemž první si měla zachovat současný charakter a druhá přiblížit spíše k socialistickému programu. Račan v této souvislosti uvedl, že chorvatská delegace by se vzhledem ke svému reformnímu a demokratickému kurzu rozhodně začlenila do socialistického politického proudu.³⁰⁵

---

³⁰³ K přehledu neschválených návrhů nejen slovinských delegátů viz *Pro i protiv, Danas*, č. 415, 30. 1. 1990, s. 10.

³⁰⁴ JOVIĆ, Borisav: *Poslednji dani SFRJ*. Beograd 1996, s. 88.

³⁰⁵ *Ključno: nije raspad svijeta, Vjesnik*, 23. 1. 1990, s. 4.

Ve večerních hodinách 23. ledna 1990 nakonec skutečně šéf slovinské strany Ciril Ribičič předstoupil před sjezdové plénium s oznámením, ve kterém konstatoval, že slovinští komunisté považují nastalé okolnosti za nepřijatelné pro svou další participaci na jednání sjezdu a proto se rozhodli opustit vrcholné setkání SKJ. Po Ribičičově projevu skutečně začali delegáti ze severozápadní republikové organizace odcházet z kongresového sálu.³⁰⁶ Tomuto činu nechyběl určitý symbolický nádech. Mnozí slovinští funkcionáři při odchodu, během kterého se dočkali nevhodného pískání a pokřiků, neskrývali upřímné dojetí z faktického konce jedné éry.

Milošević se za asistence předsedajícího Momira Bulatoviće v první řadě snažil přesvědčit přítomné delegáty, že práce sjezdu má regulérně pokračovat dále i přes odchod slovinských komunistů. Račan se však rozhodl zakročit tak, jak avizoval před několika hodinami na tiskové konferenci. I přes pokusy o nátlak a manipulace ze strany Miloševićovy skupiny požádal v pozdních nočních hodinách předseda SKH o slovo a ve svém krátkém vystoupení představil přítomným spolustraníkům chorvatské stanovisko, jež mělo za důsledek nejen faktický konec sjezdu, ale i konec dosavadní podoby Svazu komunistů Jugoslávie: „*O SKJ nelze hovořit bez delegace jedné republiky a bez jednoho národa. Těžko lze mluvit o jugoslávském charakteru strany a jeho vedení. Jménem největšího počtu delegátů ze SKH navrhuji, aby sjezd přerušil svou práci, aby se po jeho přerušení ve všech částech SK projednala tato situace a abychom se domluvili na potřebném čase na vážnou debatu a analýzu programových otázek, u kterých můžeme dosáhnout jednoty. Delegáti SKH, alespoň jejich největší část, si nepřejí podílet se na přijímání dalších rozhodnutí, a to ani hlasováním pro či proti.*“³⁰⁷

V noci z neděle na pondělí 23. ledna 1990 tak bylo po zasedání sjezdového předsednictva a příslušné pracovní skupiny zbylým delegátům definitivně oznámeno, že se plenární zasedání sjezdu přerušuje. Chorvatské stanovisko totiž podpořili i komunisté z Bosny a Hercegoviny, Makedonie a zčásti i zástupci stranické organizace v JNA. O pokračování sjezdu měly rozhodnout příslušné orgány na základě stanovisek jednotlivých republikových organizací SK. Mnohým posluchačům v bělehradském sálu *Sava centar* však bylo oprávněně jasné, že se jednalo o závěrečný epilog existence hlavního mocenského faktoru poválečné jugoslávské politiky.

---

³⁰⁶ PAUKOVIĆ, Davor: *Posljednji kongres SKJ*, c. d., s. 29.

³⁰⁷ *Kako se zidala netrpeljivost*, *Vjesnik (Panorama subotom)*, 27. 1. 1990, s. 5.

10.1. Hledání nové role

Chorvatští komunisté se okamžitě po přerušení sjezdu SKJ vrátili do Záhřebu, kde byla na 28. ledna 1990 svolána schůze ústředního výboru. Členové nejvyššího stranického grémia se nyní ocitli ve zcela nové situaci. Faktický, i když dlouho očekávaný rozpad Svazu komunistů Jugoslávie před ně náhle nastolil otázku dalšího politického směřování. Odmítnutí dále se účastnit mimořádného sjezdu mělo prakticky za následek náhlou přeměnu SKH z jedné z republikových organizací SK v politickou stranu působící nyní již primárně na rodící se chorvatské pluralitní scéně.

Zasedání ústředního výboru nakonec jednoznačně podpořilo Račanův kurz, který vedl k odchodu chorvatské delegace z jednání sjezdu. Drtivá většina řečníků na tomto setkání potvrdila, že průběh vrcholného setkání jugoslávských komunistů jednoznačně směřoval kvůli značně napjaté a netolerantní atmosféře k tomuto krachu, který tak byl v konečném důsledku nevyhnutelný. Někteří straničtí funkcionáři označili zánik SKJ za porážku oficiální srbské politiky a Marijan Cingula dokonce prohlásil: „*Není již důvod, abychom byli v jedné straně se Slobodanem Miloševićem*“. Jako podmínku pro případné další jednání o pokračování sjezdu žádali členové ÚV SKH v první řadě respektování demokratizačního a reformního kurzu. Odmítli zároveň praxi přehlasování celé jedné části strany a „*ustavování falešné jednoty ve svazu komunistů*“. Chorvatští komunisté byli ochotni vyslat na další jednání pouze konzultační skupinu, nikoliv se však podílet na práci v předsednictvu ÚV SKJ.³⁰⁸ Rozpad komunistické strany v její současné podobě tak byl zcela dokonán.

Račan mohl oprávněně považovat výsledek schůze za značný úspěch. Nejenže potvrdila politický kurz, který od prosincového sjezdu SKH ztělesňoval, ale především se zatím podařilo zabránit rozkolu v SKH na národnostním principu. Již během jednání o případném odchodu chorvatské delegace ze *Sava centra* se objevovaly zprávy, že někteří delegáti převážně srbského původu s takovým postupem nesouhlasí. První ohlasy na přerušení sjezdu SKJ z místních stranických organizací v Chorvatsku ostatně tyto obavy potvrzovaly. Komunisté z okresů Knin, Donji Lapac či Benkovac odmítli ultimativní jednání slovinské delegace a kritizovali v tomto ohledu i postup chorvatských politiků. Zároveň trvali na nutnosti dalšího jednání o pokračování sjezdu a zachování jednotného SKJ. Ve Vukovaru padl dokonce návrh na setkání slovinského, srbského a svazového ÚV v jejich městě a symbolický návrat k názvu Komunistická strana Jugoslávie. Na schůzích stranických organizací v drtivé

---

³⁰⁸ *Vjesnik*, 29. 1. 1990, s. 4-5.

většině ostatních měst v Chorvatsku však zazněla jednoznačná podpora Račanovi a kritika Miloševićova politického kurzu, který se podle mínění řady z nich dočkal své první velké porážky.³⁰⁹

Rozdílné reakce na postup chorvatských komunistů jen potvrzovaly složitost vnitřních poměrů v SRH. Nejednalo se však pouze o odlišné vnímání některých politických otázek ze strany srbských komunistů v Chorvatsku. Přestože zástupci SKH odmítli pokračovat v jednání sjezdu po odchodu slovinské delegace, nelze jejich celkové vystupování a stanovisko od počátku hodnotit jako jednoznačný příklon k politickému kurzu Slovinců. Již letmý pohled na výsledky hlasování během sjezdu SKJ jednoznačně potvrzuje, že v mnoha případech se velká většina chorvatských komunistů postavila proti návrhům ze slovinského tábora. Až do samotného přerušení sjezdu se chorvatská delegace vyznačovala značnou pluralitou názorů a tím oslabovala určitou konzistentní sílu, kterou disponovala většina ostatních delegací. Také během uzavřeného setkání, na kterém se měla chorvatská delegace dohodnout na dalším postupu, zazněly kromě kritiky Miloševiće i výtky vůči ultimativním postojům slovinské strany. Tento proud stojící mimo slovinsko-srbskou konfliktní relaci reprezentoval zvláště Stipe Šušteršič. I on se však při konečném rozhodování jednoznačně připojil k těm, kteří odmítli pokračovat v jednání sjezdu. Jednotné stanovisko většiny vyšších stranických funkcionářů SKH tak bylo spíše výsledkem náhle zdramatizovaných okolností a potřeby rychlé a přímé odpovědi než předem připravené taktiky podporující slovinské kroky.³¹⁰

Přestože se zprvu povedlo zabránit bezprostřednímu otevřenému rozkolu ve straně, vzrůst politického a národnostního napětí v Chorvatsku byl po krachu sjezdu SKJ zcela patrný. Kromě zjevných obav funkcionářů SKH srbského původu z ohrožení pevných politických vazeb Chorvatska s Jugoslávií k tomu přispěla i opětovně rozdmýchaná kosovská krize. Na přelomu ledna a února 1990 zachvátila Kosovo série masivních demonstrací, které však na rozdíl od minulých protestů měly značně násilný charakter. Střety mezi protestujícími davy a policejními jednotkami si vyžádaly 25 obětí a situaci se podařilo částečně zpacifikovat až po takřka deseti dnech.³¹¹

Stejně jako v předchozích měsících i tentokrát se kosovské drama stalo důvodem dalšího výrazného zhoršení již tak napjaté politické a národnostní situace v Jugoslávii. Zcela protichůdné reakce a navrhovaná řešení palčivého kosovského problému prohloubily

---

³⁰⁹ *Vidi se tko je za reforme, Vjesnik*, 26. 1. 1990, s. 6; *Nastavak teško moguć, Vjesnik*, 27. 1. 1990, s. 6.

³¹⁰ LOVRIĆ, Jelena: *Miting istine u Sava centru, Danas*, č. 415, 30. 1. 1990, s. 9; JAKŠIĆ, Milan: *Bajpas i transfuzija partije, Vjesnik (Panorama subotom)*, 27. 1. 1990, s. 8.

³¹¹ ŠTĚPÁNEK, Václav: *Jugoslávie – Srbsko – Kosovo, c. d.*, s. 427-428.

rozdělení mezi jednotlivými republikovými vedeními. Chorvatští komunisté se v duchu aktivnějšího přístupu rozhodli vystoupit s prohlášením, které vyzývalo k hledání východisek ze současné krize v podmínkách národnostní rovnoprávnosti, vícestranického systému a svobodných voleb. Jednoznačně také žádali přerušování represivních metod.³¹² Račanovo vedení tak opustilo dosud neutrální a titoistickou frazeologii prodchnutou interpretací kosovského dění.

Ohlas krvavých střetů v Kosovu se podobně jako před rokem přelil na území Chorvatska. I tentokrát se 1. února 1990 v Kninu sešla, nyní ovšem za přímé organizace místních politických orgánů, šestitisícová pokojná demonstrace. Na rozdíl od podobných shromáždění v Srbsku či v dalších částech Jugoslávie pod Miloševićovým politickým vlivem se na kninských protestech neobjevily početné fotografie srbského vůdce ani nezazněly nacionalistické popěvky. Místní politický funkcionář Jovo Koblar byl naopak během svého k smířlivosti a toleranci vyzívajícího projevu přerušován potleskem či hlasitými souhlasnými projevy. Jednoznačně se vyjádřil i k stále aktuálnější otázce chorvatsko-srbských vztahů v druhé nejlidnatější jugoslávské republice: „*Přejeme si, aby bylo jasné, že SR Chorvatsko považujeme za svou vlast, protože jsme součástí jejího bytí (...). Ale stejně tak si přejeme, aby bylo jasné, že nevidíme budoucnost SRH mimo Jugoslávii. Přejeme si jasně říci, že se neoddělujeme od srbského národa jenom proto, že je naší vlastní SRH. Stejně tak, že jsme Srbové nezpochybňuje naše city vůči SRH.*“³¹³

Z oficiálních vyjádření kninského politického vedení byla patrná obava z dopadů eskalace kosovské krize a s ní souvisejícího národnostního napětí na etnické vztahy nejen v Chorvatsku, ale i v celé Jugoslávii. Další řečníci na kninské tribuně varovali před nárůstem vzájemného rozdělení, nenávisť a dalšími rozkoly. Shromáždění v centru města se neslo v převážně projugoslávském duchu, o čemž svědčí i četné projevy podpory osobě federálního premiéra Ante Markoviće. Ani při této příležitosti však nechyběly, zvláště ke konci oficiální části mítinku, kdy byl přítomný dav vyzván k rozchodu, značně podrážděná a útočná hesla z úst několika desítek účastníků („*Zradili jste Srbsko*“, „*Pryč s Kučanem a Račanem*“, „*Chceme pravdu*“).³¹⁴

Vzhledem k viditelným projevům nespokojenosti a obav, které se nevyhnuly ani této akci v Kninu, zůstává otázkou, jakým způsobem se promítly dopady faktického zániku SKJ a následných kosovských střetů na celkové rozpoložení většiny příslušníků srbské komunity

³¹² Program bez represije, *Vjesnik*, 29. 1. 1990, s. 1.

³¹³ RADULOVIĆ, Srđan: *Zbor za Jugoslaviju, Slobodna Dalmacija*, 2. 2. 1990, s. 5.

³¹⁴ RADULOVIĆ, Srđan: *Zbor za Jugoslaviju, Slobodna Dalmacija*, 2. 2. 1990, s. 5.

v Chorvatsku. I přes poklidný a značně umírněný tón kninského shromáždění nelze za aktuální znalosti pramenů ani odhadnout, v jakém poměru se jednalo i vzhledem k ne příliš početným, ale jasně formulovaným transparentům („*Chceme jednotný Svaz komunistů – nechceme svaz svazů*“, „*Slobo a Ante, zachovejte Jugoslávii*“, „*Nedáme Kosovo*“) o první jasnější příklon k Miloševićově politice a nakolik o pouhou součást širších, spontánně a obecně motivovaných výrazů obav o další osud otřesené jednoty jugoslávského státu. Kombinace a mísení často různorodých motivů, zvláště patrné ve spojování Miloševićovy a Markovićovy politiky, však jasně vypovídá, že hovořit již v této době o srbském etniku v Chorvatsku jako o jednoznačně vyprofilovanému předvoji Miloševićových taktických úvah je krajně zjednodušující. Takový výklad událostí let 1989-1990 je silně zavádějící a prizmatem pozdějších událostí ovlivněný pohled na základní kontury srbsko-chorvatských vztahů v Chorvatsku v závěrečném období komunistické vlády.³¹⁵

I přes značné nejasnosti kolem vztahu většiny srbského národa v Chorvatsku k Miloševićově vedení však nelze také přehlédnout patrné snahy některých jemu podřízených politických kruhů o využití náhlých projevů znepokojení a nesouhlasu v řadách přečanských Srbů. Přestože nelze určit, nakolik silná a rozšířená byla mezi nimi v prvních měsících roku 1990 podpora Miloševićova kurzu, bylo stále patrnější, že po zániku SKJ byla v chování řady přečanských Srbů patrná snaha o nalezení nového integrujícího faktoru, jenž by nahradil sjednocující roli jugoslávské komunistické strany. V atmosféře značných nejistot, které posilovaly i obavy z dopadů politického pluralismu a strach z případného příklonu SKH k nacionálnímu programu po krachu jednání XIV. sjezdu SKJ, se začala část nacionálně orientovaných Srbů v Chorvatsku obracet na srbské vedení jako na svého garanta, nebo hledala možnost zajištění svých národnostních práv skrze konstituování vlastní politické organizace.³¹⁶

Strach z následků eskalujícího kosovského dramatu se staly námětem shromáždění v Karlovcí, které se za účasti dvou až tří tisíc osob konalo na tamějším autobusovém nádraží 4. února 1990. Několik dní předtím nacházeli obyvatelé tohoto historického města v Chorvatsku ve svých poštovních schránkách písemné výzvy k účasti na mítinku, jenž měl prezentovat *skutečnou pravdu* o aktuálním stavu v kosovské oblasti. Osten kritiky byl přitom namířen vůči „*byrokraticko-separatistickému*“ vedení Chorvatska, které údajně „*podporuje*

---

³¹⁵ K této interpretaci nejnověji viz BARIĆ, Nikica: *Uspon i pad Republike Srpske Krajine (1990.-1995.)*. In: LUKIĆ, Renéo, RAMET, Sabrina P., CLEWING, Konrad: *Hrvatska od osamostaljenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi*. Zagreb 2013, s. 87-88.

³¹⁶ JAJČINOVIĆ, Milan: *Tragična mogućnost izbora, Danas*, č. 416, 6. 2. 1990, s. 17-19.

kontrarevoluci a terorismus“ albánské iredenty. V textu neznámého autora pocházejícího pravděpodobně z Vojvodiny byla patrná snaha využít událostí v Kosovu jako důkazu nastávající hrozby pro další osud Jugoslávie a s tím spojeného ohrožení srbského národa v Chorvatsku. Autor si v této souvislosti neodpustil prognózu dalšího vývoje, pokud nedojde k urychlené změně politiky Chorvatska a Slovinska: „*Kosovo by se připojilo k Albánii, Srbsko by se rozpadlo, Slovinsko by bylo samostatné či by se připojilo k nějakému jinému státu a Chorvatsko by se stalo nezávislým státem mimo hranice Jugoslávie. Už jednou vaši předci v jednom takovém [Chorvatsku] byli. Děkuji, již nikdy více!*“³¹⁷

Samotné shromáždění nakonec proběhlo v poklidném duchu a nechyběly na něm ani podobné znaky jako v případě několik dní starého kninského protestu. Do Karlovce nakonec dorazili i obyvatelé okolních obcí, kteří vzhledem k absenci formální organizace a programu diskutovali mezi sebou o aktuální situaci či vyslechli některý ze spontánních projevů přítomných osob. Někdejší funkcionář z blízkého Vojniče tak například veřejně odsoudil politiku slovinské a chorvatské mocenské špičky, která podle něj výrazně přispívá k narůstající krizi. Kromě požadavku urychlené stabilizace stavu v Kosovu vyjádřil mimo jiné, přerušován aplausem, i podporu politice Ante Markoviće, na což přítomní reagovali skandováním „*Ante, Ante!*“. Pravděpodobně kvůli obavám, že by mítink v Karlovcích mohl být kompromitován ať už ze strany médií či z nejvyšších politických kruhů a jistě i vzhledem k celkové atmosféře, která na shromáždění panovala, neměly projevy otevřený nacionalistický charakter. Značně heterogenní dav, v němž pouze několik stovek přítomných aktivně reagovalo na různá vystoupení a jehož nemalou část tvořili také evidentně spíše zvědaví a pasivně přihlížející obyvatelé Karlovce, totiž ani zdaleka nepřipomínal podobné mítinky *antibyrokratické revoluce*, o čemž vypovídá i nesrovnatelně nižší počet národních symbolů či portrétů Slobodana Miloševiče. I přesto však byl patrná převažující upřímná obava a solidarita s kosovskými Srby. Pokusy o radikální a extrémistickou rétoriku však byly odmítnuty hlasitým nesouhlasem a hvízdáním. Dav dokonce rozčíleně odsoudil pokřikem „*provokatéři*“ výroky jednoho z přítomných, který požadoval, aby byli postupně zabití všichni Albánci, Slovinci a Chorvaté. V samotném závěru však bylo dvojicí účastníků, kteří byli s největší pravděpodobností součástí neoficiální koordinační skupiny celého shromáždění, oznámeno konání podobného projugoslávského shromáždění o měsíc později na Petrově hoře, na které má být pozván i Slobodan Milošević. V konečném prohlášení, jež bylo adresováno politickým orgánům Jugoslávie, Srbska a Chorvatska, se ostře odsuzovala „*zrada Jugoslávie*“, kterou

---

³¹⁷ Tamtéž, s. 19.

mají na svědomí slovinské a chorvatské *zbyrokratizované elity*, a žádalo se okamžité ukončení „*asimilace Srbů v Chorvatsku*“. Záhy poté se však dav zcela poklidně a bez jakýchkoliv dalších incidentů rozešel.³¹⁸

Několik dní trvající napětí v Kosovu definitivně potvrdilo a v konečném důsledku značně vyostřilo faktickou roztržku mezi Miloševićovým táborem a politickou nomenklaturou v Lublani a Záhřebu. Vzájemné vztahy, které se po krachu posledního sjezdu SKJ ocitly fakticky na bodu mrazu, se nyní zvrhly v zcela otevřenou politickou válku. Kromě již zmíněného lednového prohlášení SKH, které vyzývalo k urovnání kosovské krize v demokratickém a tolerantním duchu, se chorvatská politická elita rozhodla v této záležitosti učinit i konkrétní kroky. Počátkem února 1990 oznámil předseda republikového předsednictva Ivo Latin, že příslušné orgány SRH se po vzoru Slovinců rozhodly nevyslat do revoltující oblasti speciální policejní jednotky.³¹⁹ Chorvatští politici se tak rozhodli důsledně trvat na politickém řešení celé krize a proti všem dosavadním zvyklostem odmítli podpořit bezpečnostní pacifikaci kosovského regionu. Dosavadní politiku srbského vedení záhy odsoudily i další společensko-politické organizace v Chorvatsku, žádající přitom změnu přístupu vůči albánskému obyvatelstvu. Ve Splitu dokonce proběhly za účasti několika stovek příslušníků zdejší albánské komunity demonstrace, které měly vyjádřit solidaritu s jejich kosovskými soukmenovci.³²⁰

Dosud nevídaná dávka aktivity a otevřený nesouhlas s Miloševićovými kroky z nejvyšších pater chorvatské politiky vyvolaly v srbských politických kruzích nebyvalou dávku rozhořčení. Často spíše v pozadí působící srbský prezident Slobodan Milošević tentokrát vystoupil s ostrým projevem, ve kterém stanoviska Lublaně a Záhřebu přirovnal k faktické velezradě a podpoře terorismu v Kosovu. Na zasedání jedné z komor jugoslávského parlamentu vedoucí srbské delegace Miloš Aleksić tvrdě zaútočil nejen na předsedu federálního předsednictva Janeze Drnovšeka, ale i na poslední kroky slovinské a chorvatské mocenské elity.³²¹

Na rapidní nárůst nejistoty a nespokojenosti mezi srbskou komunitou v Chorvatsku na přelomu ledna a února 1990 se pokusili přední chorvatští funkcionáři zareagovat aktivními diskuzemi v oblastech, ve kterých byla míra nesouhlasu s postupem SKH v posledních týdnech nejmarkantnější. Přestože se ještě pár dní po krachu SKJ zdálo, že se Račanovo

---

³¹⁸ *Neslaganje s rukovodstvima, Vjesnik*, 5. 2. 1990, s. 5; BABIĆ, Jasna: *Upotreba straha, Danas*, č. 417, 13. 2. 1990, s. 10-11.

³¹⁹ *Odgođeno slanje „specijalaca“ iz SRH, Vjesnik*, 2. 2. 1990, s. 1.

³²⁰ *Kosovo podijelilo Jugoslaviju, Vjesnik*, 2. 2. 1990, s. 6.

³²¹ PROFACA, Mario: *Od zakletve do veleizdaje, Start*, č. 550, 17. 2. 1990, s. 42-44.

vedení vyhne hlubšímu rozkolu ve svých řadách,³²² brzy se i na příkladu mítinků v Kninu a Karlovcí ukázalo, že se situace stává nadměru komplikovanou. Aktivní a politicky stále se jasněji krystalizující přístup Svazu komunistů Chorvatska k aktuálním otázkám mu sice na jedné straně postupně přinášel renomé i uznání, na straně druhé však vyvolával řadu negativních reakcí v převážně Srby osídlených regionech. Straničtí funkcionáři v čele s Račanem se museli během těchto často velmi bouřlivých a emocionálně vyhocených rozprav soustředit na tři hlavní body, které dominovaly kritickým připomínkám z těchto krajů. Jednalo se nejen o kosovskou krizi a následky rozpadu SKJ, ale i neskrývaný strach z nárůstu nacionalistických vášní v důsledku zavedení vícestranického systému.³²³

Předseda SKH navštívil první polovině února 1990 mimo jiné Knin nebo Donji Lapac, kde se rozhodl zodpovědět na otázky nejen místních straníků, ale i pracovníků zdejších podniků. Vzhledem k událostem posledních týdnů musel Račan opakovaně ujišťovat viditelně znepokojené obyvatele těchto měst, že současná politická elita vidí jednoznačně i nadále budoucnost Chorvatska v rámci Jugoslávie. Stejně tak se snažil přesvědčit členy strany, že se chorvatská delegace snažila během celého sjezdu postupovat nanejvýš konstruktivně a kompromisně. Stejně jako během návštěv jednotlivých částí Chorvatska na začátku ledna 1990 musel i tentokrát šéf chorvatských komunistů vysvětlovat, že rozhodnutí o zavedení vícestranického systému neznamena ústupek opozici, ale politickou nezbytnost. Své komentáře k tomuto tématu však musel nyní Račan vzhledem k viditelným obavám příslušníků srbského národa doplnit i o důrazné garance, že Svaz komunistů Chorvatska bude i nadále odhodlaným garantem národnostní rovnoprávnosti a nehodlá se transformovat v nacionálně orientovanou stranu. Opakovaně také odmítal absurdní nařčení z podpory albánské iredenty.³²⁴

Račan na rozdíl od dlouhé řady svých předchůdců ve vrcholné stranické funkci nepřijížděl do těchto oblastí jako velkolepě vítaný a poctami ověčený čelný funkcionář. Zvláště dramatické byly některé rozhovory s pracovníky kninského závodu TVIK, kde byl mimo jiné opakovaně vyzván k podání demise. Jeden z řečníků frustrovaně poukázal na skutečnost, že zatímco se chorvatští komunisté zasazují o demokratická práva kosovských Albánců, nejsou schopni věnovat stejnou pozornost otázkám srbského národa v Chorvatsku.³²⁵

---

³²² PODGORNIK, Branko: *Ipak mir u kući*, *Vjesnik*, 30. 1. 1990, s. 6.

³²³ LOVRIĆ, Jelena: *Hrvatski ključ za Jugoslaviju*, *Danas*, č. 417, 13. 2. 1990, s. 7-9.

³²⁴ *Podvale o navodnoj izdaji*, *Vjesnik*, 13. 2. 1990, s. 6; *Reformom u zajedništvo*, *Vjesnik*, 14. 2. 1990, s. 6.

³²⁵ MARINKOVIĆ, Gojko: *Rasap komunista Hrvatske*, *Danas*, č. 418, 20. 2. 1990, s. 13.

Členové stranického vedení se během svých cest správně snažili upozorňovat i na často přehlíženou, ale pro současné pozice SKH charakteristickou rovinu posledních událostí. Račan zcela otevřeně v Kninu přiznal, v jak složité situaci se nyní špička SKH vzhledem k protichůdným reakcím napříč Chorvatskem nachází. Zatímco řada funkcionářů kritizovala údajný nedostatek rozhodnosti a energického vystupování zvláště během jednání sjezdu SKJ, zvláště ze srbských okresů se pak na účet Račanovy skupiny valila kritika za účast na rozbíjení jednotné komunistické strany.³²⁶ Vývoj událostí dával předsedovi SKH za pravdu. Stranický aparát totiž například takřka současně registroval žádosti z Gospiće či Donjiho Lapacu, jejichž autoři pod hrozbou vystoupení ze strany volali po obnově soudržnosti v rámci SKJ, a na druhé straně musel přijmout prohlášení komunistů v Záhřebu, kteří jednoznačně odmítali jakékoliv další pokusy o dohodu s *dogmatiky*.³²⁷

Velmi závažné dilema, před kterým se Svaz komunistů Chorvatska ocitnul, se výrazně zintenzivňovalo v atmosféře vyostřené předvolební kampaně, která se v polovině února 1990 začala po skončení náročného legislativního procesu nezadržitelně blížit. Račanova strana tak musela svou pozornost bez ohledu na závažnost situace obrátit zcela jiným směrem. I přes některé jasné signály si přitom řada současníků neuvědomovala, že srbská otázka se v následujících měsících stane ústředním problémem chorvatského státu.

10.2. Cesta k svobodným volbám

Dva měsíce trvající legislativní maraton spěl v polovině února 1990 ke svému nezadržitelnému konci. Záhřebský sabor se po několika poválečných dekádách spíše ceremoniálního působení konečně stal místem intenzivních a pro budoucí osud země zásadních rozprav. Náhlá pozornost, které se zákonodárnému sboru v této době dostalo, navíc naplno ukázala značně protichůdné názory jeho členů a poskytla chorvatské veřejnosti jednu z prvních ukázek počínající parlamentní demokracie, tentokrát však ještě stále v režii současné politické nomenklatury.

Prvním konkrétním výsledkem rozsáhlých změn politického systému byla oficiální registrace osmi politických stran 5. února 1990, jež se konala v prostorách chorvatského republikového ministerstva vnitra. Této nepochybně přelomové události soudobých politických dějin přitom nechyběla určitá dávka symboliky. Formální potvrzení existence pluralitní politické scény se odehrávalo v sále, kterému dominoval rozměrný Titův portrét.

---

³²⁶ Tamtéž, s. 13.

³²⁷ *Nema kompromisa s dogmatima, Vjesnik*, 1. 2. 1990, s. 7.

Pod podobiznou jugoslávského vůdce tak zástupci hlavních politických subjektů v Chorvatsku podepisovali dokument, který ve svém důsledku znamenal faktický konec systému, jehož hlavním tvůrcem a symbolem byla osoba shlížející na přítomné z nástěnné fotografie. Kromě představitelů Chorvatského demokratického společenství, Chorvatského sociálně liberálního svazu, Veselicovy Chorvatské demokratické strany a dalších menších opozičních uskupení, byla registrace předána i zástupcům Svazu komunistů Chorvatska a socialistického svazu. Nominálně stále existující monopol komunistů tak přestal tímto dnem fakticky existovat.³²⁸

Vzácná chvíle harmonického setkání mezi předáky opozice a představiteli režimu však nedokázala zakrýt spory ohledně protichůdných názorů na konečnou podobu volebního zákona. Pracovní komise pověřená jeho formulací, jejíž součástí byli kromě předních právních expertů Branka Smerdela a Smiljka Sokola i zástupci UJDI (Branko Horvat, Žarko Puhovski), se nakonec rozhodla doporučit zavedení většinového volebního systému. I ze strany členů ústavní komise a řady dalších politických funkcionářů byl většinový systém obhajován jako stabilnější a kvalitnější forma výběru zákonodárců. Vyzdvihována byla i skutečnost, že tato forma umožňuje voličům vybírat si kandidáty na základě jejich osobních a názorových kvalit, nikoliv primárně podle stranické příslušnosti.³²⁹

Představitelé deseti předních opozičních stran se rozhodli 3. února 1990 vystoupit proti přijetí většinového systému. Řada z nich ho totiž považovala vzhledem ke svým výchozím pozicím a celkovým vyhlídkám za diskriminační. Opoziční strany proto žádaly schválení poměrného volebního systému, kterým by se výrazně zvyšovaly šance, že pro většinu z nich nebudou jarní volby znamenat faktickou politickou sebevraždu.³³⁰ V tomto ohledu je v mnoha ohledech vypovídající postoj předáků HDZ. Tudjman a jeho spolupracovníci se sice formálně přidali k protestním hlasům na účet většinového systému, nehodlali však v tomto ohledu podniknout výraznější kroky. Z vyjádření vrcholného funkcionáře HDZ Nevena Jurici bylo více než patrné, že většinový systém považuje za nespravedlivý především pro menší a slabší politické strany. Nepřímo tak potvrdil, že jeho stranu takový systém nijak neohrožuje. Mnohem výrazněji HDZ kritizovalo – vzhledem ke své organizační základně v zahraničí zcela pochopitelně – nemožnost hlasování pro chorvatské emigranty.³³¹ Bylo tak stále patrnější, že špička HDZ již před začátkem volební

---

³²⁸ *Legalizirane stranke, Vjesnik, 6. 2. 1990, s. 1.*

³²⁹ *Jednake šanse u izbornoj utrci, Vjesnik, 25. 1. 1990, s. 6.*

³³⁰ *Protiv izbornog zakona, Vjesnik, 4. 2. 1990, s. 4.*

³³¹ *More zamjerkí, kap pohvala, Slobodna Dalmacija, 7. 2. 1990, s. 15-16.*

kampaně velmi reálně pomýšlela na situaci, že se počátkem května 1990 stane novým politickým hegemonem v Chorvatsku.

Klíčové hlasování o finální podobě volebního zákona a příslušných změnách ústavy měl chorvatský sabor na pořadu dne během dvoudenního zasedání 14. a 15. února 1990. Odpor většiny opozičních stran vztahující se nejen k většinovému volebnímu systému, ale i k zachování tříkomorové struktury parlamentu SRH nakonec nebyl nijak zohledněn. Zákonomárci však schválili celou řadu zásadních změn, které výrazně modifikovaly současnou podobu chorvatského politického systému. Svůj ústavně garantovaný politický a společenský monopol nakonec ztratila nejen komunistická strana, ale i další organizace, včetně socialistického svazu. Kandidáti na příslušné posty již nemuseli procházet zdoluhavou a především nerovnoprávnou verifikací ze strany orgánů SSRNH, které navíc ztratily i svou organizačně-technickou pravomoc. Zaručena byla svoboda politického shromažďování a konec státního dohledu nad sdělovacími prostředky.³³²

Přestože dokázali členové Saboru SRH přijmout klíčová zákonná opatření otevírající cestu k jarním vícestranickým volbám ve značně krátké lhůtě, nebyl rozhodně tento dvouměsíční legislativní proces přímočarou a předem jasně definovanou procedurou. Jednou z nejhroliivěji projednávaných otázek byla otázka garance rovnoprávného postavení v Chorvatsku žijících národů a národnostních menšin. Současná mocenská elita si velmi dobře uvědomovala, že nadcházející volební klání zásadně změní nejen politickou mapu SRH, ale že díky působení a stále patrnější převaze nacionálně orientovaných stran lze očekávat, že se řada voličů bude během hlasování nepochybně řídit i národnostní příslušností kandidátů. Během dvoudenní únorové schůze parlamentu strhla na sebe tato otázka značnou pozornost. Republiková vláda totiž přišla s iniciativou, která měla předem zaručovat důrazné respektování etnické struktury v jednotlivých volebních okrscích. V případě, že by národnostní složení okresních skupštin po volbách neodpovídalo národnostnímu rozdělení v dané oblasti, měly být vypsány doplňovací volby. Zákonomárci se dlouhé hodiny přeli o významu takového opatření. Nezabývali se přitom jen konkrétní realizací tohoto návrhu, ale hlavně polemizovali o jeho smyslu a dopadech. Mnozí z nich totiž odmítali další, již tak značně vyhocenou a citlivou, národnostní profilaci politické reprezentace v Chorvatsku. Nemálo bylo i těch, kteří se ve shodě s dosud zažitým vnímáním této otázky odmítli považovat za představitele jednoho z etnik. Nejbouřlivější polemika se ovšem strhla poté, co vrcholný funkcionář z Kninu Jovo Kablar – jenž byl před několika dny hlavním řečníkem na

---

³³² *A sad, višestranački izbori, Vjesnik*, 16. 2. 1990, s. 1, 6.

zmíněném shromáždění v tomto městě – žádal přijetí tohoto zákona, který by podle něj dokázal uchránit zvláště srbský národ před hrozbou chorvatského nacionalismu symbolizovaného Franjou Tudjmanem. V replice na toto Kablarovo vystoupení však jeden z přítomných zákonodárců, který se k nemalému překvapení svých kolegů označil za člena HDZ, odmítl údajně šovinistický charakter této strany. Místy emocemi přespříliš ovlivněná diskuze nakonec skončila odmítnutím vládní iniciativy. O dodržování národnostní rovnoprávnosti se měly starat příslušné komise, které se zřizovaly v rámci každé místní skupštiny.³³³

Přijetím volebního zákona a dodatků k republikové ústavě skončilo v Chorvatsku období radikálních zásahů do současné podoby politického systému, které bylo zahájeno prosincovým rozhodnutím stranického předsednictva povolit konání svobodných vícestranických voleb. V druhé polovině února 1990 se tak jednotlivé politické strany mohly začít připravovat na dvouměsíční intenzivní kampaň, ve které jim byla díky sérii přijatých zákonných opatření konečně umožněna a garantována svobodná politická aktivita. Již 24. února 1990 mohli uchazeči o politické funkce začít se sháněním podpisů, jejichž předem určený počet představoval nově jedinou podmínku k zapsání kandidáta na volební listiny.³³⁴ Během následujících šedesáti dnů tak mohl naplno probíhat boj nejen o 360 míst v záhřebském saboru, ale především o budoucí směřování Chorvatska a tím i celé jugoslávské federace.

---

³³³ Sporna „srazmjerna zastupljenost“, *Vjesnik*, 15. 2. 1990, s. 6; RAJIĆ, Vlado: *Sabor, Vjesnik*, 15. 2. 1990, s. 1; ČULIĆ, Marinko: *Saborsko novo ruho, Danas*, č. 418, 20. 2. 1990, s. 10-11.

³³⁴ *Počela izborna utrka, Slobodna Dalmacija*, 25. 2. 1990, s. 2.

11. Předvolební kampaň (únor – duben 1990)

11.1. Chorvatské demokratické společenství: „Chorvatský národ nepoklekne před žádnými výhrůžkami“

Předáky Chorvatského demokratického společenství zastihla blížící se předvolební kampaň v době, kdy se horečně připravovali na první sněm HDZ. Tudjman a jeho spolupracovníci přikládali tomuto vrcholnému setkání strany mimořádnou důležitost hned z několika důvodů. Podle jejich plánů se mělo jednat nejen o velkolepou ukázkou síly a vzrůstajícího sebevědomí HDZ, ale také i o symbolické setkání a v jistých ohledech i sloučení Chorvatů ze zahraničí s těmi ve vlasti. Důraz na spektakulární podobu dosud nejrozsáhlejší akce HDZ se odrazily i v poměrně dlouhých přípravách celého shromáždění, kterými se Tudjmanovo vedení zabývalo nepřetržitě od konce prosince 1989.³³⁵ Navíc skutečnost, že se oficiální počátek volební kampaně přesně na den kryl se zahájením prvního stranického sjezdu, poskytoval špičce HDZ unikátní příležitost představit základní programové a názorové postoje ve slavnostní a značně euforické atmosféře, a to navíc za mimořádné pozornosti médií i široké veřejnosti.

Událost nemající dosud na dynamicky se rozvíjející chorvatské pluralistické scéně obdoby představovala z mnoha ohledů výzvu nejen pro samotné organizátory, ale i pro vládnoucí garnituru. Obzvláště eminentní zájem Tudjmanovy skupiny o účast chorvatských emigrantů, z nichž řada byla pro komunistický režim *persona non grata*, se mohl zdát jako krajně problematický bod. Bezpečnostní orgány však projevily v době radikálních politických obrátů nebyvalou blahosklonnost. Během jednání mezi republikovým ministrem vnitra Vilimem Mulcem a vycházející hvězdou HDZ Stipe Mesićem se podařilo nalézt oboustranně přijatelné řešení. Všem zahraničním hostům měla být vydána povolení k přechodnému pobytu na chorvatském území, nesměli mezi nimi ovšem být osoby obviněné z válečných zločinů, tedy zástupci nejradikálnějších složek chorvatské emigrace.³³⁶ Na pozdější tiskové konferenci odmítli zástupci ministerstva údajné fámy o tajném *dealu* bezpečnostních složek s nejsilnější opoziční stranou. Současně však potvrdili, že při této příležitosti umožnili 52 osobám přechod přes státní hranice, jelikož u nich nebyl shledán důvod k zamítnutí takové žádosti.³³⁷

³³⁵ MANOLIĆ, Josip, c. d., s. 136; PERIĆ, Ivo: *Političko ozračje u vrijeme osnivanja i početnog djelovanja Hrvatske demokratske zajednice*. In: MIJATOVIĆ, Anđelko: *Deset godina Hrvatske demokratske zajednice*. Zagreb 2000, s. 74-76.

³³⁶ HUDELIST, Darko, *Tudjman*, c. d., s. 660-662, MANOLIĆ, Josip, c. d., s. 137.

³³⁷ *Pištoltj nije bio opasan*, *Vjesnik*, 30. 3. 1990, s. 6.

Mediálně nepříznivý obraz HDZ a v některých kruzích stále velmi silné odmítání renesance chorvatského nacionalismu výrazně přispěly k tomu, že jakákoliv aktivita Chorvatského demokratického společenství byla přijímána se značnou opatrností a kontroverzemi. O podmínkách, ve kterých Tudjman a jeho spolupracovníci dokončovali přípravy na první kongres HDZ, hovoří jistě i fakt, že takřka všechny přední záhřebské pěvecké sbory odmítly zpěvem chorvatské hymny celou akci zahájit.³³⁸

První sjezd opozičního politického uskupení v Chorvatsku byl za účasti 1760 delegátů a více jak tří set hostů zahájen 24. února 1990 v prostorách záhřebského paláce *Vatroslav Lisinski*. Během úvodního večera vystoupil s hlavním – a jak se později ukázalo i nejkontroverznějším – projevem předseda HDZ Franjo Tudjman. Zaměřil se v něm na programově-ideové představení strany a vnímání některých velmi citlivých historických i aktuálních problémů.

Tudjman považoval Chorvatské demokratické společenství za jedinou politickou stranu, která dokázala do svého programu jasně zakomponovat požadavek chorvatského národa žít ve svých přirozených a historických hranicích. Na rozdíl od ostatních politických subjektů prý HDZ důsledně trval na právu na sebeurčení a na státní suverenitu. Bosnu a Hercegovinu označil přitom za národní stát Chorvatů. Během části zabývající se historickým vývojem chorvatského státu přišel Tudjman s později hojně citovaným a často i překrucovaným výrokem. Prohlásil totiž, že ustašovská NDH nebyla pouze zločineckým výtvorem, ale i „výrazem historických tužeb chorvatského národa po svém vlastním samostatném státu“.³³⁹ Tuto pasáž se však snažil vyvážit zdůrazňováním ideové syntézy HDZ, která vychází z více jak stoleté tradice chorvatského politického myšlení. Kromě Starčevićova a Radićova odkazu do ní podle Tudjmana patří i pokrokové myšlenky chorvatské levice. Zvláště Tudjmanova reflexe posledně zmiňovaného myšlenkového pilíře je důležitá pro pochopení postoje, který část špičky HDZ zaujímal vůči hroutícímu se režimu a který se do určité míry odrazil i v následující volební kampani. Tudjman totiž opět vyzdvihl přínos, který pro chorvatskou státnost představují rozhodnutí AVNOJ a ZAVNOH z doby druhé světové války. Jeho ideály však označil za oslabené a výrazně zdiskreditované kvůli centralistickým a utopistickým tendencím komunistické vlády. Přiznal však Titově vládě zásluhu na teritoriální integritě Chorvatska a považoval tento státní rámec za základ pro další rozvoj. V tomto ohledu interpretoval současné útoky na Titovu osobu jako zúčtování s jeho

³³⁸ DOMLIJAN, Željko: *Visoko podignimo zastavu. Hrvatska – od negacije do priznanja*. Zagreb 2010, s. 65.

³³⁹ Doslovné znění úvodní části Tudjmanova projevu otiskl pouze deník *Večernji list*. Viz *Što je bila NDH?*, *Večernji list*, 25. 2. 1990, s. 3.

pojetím federalismu, který podle Tudjmana srbské veřejné mínění nedokázalo nikdy akceptovat. Odmítal ale současně hájit kult osobnosti jugoslávského vůdce. V závěrečném hodnocení dosavadní činnosti strany neopomněl šéf HDZ sebevědomě prohlásit, že pevně věří ve volební vítězství.³⁴⁰

Tudjmanova slova o právě zahájeném vrcholném setkání HDZ jako konkrétním projevu „*duhovní jednoty*“ mezi Chorvaty ve vlasti a v emigraci měla dokazovat následná vystoupení stranických představitelů ze zahraničí. Zvláště zástupce severoamerických organizací Ante Beljo otevřeně poukazoval na dosud značně tabuizovanou protiemigrantskou činnost jugoslávských diplomatických zastupitelstev a tajných služeb. Zároveň však vyjádřil Tudjmanem často akcentovanou nutnost národního smíření a překonání traumat vyplývajících ze složitých událostí druhé světové války.³⁴¹

Výrazně euforickou atmosféru panující během obou jednacích dnů doplňovala dosud v takové míře a koncentraci nevídaná přehlídka chorvatských národních symbolů, mezi kterými vynikal historický státní erb či vlajky bez socialistických odznaků. Místy frenetické výbuchy nadšení vyvolávaly právě výroky týkající se národnostní otázky. I bez explicitního vyjádření přitom bylo jasné, že velká většina těchto vystoupení se týká soužití se Srby v Chorvatsku. Čelný funkcionář HDZ Vladimir Šeks tak mimo jiné navrhol, aby bylo Chorvatsko prohlášeno státem chorvatského národa a všech osob, které by požádaly o chorvatské občanství. Šeks se tím přímo dotýkal velmi citlivé otázky ústavní definice chorvatské státnosti, kolem které se zvedla vlna bouřlivých reakcí již v polovině roku 1989. Šeks v tomto ohledu také uvedl, že obyvatelé Chorvatska by měli mít povinnost hájit jeho státní suverenitu a integritu.³⁴²

Nadmíru vyhrocené ovzduší celého sněmu se podepsalo i na jednoznačných projevech netolerance. O skutečném rozpoložení nemalé části osob v sále vypovídal hlasitý nesouhlas a odmítání, kterým byl doprovázen návrh duchovního Ante Bakoviće, aby byla příslušníkům srbského národa adresována výzva k míru, lásce a přátelství. Předsedající Vladimir Šeks nakonec Bakoviće kvůli stupňujícímu se napětí v sále přerušil a odebral mu slovo (!). Do celé záležitosti zasáhl sám Tudjman, a to způsobem, jenž v mnohém vypovídá nejen o jeho osobním postoji, ale i o celkovém přístupu a argumentaci HDZ k této otázce v následujících měsících. Předseda strany sice Bakovićovo prohlášení podpořil, ale žádal zároveň i jeho

---

³⁴⁰ Dr. Franjo Tuđman: *Sabor HDZ – povijesni čin*, *Vjesnik*, 25. 2. 1990, s. 3.

³⁴¹ *Premostiti podjele, Slobodna Dalmacija*, 25. 2. 1990, s. 3.

³⁴² Dr. Franjo Tuđman: *Sabor HDZ – povijesni čin*, *Vjesnik*, 25. 2. 1990, s. 3.

úpravy, aby bylo jasné, že „*si nepřejeme ohrožovat Srby (...), ale žádáme, aby Srbové respektovali naši chorvatskou suverenitu.*“³⁴³

Dvoudenní nejvyšší setkání členů a sympatizantů HDZ skončilo potvrzením Franji Tudjmana ve funkci předsedy HDZ a volbou dalších členů stranického vedení. O postech místopředsedů se nakonec rozhodovalo veřejným hlasováním, přestože již delegáti označili své volební lístky. Členy vedení se tak stali akademik Dalibor Brozović, Josip Manolić, Vladimir Šeks, Anto Baković, Perica Jurić a ve funkci tajemníka Stipe Mesić.³⁴⁴ Řada z nich se již za tři měsíce ocitne v nejvyšších státních funkcích a výrazně tak ovlivní chorvatskou politiku v následujících letech.

Krajně odmítavé a negativní reakce, které na účet Chorvatského demokratického společenství zaznívaly ještě dlouho po skončení jeho prvního sněmu, silně ovlivnily i výroky Franji Tudjmana v prvním velkém rozhovoru pro přední záhřebský deník *Vjesnik*. Teze předsedy HDZ byly charakteristické nejen značně sebevědomým a cílevědomým vystupováním, ale i velmi otevřenými názory na některé národnostní a státoprávní otázky. Vztahy v Jugoslávii lze podle Tudjmana řešit „*pouze a výlučně na ryze konfederativních základech*“. Konsenzuální rozhodování je potřeba zachovat po zkušenostech s Miloševićovou politikou ve všech otázkách, které by mohly vést k výraznému narušení politické nebo hospodářské suverenity republik. Tudjman nevyklučoval ani možnost odtržení od Jugoslávie v případě, že se některá z republik bude cítit v tomto svazku poškozována. Pro strategii a celkový postoj HDZ v následujících měsících je důležitá teze o teritoriálním rozsahu Chorvatska, kterou Tudjman poprvé formuloval v *Prohlášení* z listopadu 1989 a nyní ji opět, stejně jako ve svém úvodním projevu na shromáždění HDZ dále rozváděl. Tudjman se snažil formulaci požadavků na přirozené a historické hranice chorvatského národa interpretovat jako logický výsledek bytostného ohrožení avnojevských pilířů jugoslávského státu ze strany Miloševiče a následných velkosrbských plánů Vuka Draškoviće a Vojislava Šešelje. Tudjman tak poněkud licoměrně tvrdil, že HDZ vzneslo tuto problematiku na pořad dne až v důsledku dezintegračních procesů posledních let. Podle Tudjmana je na místě si za zcela otevřených pokusů o narušení základů jugoslávského státu uvědomit, že hranice chorvatského národa nelze redukovat pouze na území SRH, ale že na základě současné ústavy Bosny a Hercegoviny je i tato republika národním státem Chorvatů. Muslimy přitom Tudjman označil za „*součást chorvatského národního korpusu*“. Tyto své dosud nebývale explicitní představy a postoje se Tudjman snažil vyvažovat důrazem na nutnost demokratického řešení

³⁴³ „*Nije san, već stvarnost, Vjesnik, 26. 2. 1990, s. 6.*

³⁴⁴ „*Hrvatski snovi – bez Jugoslavije, Večernji list, 26. 2. 1990, s. 3.*

jugoslávské krize a s ní souvisejících otázek či odmítáním nařčení, že politika HDZ vede k občanské válce, revanšismu či národnostnímu napětí. Vyslovil se také pro klidné soužití se Srby, kterým se musí zajistit rovnoprávné postavení a veškerá práva.³⁴⁵

Víkendové události v kongresovém sále *Vatroslav Lisinski* rozbouřily nejen politické vody Chorvatska, ale i zbytku země. Zatím nevídaná koncentrace otevřeně nacionalistických argumentů a opojení vzbuzovala značné obavy z případných důsledků dalšího posilování pozic HDZ. Hned na počátku předvolební kampaně, ve které se mělo rozhodovat o dalším směřování druhé největší jugoslávské republiky, se tak objevily hlasy poukazující na velmi pochybný až destruktivní charakter Tudjmanovy strany a především na hrozbu, kterou by její případné vítězství znamenalo pro celou Jugoslávii. Velmi ostře zareagovala politická elita Bosny a Hercegoviny, která otevřené pretenze vůči své republice vnímala jako útok na samotné pilíře jugoslávského státu.³⁴⁶ Vojvodinská nomenklatura dokonce vzhledem k obsahu projevů předáků HDZ konstatovala, že není důvod nadále otálet se zákonnými opatřeními proti další činnosti této strany.³⁴⁷

Chorvatská mocenská špička zaujala podobně ostré stanovisko. Kromě dalších pokusů kriminalizovat celou událost a opět tak jednat primárně na základě současných mocenských pozic,³⁴⁸ však začala – zvláště v podání Ivici Račana – stále jasněji krystalizovat snaha chorvatských komunistů o převedení střetu s HDZ na názorovou a ideovou rovinu. Račanovo vystoupení na tiskové konferenci 26. února 1990 sice nepostrádalo ostře kritický náboj a mnohdy evidentní snahu výrazně zdiskreditovat nacionalistické ideje HDZ, nezaznělo v něm však ani v náznaku zpochybnění jeho stranické legality či náznaky konkrétnějších zásahů. Račan se v bojovném duchu snažil poukázat na anachronický a v mnoha ohledech nenávislný charakter řešení, které Tudjmanova strana nabízí. Mnohé teze z víkendového sněmu označil za pošlapávání základních lidských práv, a to od těch občanských až po národnostní. Zcela odmítl Tudjmanův argument, že s formulacemi nacionálních aspirací přišlo HDZ až v důsledku destabilizace Jugoslávie srbskými nacionalisty: „*Neoustašovské myšlenky se nemohou ospravedlňovat neočetnickými a obráceně.*“ Garance rovnoprávnosti a práv Srbů ze strany HDZ pak označil Račan vzhledem k těmto skutečnostem za cynické. Za urážku

---

³⁴⁵ SINKOVIĆ, Jadranko: *Dr. Franjo Tuđman: Imamo najhrvatskiji program, Nedjeljni Vjesnik*, 25. 3. 1990, s. 9-10.

³⁴⁶ *Tuđman otvara vrata fašizmu, Slobodna Dalmacija*, 28. 2. 1990, s. 5; *Udar na BiH, Slobodna Dalmacija*, 28. 2. 1990, s. 5.

³⁴⁷ *Predlažu zabranu, Vjesnik*, 3. 3. 1990, s. 4.

³⁴⁸ Viz iniciativa republikové vlády na zahájení případného policejního vyšetřování: *Da li je sve zakonito, Vjesnik*, 28. 2. 1990, s. 1.

chorvatského národa naopak považoval tezi, podle které byl vznik NDH vnímán jako dlouho očekávané naplnění tužeb o vlastním státu. Takový výrok označil za výmysl z arzenálu velkosrbských a ustašovských kruhů. V závěru pak Račan legendárně charakterizoval HDZ jako „*stranu nebezpečných úmyslů*“.³⁴⁹

Smršť kritiky i veřejného odsuzování v samotném úvodu volební kampaně výrazně ovlivnily podobu Tudjmanovy rétoriky na četných setkáních se stranickými sympatizanty napříč Chorvatskem. Pravděpodobně si velmi dobře uvědomoval, že během svých projevů bude muset zjemnit či korigovat řadu kontroverzních tezí, které zazněly na sněmu HDZ. Takřka na každém ze série předvolebních shromáždění cítil potřebu zdůraznit, že Chorvatské demokratické společenství neusiluje v žádném případě o obnovu či rehabilitaci NDH. V tomto ohledu však často nebyl příliš důsledný. Odmítání nařčení z ožívování ustašovské ideologie opakovaně kombinoval s konstatováním, že jeho výrok měl pouze zdůraznit touhu chorvatského národa po vlastním státu i v dobách druhé světové války. Rozhodl se přitom sice označit NDH za fašistický útvar, příliš však nerozváděl jeho zločinecký charakter a především se nesnažil uklidnit obavy, které dosud mohou tyto reminiscence vyvolat u příslušníků těch skupin, které byly ustašovským terorem nejvíce zasaženy. Mnohdy Tudjman dokázal pragmaticky zdůraznit pouze některou z těchto nastíněných rovin či je kombinovat tak, aby odrážela náladu posluchačů.³⁵⁰ Mimořádná pozornost, kterou Tudjman tomuto tématu věnoval zvláště v průběhu března 1990, však v řadě ohledů jen potvrzovala, že se do určité míry obával dalšího posilování extrémistického image strany a poskytování dalších námětů k diskreditaci vlastní osoby.

Zdálo se, že radikálně nacionalistické nálepky a vnímání HDZ jako krajně pravicové strany se nepodaří Tudjmanovi vzhledem k náladám po prvním sněmu HDZ lehce zbavit. Míra znepokojení a značné radikalizace poměrů v Chorvatsku se však v polovině března 1990 vychýlila nečekaně jiným směrem. Během Tudjmanova vystoupení v Benkovci 18. března 1990, ve kterém žila početná srbská menšina, se dvaadesátiletý Boško Čubrilović vydal k pódiu, kde následně vytáhl plynovou pistoli. Záhy byl davem sražen k zemi a organizátoři setkání později rozčilenému publiku demonstrativně ukázali zbraň se slovy: „*Toto je pistole, kterou měl být zabit dr. Franjo Tudjman*“. V davu se poté strhla potyčka mezi sympatizanty HDZ a přítomnou skupinkou Srbů, kteří již od začátku shromáždění narušovali jeho průběh

³⁴⁹ HDZ – *stranka opasnih namjera*, *Vjesnik*, 27. 2. 1990, s. 1, 6.

³⁵⁰ *Dr. Tuđman: „Smišljena predizborna provokacija“*, *Slobodna Dalmacija*, 28. 2. 1990, s. 32; *Obmanuta javnost*, *Slobodna Dalmacija*, 5. 3. 1990, s. 3; *Ne želimo bivšu NDH*, *Slobodna Dalmacija*, 15. 3. 1990, s. 3; *Ganga za HDZ*, *Vjesnik*, 15. 3. 1990, s. 6; KRUŠELJ, Željko: *Uskrsnuća hrvatskog fundamentalizma*, *Danas*, č., 20. 3. 1990, s. 12.

pokřiky „Ustašovci“, „*Toto je Srbsko*“ či „*Fašisti, zabijeme Tujmana*“. Střet, během kterého se ozvaly i výstřely, si nakonec vyžádal jen několik lehčích zranění.³⁵¹

I přes značné kontroverze, které HDZ svou politikou vyvolávalo, následovala ihned po události v Benkovci série prohlášení ze strany současné politické nomenklatury, která jednoznačně celý incident i pokusy o fyzické napadení Tujmana odsoudila.³⁵² Funkcionáři Chorvatského demokratického společenství však při této příležitosti přešli do nového protiútku. Obvinili místní policejní orgány ze zanedbání bezpečnostních opatření a poukázali na fakt, že se milicionáři snažili v první řadě zpacifikovat občany chorvatské národnosti. Splitská organizace HDZ celý případ charakterizovala jako „*očekávaný výsledek a obvyklý následek násilnické, dobytčnické velkosrbské politiky*“. Kromě požadavku okamžité demise celého politického vedení Chorvatska se v prohlášení dalmatských členů HDZ žádalo dokonce i odtržení Chorvatska od Jugoslávie.³⁵³

Události v Benkovci se výrazně odrazily v mediálním prostředí. Čubrilovićův pokus o útok na Tujmana i celkovou atmosféru na shromáždění řada novinářů označila za atak na demokratické poměry a další vyhrocení předvolební kampaně. Incident dávaly některé komentáře do souvislosti s pokusy o *kosovizaci* Chorvatska, čímž mělo být dosaženo destabilizace zdejších poměrů skrze zneužití nálad zdejší srbské komunity. Stále jasněji začaly být dávány do kontrastu projevy chorvatského nacionalismu v čele s HDZ a paralelní nacionalistické tendence srbských extremistů. Patrná byla v tomto ohledu postupná snaha některých publicistů o diferenciaci obou jevů. Zatímco v projevech velkosrbských radikálů podle nich zaznívaly otevřené požadavky na zatýkání, zabíjení a volání po zbraních, v rétorice HDZ i přes značné obavy, které Tujmanova strana vyvolává, nelze obdobné výhrůžky nalézt. Chorvatský mediální diskurz však zůstával i v této době značně pluralitní a bylo možné v něm najít celé spektrum názorů reagujících na vyostřené poměry předvolební kampaně.³⁵⁴

Přestože některé průzkumy označily benkovackou aféru za bod obratu, kdy se velká část nerozhodnutých voličů přiklonila pod dojmem hrozby srbského nacionalismu právě k Tujmanovi, ovlivnila tato událost vzrůstající preference HDZ jen zčásti. Četné kritiky a evidentní obavy z tábora odpůrců nacionalistických myšlenek či z řad srbské komunity

---

³⁵¹ *Spriječen atentat na Tuđmana, Slobodna Dalmacija*, 19. 3. 1990, s. 3; *Prijetio pištoljem, Vjesnik*, 19. 3. 1990, s. 1.

³⁵² *Posljedice Benkovca, Vjesnik*, 21. 3. 1990, s. 1; *Energična osuda Benkovca, Vjesnik*, 22. 3. 1990, s. 1; „*Slučaj*“ *Benkovac, pljuska demokraciji, Vjesnik*, 23. 3. 1990, s. 1.

³⁵³ *Traže ostavke, Vjesnik*, 21. 3. 1990, s. 6.

³⁵⁴ PAUKOVIĆ, Davor: *Predizborna kampanja u Hrvatskoj 1990. u svjetlu hrvatskog i srpskog novinstva*. In: *Časopis za suvremenu povijest*, č. 1, 2008, s. 26-30.

nemohly zastřít skutečnost, že se Tudjmanově straně povedlo jednoznačným důrazem na nacionální tematiku a s ní souvisejících otázek oslovit nemalou část chorvatské společnosti. Ačkoliv byli předáci HDZ při formulaci cílů a požadavků souvisejících s postavením chorvatského národa v Jugoslávii často velmi nejasní a nekoncepční, již samotná artikulace těchto hesel a značně patetický tón, který svým projevům na toto téma dávali, představovaly zásadní rozchod s dosavadní politickou i společenskou praxí. Atraktivita nacionálně silně zabarvených projevů Tudjmanova vedení se často naopak zvyšovala díky radikálním vizím, které z úst vrcholných předáků HDZ zaznívaly. Ústřední pozici přitom zaujímala právě otázka vztahu Chorvatska k jugoslávskému státu.

Tudjman se k problematice budoucího uspořádání země vyjadřoval sice opakovaně, ale málokdy zcela konzistentně a jasně. Preferoval transformaci Jugoslávie ve volnou konfederaci, která by umožnila Chorvatsku naplnění jeho státní suverenity a garantovala neodcizitelné právo na sebeurčení. Požadavek přirozených a historických hranic nastoloval i přesto, že nikdy nedokázal vysvětlit, jakým způsobem by měl být realizován či nakolik důležitou roli v celkové strategii HDZ hraje. Při odpovědích na tuto otázku Tudjman navíc vždy velmi důsledně zdůrazňoval, že nutnost revize vnitřních poměrů v Jugoslávii zapříčinila až Miloševićova agresivní politika.³⁵⁵ V první televizní prezentaci programu pak Tudjman dokonce vyzval moderátora, aby sám při pohledu na mapu uznal, že současné hranice Chorvatska rozhodně nezahrnují celé teritorium obývané chorvatským národem.³⁵⁶

Absence jasně formulovaného a ucelenějšího stanoviska vůči národnostní a státoprávní otázce velmi často způsobovala řadu nejasností, které se nad budoucími úmysly a kroky Tudjmana a jeho spolupracovníků vznášely. V programových dokumentech či oficiálních stanoviscích stranického vedení bychom například marně hledali radikální požadavky na odtržení Chorvatska od Jugoslávie. Neznamenal to však, že by někteří předáci HDZ nevyužívali této vize podle aktuální potřeby či je nezmiňovali jako eventualitu dalšího vývoje, ve kterém by se Chorvatsko ocitlo v celkově nepříznivých podmínkách. Představa konfederace tak pro mnohé z *jestřábů* uvnitř HDZ představovala pouze dočasné řešení, které mělo v konečném důsledku skutečně vést k samostatnému chorvatskému státu.³⁵⁷ Zvláště místopředseda HDZ Vladimir Šeks často zdůrazňoval, že v případě volebního vítězství jeho strany bude Chorvatsko směřovat k vyhlášení samostatnosti, přičemž málokdy se mu podařilo

---

³⁵⁵ TUĐEN, Branko: *Franjo Tuđman: Na izborima pobjeđujemo – mi!*, *Večernji list*, 10. 2. 1990, s. 9.

³⁵⁶ *Novi „politički začin“*, *Slobodna Dalmacija*, 31. 3. 1990, s. 10.

³⁵⁷ DASKALOVIĆ, Zoran: *Ni rascjep, ni unitarizam*, *Vjesnik (Panorama subotom)*, 7. 4. 1990, s. 6-7, RAJIĆ, Vlado: *Ustav u tajm-autu*, *Vjesnik (Panorama subotom)*, 7. 4. 1990, s. 3; *Što čeka Hrvatsku?*, *Vjesnik*, 11. 4. 1990, s. 6; JAKIĆ, Tomislav: *Nisam zavijao s vukovima. Sjećanja otrgnuta zaboravu*. Zagreb 2010, s. 222.

skrýt, že ideu konfederace považuje za ryze účelovou frázi.³⁵⁸ V tomto ohledu se však Šeksovy postoje příliš nelišily od nálad panujících mezi sympatizanty HDZ. Předvolební analýzy jasně potvrzovaly, že potenciální voliči HDZ podporují v daleko větší míře, než tomu bylo u stoupenců ostatních politických stran, případnou změnu republikových hranic. Téměř každý druhý z nich měl preferovat odchod Chorvatska ze společného státu. Výrazná většina z nich navíc podporovala změnu současné ústavní definice, která by republiku nově označovala primárně za stát chorvatského národa.³⁵⁹

Řadě sympatizantů či přímých podporovatelů Chorvatského demokratického společenství jistě také imponovalo, že v čele strany stála osobnost s nespornými lidrovskými kvalitami. Faktor silné charismatické osobnosti totiž v chorvatské politice na rozdíl od situace v Srbsku či Slovinsku dlouhodobě chyběl. V osobě Franji Tudjmana tedy začali mnozí spatřovat nekompromisního garanta chorvatských národních práv, který v mimořádně složité a nejisté době bude schopen čelit pokusům o případnou centralizaci a unitarizaci státu.³⁶⁰ V průběhu volební agitace HDZ však velmi rychle projevovaná úcta k Tudjmanově osobě přerůstala v mnohdy jasné náznaky počínajícího kultu osobnosti. Zvláště patrný byl takový trend během největších předvolebních setkání v Záhřebu a ve Splitu. V hlavním městě Chorvatska se na květnou neděli 8. dubna 1990 sešlo podle odhadů organizátorů téměř 200 000 osob. Ante Baković při této příležitosti srovnal příjezd Franji Tudjmana do Záhřebu s Kristovým příchodem do Jeruzaléma. Stejně jako Mesiáš měl totiž údajně i předseda HDZ nabízet Chorvatsku národní spásu, suverenitu a pozvání k míru.³⁶¹ Vysoký funkcionář strany Neven Jurica pak dokonce ve Splitu Tudjmana označil za „*nového otce vlasti*“.³⁶² Vladimír Šeks otevřeně na jednom z dalších shromáždění oznamoval, že „*přišla doba nastolení dr. Franji Tudjmana. Neexistuje síla, jež by HDZ zastavila.*“³⁶³

Šeksova slova věrně odrážela rozpoložení, které v řadách Chorvatského demokratického společenství bezprostředně před volbami panovalo. Některé předvolební průzkumy z tohoto období začaly potvrzovat vedoucí pozici HDZ. Dokonce již každý druhý obyvatel Splitu věřil, že se v Chorvatsku schyluje k velkému politickému přelomu a že se

---

³⁵⁸ LITVAN, Goran: *Vladimír Šeks: Ja sam jastreb HDZ-a*, *Večernji list*, 14. 4. 1990, s. 9; *Konfederacija ili otcepljenje*, *Slobodna Dalmacija*, 19. 4. 1990, s. 4.

³⁵⁹ JOVIĆ, Dejan: *Zašto ih slijede*, *Danas*, č. 425, 10. 4. 1990, s. 6.

³⁶⁰ JOVIĆ, Dejan: *Jugoslavija – država koja je odumrla*, c. d., s. 471-472.

³⁶¹ „*Na braniku hrvatske države*“, *Večernji list*, 9. 4. 1990, s. 4; „*I mi smo vojska*“, *Slobodna Dalmacija*, 9. 4. 1990, s. 3.

³⁶² *Izmišljene opasne namjere*, *Slobodna Dalmacija*, 16. 4. 1990, s. 6.

³⁶³ „*Nisi sretan, jer si Duško*“, *Vjesnik*, 18. 4. 1990, s. 3.

Tudjmanova strana skutečně dostane po volbách k moci.³⁶⁴ Vrcholní předáci HDZ nešetřili před prvním volebním kolem, které se mělo konat 22. dubna 1990, značným optimismem i neskryvanou sebedůvěrou. Skutečnost, že se pouze HDZ společně s komunisty podařilo postavit v drtivé většině volebních okrsků vlastní kandidáty, vypovídal o zcela jednoznačném úspěchu jeho organizační i agitační politiky. Členská základna navíc počátkem jara 1990 dosahovala počtu půl miliónu.³⁶⁵ Tudjman tak mohl na závěr volební kampaně v Šibeniku již otevřeně hovořit o nadcházejícím drtivém volebním vítězství a povolebních plánech na realizaci „*snu Starčevića, Radiće, Štepinaca, Hebranga*“.³⁶⁶

Triumfalistické vize špičky HDZ se nakonec ukázaly jako oprávněné. Hlavní zásluhu na tom ovšem měl většinový volební systém, který Tudjmanově straně přidělil nadpoloviční většinu křesel v chorvatském saboru. Po necelém roce od své ustanovují schůze tak Chorvatské demokratické společenství ušlo impozantní cestu od marginální skupiny s nálepkou obnovitelů *maspoku* k postavení dominantní síly na chorvatské politické scéně, které si nepřetržitě udrželo celou dekádu.

11.2. Svaz komunistů Chorvatska – Strana demokratických proměn: „Tita nemůžete zničit“

Chorvatští komunisté vstupovali do boje o voličské hlasy nejen pod novým názvem (*Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena*; SKH-SDP), ale i s pozměněnou symbolikou a výrazně modernizovaným programem, jenž se dokázal v řadě ohledů přizpůsobit novým výzvám doby. Počátkem března 1990 se Račanovi dostalo přímé podpory ze strany federálního premiéra Ante Markoviće, který ocenil jasně projugoslávskou orientaci stranického vedení, která se podle jeho slov plně shodovala se současnými pokusy svazové vlády o rozsáhlou hospodářskou i politickou reformu země.³⁶⁷ Neskryvané Markovićovy sympatie vůči novému stranickému kurzu se vzhledem k jeho značné popularitě v některých částech země zdály být na startu volební kampaně velmi cenným bonusem.

---

³⁶⁴ Průzkum ve Splitu prováděl deník *Slobodna Dalmacija*, viz „*Mlade*“ i „*sijede*“ stranke, *Slobodna Dalmacija*, 9. 4. 1990, s. 6. Celkové vedení HDZ počátkem dubna 1990 odvozoval z telefonické ankety záhřebský *Večernji list*, viz HDZ preuzima vodstvo, *Večernji list*, 7. 4. 1990, s. 7.

³⁶⁵ *Izbor je velik – čekaju se imena*, *Vjesnik*, 4. 4. 1990, s. 6.

³⁶⁶ „*Pobjeda je već tu*“, *Vjesnik*, 20. 4. 1990, s. 4.

³⁶⁷ *SKH – Stranka zagledana u budućnost*, *Slobodna Dalmacija*, 11. 3. 1990, s. 4-5; DASKALOVIĆ, Zoran: *Ubrzanje*, *Vjesnik*, 13. 3. 1990, s. 1.

Především však oprávněně posílily vnímání SKH-SDP jako strany, která i přes postupující jugoslávskou krizi vidí budoucnost Chorvatska jednoznačně ve společném státě.

Dvuměsíční předvolební střet byl od samotného počátku silně ovlivněn polarizací sil mezi HDZ a SKH-SDP.³⁶⁸ Tento trend nedokázal nakonec výrazněji ovlivnit ani vznik Koalice národního porozumění (KNS), která se současně prezentovala jako alternativa vůči komunistickému totalitarismu, ale i nacionalistické euforii. Zmíněná Račanova klasifikace HDZ jako „*strany nebezpečných úmyslů*“ značně přispěla k tomu, že místo konfrontace politických či ekonomických programů se volební agitace nesla převážně v duchu střetu dvou zcela odlišných koncepcí o postavení Chorvatska v rámci Jugoslávie a z nich vyplývajících pojetí národnostní politiky.

V přímém kontrastu s často velmi mlhavými výroky Tudjmana a jeho spolupracovníků o nutnosti přijetí konfederativního modelu jugoslávského státu, nabízeli chorvatští komunisté vizi moderní, demokratizované a hlavně federativně uspořádané Jugoslávie. Přestože měl i v jejich představách současný systém projít řadou změn, které by vedly k jasnému posílení právní subjektivity federální exekutivy a jednotného trhu, důsledně se přitom odvolávali na avnojevské pilíře jugoslávské státnosti. Konfederace navrhovaná Tudjmanovým týmem by podle předního ústavního experta a člena ÚV SKH-SDP Zdravka Tomace tak fatálně otřásla současnými poměry, že by bylo jen stěží možné se vyhnout občanské válce. V tomto ohledu striktně odmítal jakékoliv diskuze o změnách vnitřních hranic či o případném narušování územní integrity Jugoslávie.³⁶⁹ Funkcionáři reformovaného SKH-SDP tak prakticky i nadále v mnoha ohledech vycházeli z titoistického pojetí národnostní otázky. Opětovně kladli důraz na rovnoprávné postavení všech konstitutivních jednotek federace, jejich trvalého práva na sebeurčení a rovnost všech národů žijících na území společného státu. Demokratickou přeměnou se tak slovy Ivici Račana Jugoslávie měla opět stát „*přitažlivou*“ pro všechny její obyvatele.³⁷⁰

Pevnou kontinuitou s dosavadním systémem se vyznačoval také přístup SKH-SDP k národnostní problematice. Chorvatští komunisté si správně uvědomovali, že srbská otázka představuje klíčový bod budoucího vývoje chorvatské státnosti. Tudjmana sice také zvláště po událostech v Benkovci zdůrazňoval garance práv srbské komunitě v Chorvatsku, ale neopomněl přitom vždy dodat, že je povinností jejich příslušníků plně respektovat rozhodnutí

³⁶⁸ ĐURIĆ, Dragan: *Nesnalaženje, Vjesnik*, 2. 3. 1990, s. 1.

³⁶⁹ JAKŠIĆ, Milan: *Zdravko Tomac: Konfederacija bi nas dovela do građanskog rata, Vjesnik (Panorama subotom)*, 17. 3. 1990, s. 5; TOMAC, Zdravko: *Jugoslavija – samo federacija, Slobodna Dalmacija*, 3. 4. 1990, s. 14.

³⁷⁰ *Povjerenje za povjerenje, Vjesnik*, 11. 3. 1990, s. 3.

chorvatského národa a uznávat jeho státní suverenitu a integritu. Račanova strana však nabízela Srbům v Chorvatsku radikálně odlišnou vizi. Nejenže důsledně prosazovala zachování současné ústavní definice, kterou byla SRH označena za stát chorvatského národa a srbského národa v Chorvatsku, ale také v tomto ohledu odmítala případný vznik srbských autonomních oblastí na území SRH. K tomuto stanovisku přitom nebyla v žádném případě motivována nacionálními či etnickými argumenty. Reformovaní komunisté se naopak snažili zdůraznit, že by Srbové takovou *ghettoizaci* v rámci vlastních teritoriálních oblastí fakticky přišli o status konstitutivního národa a ocitli se náhle v pozici národnostní menšiny. S obdobnými požadavky se chorvatští komunisté nechtěli smířit i z toho důvodu, že je vnímali jako vážné narušení územní integrity republiky a celého avnojevského uspořádání. Takový model uspořádání chorvatské republiky by podle nich výrazně přispěl k pojetí Chorvatska jako odděleného a ve svých důsledcích vlastně samostatného, národnostně homogenního prostoru. Současně však řada z nich považovala teze o ohroženém postavení Srbů v Chorvatsku za účelovou manipulaci a v mnoha ohledech i za uměle vytvořený problém související s erupcí kosovského napětí.³⁷¹

Národností a státoprávní rovina titoismu nezůstala ani zdaleka jediným odkazem, kterému chtěli komunisté v Chorvatsku i v podmínkách politického pluralismu zůstat věrni. Jako stále vládnoucí strana byl sice SKH-SDP odpůrci z řad HDZ, KNS i dalších menších stran obviňován jako hlavní viník současné krizové situace, pro řadu voličů však z řady ohledů představoval záruku kontinuity s pozitivními výsledky končící éry. Již na samotném počátku předvolebního boje proto musel v duchu vnitřní reformy a programové modernizace zaujmout stanovisko vůči základním konturám poválečného socialistického vývoje. Pro zcela radikální a nevratný rozchod s minulostí však nenastala vhodná doba a řada členů SKH-SDP o něj neměla v této době ani skutečný zájem. I přes uznání řady přehmatů a chyb tak mohl Račan na počátku března 1990 zcela ve shodě s velkou většinou svých spolustraníků i sympatizantů konstatovat: „*V naší minulosti je hodně toho, na co můžeme vzpomínat s hrdostí.*“³⁷²

Stranický šéf tímto svým výrokem určil nejen základní směr, kterým se bude strana v následujících měsících řídit, ale dokázal tím předvolební kampani vtisknout i svébytnou

---

³⁷¹ MIKULANDRA, Dinko: *Smiljko Sokol: Pokrajine – „dinamit“ u Hrvatskoj, Slobodna Dalmacija*, 25. 2. 1990, s. 10-11; DASKALOVIĆ, Zoran: *Dag Strpić: Pred nama je put kroz ušicu igle, Nedjeljni Vjesnik*, 11. 3. 1990, s. 4; JAKŠIĆ, Milan: *Zdravko Tomac: Konfederacija bi nas dovela do građanskog rata, Vjesnik (Panorama subotom)*, 17. 3. 1990, s. 5, ZVIZDIĆ, Salih: *Nikola Lapov: Srbi nisu podstanari u Hrvatskoj, Nedjeljni Vjesnik*, 18. 3. 1990, s. 8;

³⁷² *Povjerenje za povjerenje, Vjesnik*, 11. 3. 1990, s. 3.

symboliku, které dominovala Titova osobnost a jeho politický odkaz. Račan se v průběhu svých vystoupení v březnu a dubnu 1990 důsledně odvolával na postavu jugoslávského vůdce jako na jednu z největších postav národní historie. Na setkání v záhřebském *Domu sportova* Račan před více jak patnácti tisíci stoupenci na Titovu adresu prohlásil: „*Můžete na něj útočit a kritizovat ho, ale nemůžete nám ho vzít.*“³⁷³ V podobném duchu se nesla i setkání v dalších chorvatských městech. V Pule Račan symbolicky zdůraznil Titovy zásluhy o konečné začlenění Istrie a dalších regionů do teritoriálního rámce Chorvatska.³⁷⁴ Během splitského mítinku strany pak z davu spontánně zaznívaly popěvky legendární písně *Druže Tito mi ti se kunemo* (*Soudruhu Tito, my ti přísaháme*).³⁷⁵ Atmosféra panující na předvolebních shromážděních SKH-SDP se i z těchto důvodů dala jen stěží srovnávat s náladami na mítincích stoupenců HDZ. Zatímco komunisté a jejich potenciální voliči hodlali do nové éry vstoupit s pozitivními prvky titoistické politiky, řada vrcholných činitelů HDZ se snažila právě na základě nevybíravých útoků proti symbolům a politice komunistické Jugoslávie zvyšovat atraktivitu a emocionální hladinu svých projevů.³⁷⁶ Mnohdy tím také záměrně vyvolávali mezi tisícovými davu antikomunistickou hysterii.

Vyhrocenost střetu mezi SKH-SDP a HDZ byla zvláště viditelná v sérii vzájemných útoků a obviňování. Tudjman se spolu se svými spolupracovníky snažil poukázat na totalitární charakter současné politické elity, která se i přes deklarativní demokratizaci stále nedokázala zbavit svých mocenských a represivních metod. Na konkrétních případech pak vedení HDZ dokazovalo, že se komunisté uchylují k nedemokratickým metodám, které mají za úkol zdiskreditovat největší opoziční stranu v očích veřejnosti a narušit tak regulérnost voleb.³⁷⁷ Chorvatští komunisté naopak ve svých projevech akcentovali nebezpečí, které plyne z nacionalistických plánů Tudjmana a jeho spolupracovníků. Hrozba občanské války a národnostního konfliktu představovala nejčastější motiv, kterého SKH-SDP využívala při vymezování se a především kritice nejsilnějšího politického konkurenta. Do protikladu s tezemi o změně republikových hranic či hájení chorvatských národních zájmů stavělo Račanova vedení záruky stability, národnostní tolerance a míru. Často bylo přítom

---

³⁷³ *Graditi bez rušenja, Vjesnik, 1. 4. 1990, s. 4.*

³⁷⁴ *Istra razumom, Vjesnik, 9. 4. 1990, s. 4.*

³⁷⁵ „*Ne*“ *jednoumlju i bezumlju, Vjesnik, 15. 4. 1990, s. 3.*

³⁷⁶ Viz například *Tudjmanov bye-bye, Vjesnik, 15. 4. 1990, s. 4.*

³⁷⁷ Viz stížnosti HDZ na údajné zneužití postavení ze strany některých okresních funkcionářů SKH: *Upozorenje Saboru, Vjesnik, 17. 3. 1990, s. 4;* Tudjmanova kritika namířená vůči kontrole médií: „*Za slobodnu Hrvatsku*“, *Vjesnik, 1. 4. 1990, s. 5.*

zdůrazňováno, že ožívování iracionálních reliktních minulosti ze strany HDZ může mít pro další budoucnost Jugoslávie fatální důsledky.³⁷⁸

Již po prvním kole parlamentních voleb však bylo naprosto zřejmé, že se SKH-SDP bude muset připravit na novou roli v opozici. Celkový zisk více jak jednoho milionu hlasů představoval v atmosféře patrné nacionální euforie a antikomunistických výlevů bezesporu úspěch Račanovy politiky. Většinový volební systém, který komunisté sami před dvěma měsíci prosadili, však komunisty odsunul do pozice, ve které měli jen velmi omezené možnosti korigovat vládnoucí politiku HDZ. Na návrat k moci musel Račan čekat celých deset let.

11.3. Koalice národního porozumění: klidná síla *chorvatského jara*

První březnový den roku 1990 se v prostorách záhřebské univerzity konala za mimořádně velkého zájmu novinářů i veřejnosti tisková konference, kterou zahájil někdejší rektor Ivan Supek. Ve svém úvodním projevu potvrdil to, o čem se více než týden nejrůzněji spekovalo a diskutovalo – Savka Dabčević-Kučar, Miko Tripalo a další vrcholní funkcionáři z éry *maspoku* se rozhodli zasáhnout do probíhajícího volebního boje a stanout v čele Koalice národního porozumění (*Koalicija narodnog sporazuma* – KNS). Ta měla zastřešovat a koordinovat další aktivitu pěti dosud samostatně působících politických stran: sociálních liberálů (HSLS), sociální demokratů (HSDP), křesťanských demokratů (HKDS), Veselicovy Chorvatské demokratické strany (HDS) a části obnovené Chorvatské selské strany (HSS).

První veřejné projevy někdejších představitelů nacionálně-reformního hnutí z přelomu šedesátých a sedmdesátých let po takřka dvou dekadách mlčení znamenaly nejen formální ustanovení KNS, ale také významný krok k zásadní revizi vnímání událostí, které začínaly být stále častěji nazývány *chorvatským jarem*. V tisku se již od začátku roku 1990 objevovaly hlasy volající po nové interpretaci této významné kapitoly moderních chorvatských dějin. Autoři, jež sami nejčastěji do roku 1971 aktivně působili na tehdejší politické, společenské či kulturní scéně, především žádali, aby *chorvatské jaro* bylo konečně zbaveno nacionalistické a separatistické nálepky.³⁷⁹

---

³⁷⁸ Bez nemira i nereda, *Vjesnik*, 18. 4. 1990, s. 5.; *Najava pogroma, Slobodna Dalamcija*, 14. 4. 1990, s. 3.

³⁷⁹ DŽEBA, Krešimir, NOVAK, Božidar: *Zašto se dogodila 71'*, *Danas*, č. 412, 9. 1. 1990, s. 27-29 SINKOVIĆ, Jadranko: *Savka – predsjednik Hrvatske Republike?*, *Nedjeljni Vjesnik*, 4. 2. 1990, s. 7; GLIBOTA, Ante, ŠIMAC, Neven: *Hrvatska 71', ili kako dalje*, *Nedjeljni Vjesnik*, 18. 3. 1990, s. 10.

Až překvapivě dlouhá doba, po kterou byla problematika *maspoku* i přes postupující společenskou a následně i politickou liberalizaci tabuizována či pokřívována, dokazovala stále jasně patrnou citlivost tohoto tématu. Miko Tripalo a Savka Dabčević-Kučar jako dva ústřední symboly těchto událostí se v chorvatských médiích mohli objevit až na přelomu let 1989 a 1990. V rozsáhlých rozhovorech se především snažili ukázat *maspok* jako kumulaci reformních a liberálních tendencí ve společnosti i v samotné komunistické straně, které však měly podle jejich mínění jednoznačně projugoslávský základ. Striktně přitom odmítali v chorvatském veřejném prostoru dosud stále časté srovnávání událostí z let 1970-1971 se současnou vlnou oživeného nacionálního citění v Srbsku.³⁸⁰

Předseda HSLŠ Slavko Goldstein si velmi dobře uvědomoval, že účast populární dvojice lídrů chorvatského jara, ke kterým se připojili i další politici té doby (Dragutin Haramija, Srećko Bijelić) na volební kampani výrazně napomáhá vnitřní koordinaci a konzistentnějšímu charakteru KNS.³⁸¹ Od začátku tak možná značně přeceňoval jejich roli na úkor programového a názorového zázemí koalice. Rozhodl se nakonec vsadit na image KNS jako středového politického subjektu, který se snažil zacílit na voliče odmítající nacionalistickou rétoriku předáků HDZ a zároveň nedůvěřující zreformovanému SKH-SDP. Právě vzpírání se evidentní polarizaci společnosti mezi Tudjmanovu a Račanovu stranou, která byla koncem února 1990 díky reakcím na první sněm HDZ nepřehlédnutelná, mělo tvořit hlavní devízu koalice. Díky postavám Tripala a Dabčević-Kučar měla KNS v první řadě oslovit velké procento dosud nerozhodnutých voličů, kteří hledali alternativu vůči převážně bipolárnímu rozdělení chorvatské politické scény.³⁸²

Hledání kompromisního a umírněného stylu, které však od začátku postrádalo hlubší ideové a názorové ukotvení, se odrazilo ve formulaci základních stanovisek KNS vůči aktuálně nejdiskutovanějším otázkám. Dražen Budiša již koncem února 1990 definoval postoj nově vznikajícího politického uskupení k další budoucnosti společného státu: „*Nejsme za každou cenu pro Jugoslávii, ale stejně tak ani za každou cenu proti ní.*“³⁸³ Tato formulace byla doslovně převzata i v prvním programovém představení KNS pro veřejnost. Předáci koalice odmítali sentimentální vnímání jugoslávské myšlenky, ale zároveň se vyhýbali i agresivním atakům, které by redukovaly sedmdesát let trvající soužití jihoslovanských národů

³⁸⁰ BALETIĆ, Milovan (ed.), *Ljudi iz 1971.*, c. d., s. 286. Zde také celé rozhovory s Mikou Tripalem a Savkou Dabčević-Kučar.

³⁸¹ GOLDSTEIN, Slavko: *Nismo opterećeni grijesima*, *Nedjeljni Vjesnik*, 18. 3. 1990, s. 9.

³⁸² DASKALOVIĆ, Zoran: *Koalicija*, *Vjesnik*, 19. 3. 1990, s. 1; *Koalicija narodnog sporazuma*, *Slobodna Dalmacija*, 2. 3. 1990, s. 3.

³⁸³ *Koalicija svih stranaka*, *Nedjeljni Vjesnik*, 25. 2. 1990, s. 3.

na pouhý nepřetržitý útlak. Ve zmíněném prohlášení proto konstatovali, že „*Jugoslávie není náš osud, může být jen výsledkem dohody.*“³⁸⁴ Tento v mnoha ohledech až neutrální tón, který političtí předáci KNS zaujali vůči tak frekventovanému a vášně vyvolávajícímu tématu, sice na jedné straně posiloval její celkově distingované vystupování, na straně druhé však nedokázal zastříti skutečnost, že koalice není schopna nabídnout chorvatské veřejnosti ani rámcovou představu o dalším směřování jugoslávské federace. Osud společného státu zkrátka nepovažovali její lídři za prvořadý námět svých četných předvolebních projevů.

Absence konkrétní koncepce uspořádání Jugoslávie se koalice v čele s Tripalem a Dabčević-Kučar snažila kompenzovat zdůrazňováním práva občanů Chorvatska na konstituování demokratického a parlamentního systému ve vlastní republice. Na rozdíl od HDZ i SKH-SDP kladla KNS značný důraz na úlohu saboru jako hlavního těžiště politického života druhé největší jugoslávské republiky. Ve snaze zformulovat vlastní, v porovnání s Tudjmanovou stranou značně tolerantnější pohled na národnostní otázku, se pak předáci tohoto sjednoceného bloku opozičních stran snažili zdůraznit garance celého spektra práv pro srbskou komunitu v Chorvatsku. Striktně však odmítali jakékoliv diskuze o případných autonomních oblastech či podobných tendencích oslabujících integritu republiky.³⁸⁵ V této souvislosti však Dabčević-Kučar, Tripalo i další osobnosti KNS zároveň nastolovali otázku postavení Chorvatů mimo území SRH. Žádali pro ně zajištění stejných práv, jako mají příslušníci všech národů a národnostních menšin na území Chorvatska. Odsuzovali však aspirace předáků HDZ měnit republikové hranice a sjednocovat tak chorvatský národní prostor.³⁸⁶ Ve zjevné reakci na Tudjmanovy výroky o Muslimech jako součásti chorvatského národa pak Tripalo na jedné z prvních veřejných prezentací programu vyzdvihнул, že KNS „*uznává národní identitu Muslimů s velkým 'M', a to bez jakýchkoliv omezení.*“³⁸⁷

Přestože koalice věnovala poměrně velkou pozornost otázce chorvatských emigrantů, přičemž požadovala jejich rovnoprávné začlenění do procesu politické a společenské tranzice a transformace,³⁸⁸ nepodařilo se jí ani zdaleka dosáhnout takových výsledků, jaké v zahraničí zaznamenalo HDZ. Dokonce ani osobnost Marka Veselici, mezi emigranty donedávna nejznámějšího a nejuznávanějšího chorvatského disidenta a politického vězně, nedokázala

---

³⁸⁴ *Smiriti uzavrele strasti, Vjesnik, 2. 3. 1990, s. 3.*

³⁸⁵ *Jamče razumnu politiku, Vjesnik, 10. 3. 1990, s. 5; MILARDOVIĆ, Anđelko: Nove stranke Hrvatske '90 (zbirka dokumenata novog višestranačkog izbornog sustava Hrvatske u 1990. godini). Bilje 1990, s. 188.*

³⁸⁶ *Vruće srce, trezven razum i mudri postupci, Nedjeljni Vjesnik, 18. 3. 1990, s. 3.*

³⁸⁷ ĐURIĆ, Dragan, PODGORNIK, Branko, ŠPANOVIĆ, Srđan: *Politička načela Koalicije, Vjesnik (Panorama subotom), 17. 3. 1990, s. 9.*

³⁸⁸ *Kulturni i nacionalni identitet, Vjesnik, 1. 4. 1990, s. 3.*

přinést KNS ideovou podporu a finanční pomoc od Chorvatů ve světě. Účast tři tisíc osob na předvolebním shromáždění KNS v Mnichově byla jen velmi slabým výsledkem těchto snah.³⁸⁹

Během vyostřující se předvolební kampaně nedokázalo ani na první pohled mírné a uhlazené vystupování předáků KNS zabránit konfliktním střetům s politickými protivníky. Vztahy s HDZ byly ve velké míře ovlivněny osobní animozitou mezi Tudjmanem a většinou lídrů KNS. Přitom předseda HDZ na samotném počátku volební kampaně, ve snaze získat pro svou stranu obecně uznávané a populární osobnosti, nabídnul Dabčević-Kučar a Tripalovi spolupráci s příslibem, že by oba mohli po volbách obsadit některý z vysokých postů ve státní administrativě. Někdejší předsedkyně chorvatských komunistů však takový návrh striktně odmítla.³⁹⁰ Na přelomu března a dubna 1990 pak tato vzájemná nedůvěra přerostla v ostrou přestřelku. Vlado Gotovac se rozhodl na jedné z tiskových konferencí zaútočit na Tudjmanovo veřejné vystupování a obvinil ho dokonce z bolševických manýrů. Zvláště kriticky pohlížel tento chorvatský spisovatel na Tudjmanovu netoleranci k odlišným názorům.³⁹¹

Konečný zisk 21 parlamentních křesel představoval velmi krutý výsledek pokusu o formování *třetí cesty* na chorvatském politickém kolbišti. V podmínkách, kdy se zájem velké části voličů soustřeďoval na otázky spojené s postavením Chorvatska v rámci Jugoslávie a s ním souvisejícím pojetím národnostní problematiky, se snaha předáků KNS vyhnout se populistické rétorice ukázala jako nedostatečně přitažlivou. V porovnání s HDZ i SKH-SDP se navíc organizační a hlavně finanční aspekty činnosti koalice ukázaly jako příliš amatérské a zcela nedostatečné. K rozsahu volebního debaklu přispěla i celková míra angažovanosti vůdců *chorvatského jara*. Přestože se Dabčević-Kučar a Tripalo aktivně účastnili řady předvolebních mítinků KNS a jejich projevy tvořily centrální bod těchto setkání, odmítli se někdejší vrcholní politici komunistické epochy přímo ucházet o místo v saboru.³⁹² O politický a společenský comeback ideálů *chorvatského jara* neměla na jaře 1990 většina chorvatské veřejnosti patrnější zájem.

---

³⁸⁹ Za suverenu Hrvatsku, *Vjesnik*, 9. 4. 1990, s. 1.

³⁹⁰ MANOLIĆ, Josip, c. d., s. 145-146.

³⁹¹ *Konfliktni Tuđman, Slobodna Dalmacija*, 5. 4. 1990, s. 3.

³⁹² HUDELIST, Darko: *Banket u Hrvatskoj*, c. d., s. 318; GOLDSTEIN, Ivo: c. d., s. 649.

Závěr

Přesvědčivé volební vítězství Tudjmanova Chorvatského demokratického společenství představuje zásadní mezník nejen ve vývoji druhé nejlidnatější jugoslávské republiky, ale i přelomový okamžik v procesu krize a rozpadu společného státu. Současně s novou politickou reprezentací Slovinska, která po dubnových volbách fungovala na kohabitaci vládní koalice nekomunistických stran a prezidenta Milana Kučana, se vládnoucí chorvatská nomenklatura stala předním zastáncem radikální redefinice základních fundamentů jugoslávské federace. Tudjman a jeho nejbližší spolupracovníci se v prvních dnech po druhém kole parlamentních voleb, které 7. května 1990 potvrdily jednoznačnou převahu HDZ v saboru, rozhodli značně zmírnit dosud v mnoha ohledech radikální rétoriku. Vzhledem ke svému i nadále jednoznačně preferovanému důrazu na nacionální otázky a k požadavku konfederativní zřízení státu však oprávněně vyvolávali otazníky nad novou rolí Chorvatska v dalším dějství jugoslávského dramatu.

Zatímco se Tudjmanova skupina připravovala na převzetí nejdůležitějších státních postů, Miloševićův tábor musel velmi rychle zaujmout postoj k nové politické konstelaci v severozápadních jugoslávských republikách. Jednomu z nejbližších spolupracovníků srbského vůdce Borisavovi Jovićovi, který 15. května 1990 převzal podle dosud aplikovaného principu rotace vedení Předsednictva SFRJ, se podařilo během inauguračního projevu vyjádřit jednu z ústředních rovin sporu, který během následujících měsíců zcela paralyzuje fungování společného státu. Jović varoval před důsledky aktuálních dezintegračních procesů a především deklaroval úmysl důsledně bránit jednotu a ústavní pořádek SFRJ. Odmítl přitom praxi, kdy se v některých jugoslávských republikách postupuje nezávisle na současné svazové ústavě a nepřikládá se navíc ani patřičná pozornost probíhajícím debatám ohledně její změny. Připomněl také, že federální předsednictvo již ve svém přístupu ke kosovské krizi a vyhlášení výjimečného stavu dalo najevo, jak bude postupovat v případě protiústavních aktivit.³⁹³

Jovićovo vystoupení, které se implicitně týkalo aktuálního vývoje ve Slovinsku a Chorvatsku, vyvolalo vlnu krajně odmítavých reakcí. Nové mocenské elity v Lublani a v Záhřebu ho vnímaly jako faktické ohlášení státního převratu. Slova předsedy federálního předsednictva považovaly jako přímý atak na svou legitimitu a prezentovaly je jako hrubé nerespektování demokratického rozhodnutí většiny obyvatel svých republik.³⁹⁴ Série kritických vyjádření z nejvyšších pater slovinské a chorvatské politiky jen naplno potvrdily,

---

³⁹³ *Nema raspada Jugoslavije, Borba*, 16. 5. 1990, s. 1.

³⁹⁴ *Borba*, 18. 5. 1990, s. 3.

že se Jugoslávie ocitla v polovině roku 1990 na rozcestí. Kromě části svazového vedení totiž svůj odpor k vývoji na severozápadě země jasně vyjádřila i Jugoslávská lidová armáda (JNA). Armádní špička tak zcela evidentně začala vstupovat do aktuálního politického dění. Její obavy z následků případného vítězství stran, které se otevřeně zasazovaly o radikální změnu současného uspořádání SFRJ, byly patrné již od počátku roku 1990. Kritika JNA se neomezovala pouze na úmysl nové politické garnitury ve Slovinsku a Chorvatsku přistoupit co nejdříve ke konfederalizaci státního uspořádání, ale týkala se i jejich výrazné nacionální orientace, kterou armádní elita považovala za eminentní hrozbu další existence Jugoslávie.³⁹⁵ Vojenská špička oprávněně předpokládala, že Tudjmanovo HDZ i slovinská koalice nekomunistických stran budou od začátku svého vládního mandátu směřovat k naplnění těchto svých vizí. Na základě striktně odmítavých postojů části federální mocenské špičky i JNA vůči diskuzím na toto téma tedy bylo zřejmé, že konflikt s vládnoucími garniturami Slovinska a Chorvatska bude takřka nevyhnutelný. Řadě současníků přitom bylo jasné, že se tento střet jen stěží omezí pouze na politickou relaci.

Zcela odlišné vnímání současné jugoslávské krize nebylo jedinou příčinou dynamicky se vyostřující situace v Jugoslávii. Tudjmanova administrativa se musela od na počátku svého působení zabývat narůstajícím mezinárodním napětím v Chorvatsku. Ujišťování předsedy HDZ, že vítězství jeho strany s sebou nepřinese vlnu revanšismu a národnostně netolerantní politiky, nedokázalo zabránit dalšímu nárůstu obav ze strany přečanských Srbů.³⁹⁶ Pro nemalou část z nich znamenal Tudjmanův nástup k moci definitivní ztroskotání nadějí na poklidné chorvatsko-srbské soužití. Náhlá změna rozpoložení mezi převažujícím dílem srbské komunity v Chorvatsku, která z velké části volila v jarních volbách SKH-SDP, se projevila v dramaticky se zhoršujících vztazích s novým záhřebským režimem, jehož deklarovaná snaha o rozvolnění vazeb s jugoslávským státem nemohla narazit u Srbů v Chorvatsku ani na minimální ohlas.³⁹⁷ Euforické pocity nacionálního opojení, patrné během oslav chorvatské státnosti 30. května 1990 nejen v Záhřebu, ale i v řadě ostatních měst, symbolicky ukazovaly, nakolik rozdílné a zcela protichůdné nálady panovaly mezi chorvatským a srbským obyvatelstvem.³⁹⁸ Tři měsíce po vítězství HDZ ve volbách pak srbská otázka v důsledku tzv. balvanové revoluce začala zcela fatálně ovlivňovat nejen vývoj v Chorvatsku, ale i další osud Jugoslávie.

---

³⁹⁵ MARIJAN, Davor: *Slom Titove armije. JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.* Zagreb 2008, s. 133-141.

³⁹⁶ TUĐEN, Branko: *Prihvaćamo ruku razboritih Srba, Večernji list*, 12. 5. 1990, s. 7.

³⁹⁷ GRDEŠIĆ, Ivan, KASAPOVIĆ, Mirjana, ŠIBER, Ivan, ZAKOŠEK, Nenad: *Hrvatska u izborima '90.* Zagreb 1991, s. 249.

³⁹⁸ *Viz Slobodna Dalmacija*, 31. 5. 1990, s. 32.

Radikalizující se tendence mezi částí chorvatské společnosti v mnoha směrech symbolizovala květnová připomínka bleiburgských událostí. Toto donedávna tabuizované a velmi citlivé téma začalo v úvahách některých kruhů, ale i v rétorice mnohých vrcholných politiků, představovat jistou metaforu téměř padesát let trvajících příkoří chorvatského národa v Jugoslávii. Účast zástupců v té době již parlamentních stran – Dražena Budiši, Marka Veselici, Ivana Cesarece a dalších – na shromáždění v tomto rakouském městě bylo v řadě směrů odrazem náhle se měnícího společenského klimatu, které se nyní stále více soustřeďovalo na dlouho zamlčovaná a značně traumatizovaná témata novodobých dějin. Současně však přímá participace představitelů opozičních uskupení na setkání plném ustašovské symboliky a otevřených projevů extrémního chorvatského nacionalismu ukazovala, nakolik silně se proces demokratizace a pluralizace v Chorvatsku pojí s projevy netolerance a nacionálního patosu.³⁹⁹

Chorvatsko vstupovalo koncem jara 1990 do přelomové éry svých moderních dějin. Následujících pět let velmi dramatických událostí a obrátů přinesou chorvatské společnosti nejen státní samostatnost a uznání mezinárodního společenství, ale i desítky tisíc lidských obětí a zásadní změnu národnostní struktury v důsledku odchodu velké části srbské komunity ze země. Přestože jsme v závěru velmi stručně nastínily jevy, které již v průběhu května 1990 v mnoha ohledech předznamenávaly dynamický průběh následujících roků, pravděpodobně si tehdy málokdo dokázal představit, jakým konkrétním směrem se bude následující vývoj ubírat. Šéf chorvatských komunistů, kterému se až v roce 2000 podařilo oplatit HDZ volební porážku, jistě také sám netušil, nakolik sice obecná, ale velmi výstižná a reálná se ukázala být jeho obava přednesená v průběhu předvolební kampaně: „*To budeme následující roky našeho života v Chorvatsku a Jugoslávii trávit ve stavu obklíčení, uprostřed neklidu a neřádu? To budeme válčit kvůli hranicím, rozdělování, pasům a vízům?*“⁴⁰⁰

---

³⁹⁹ IVANČIĆ, Viktor: *Komemoracija preko (svake) granice, Slobodna Dalmacija*, 16. 5. 1990, s. 16-17.

⁴⁰⁰ „*Ne*“ *jednoumlju i bezumlju, Vjesnik*, 15. 4. 1990, s. 3.

Prameny a literatura

Tisk

Borba (Beograd) 1989-1990

Danas (Zagreb) 1989-1990

Polet (Zagreb) 1989

Slobodna Dalmacija (Split) 1989-1990

Start (Zagreb) 1989-1990

Večernji list (Zagreb) 1990

Vjesnik (Zagreb) 1989-1990

Tiskoviny politických stran

Hrvatska demokratska zajednica: Bilten za članstvo (Zagreb) 1989

Bilten Hrvatskog socijalno liberalnog saveza (Zagreb) 1989

HSLs: Glasilo Hrvatskog socijalno liberalnog saveza (Zagreb) 1989

Republika (Zagreb) 1989

Výběr dokumentů a tisku

BELIĆ, Dragan, BILBIJA, Đuro: *Srbija i Slovenija. Od Cankarevog doma do „Jugoalata“ i Gazimestana. Dokumenti*. Beograd 1989, s. 25.

MILARDOVIĆ, Anđelko: *Nove stranke Hrvatske '90 (zbirka dokumenata novog višestranačkog izbornog sustava Hrvatske u 1990. godini)*. Bilje 1990.

Okovana crkva u Hrvatskoj. Komentari Glasa Koncila (1987. – 1990.). Zagreb 2013.

Paměti, deníky, rozhovory, projevy

ANTIĆ, Ljubomir: *Porodajne muke hrvatskog višestranačja*. In: *Vijenac*, 2009-2010.

BOLJEVAC, Josip: *„Istina mora izaći van...“*. *Sjećanja i zapisi prvog ministra unutarnjih poslova neovisne Hrvatske* Zagreb 2009.

DIZDAREVIĆ, Raif, *Od smrti Tita do smrti Jugoslávie*. Praha 2002.

DOMLJAN, Željko: *Visoko podignimo zastavu. Hrvatska – od negacije do priznanja*. Zagreb 2010.

Izlazak iz hrvatske šutnje: 28. veljače 1989.-1999. Zagreb 1999.

GOTOVAC, Vlado, BUDIŠA, Dražen: *Razgovori o slobodnoj Hrvatskoj*. Zagreb 1991.

JAKIĆ, Tomislav: *Nisam zavijao s vukovima: sjećanja otrgnuta zaboravu*. Zagreb 2010.

JELIČIĆ, Dubravko: *Dnevnik 1989-1990. Od rujna do rujna*. Zagreb 1990.
JOVIĆ, Borisav: *Posljedni dani SFRJ*. Beograd 1996.
Ljudi iz 1971. Prekinuta šutnja. Zagreb 1990.
MANOLIĆ, Josip: *Politika i domovina. Moja borba za socijalnu Hrvatsku*. Zagreb 2015.
ŠENTIJA, Josip: *Ako Hrvatske bude. Zapisi iz onih godina*. Zagreb 2005.
ŠUVAR, Stipe: *Nezavršeni mandat. Sv. 2: Na udaru antibirokratske revolucije*. Zagreb 1990.
TUĐMAN, Ankica: *Moj život s Francekom*. Zagreb 2006.
TUĐMAN, Franjo: *Osobni dnevnik 1973.-1989. Knjiga III., 1984.-1989*. Zagreb 2011.
TUĐMAN, Franjo: *S vjerom u samostalnu Hrvatsku*. Zagreb 1995.
VESELICA, Marko: *Zov savjesti iz hrvatskog Sibira*. Zagreb 1990.

Sekundárni literatura

BARIĆ, Nikica: *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. – 1995*. Zagreb 2005.
BILANDŽIĆ, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb 1999
CVETKOVIĆ-SANDER, Ksenija: *Sprachpolitik und nationale Identität im sozialistischen Jugoslawien (1945-1991). Serbokroatisch, Albanisch, Makedonisch und Slowenisch*. Wiesbaden 2011.
ĐUKIĆ, Slavoljub: *Lovljenje vetra: politička ispovest*. Beograd 2001.
GAURA HODAK, Orhidea: *Tuđman i Perković. Istina o tajnoj vezi koja je formirala Hrvatsku*. Zagreb 2013.
GOATI, Vladimir: *Politička anatomija jugoslovenskog društva*. Beograd 1989.
GOATI, Vladimir *Smisao jugoslovenskog pluralističkog šoka*. Beograd 1990.
GOLDSTEIN, Ivo: *Hrvatska 1918. – 2008*. Zagreb 2008.
GRDEŠIĆ, Ivan, KASAPOVIĆ, Mirjana, ŠIBER, Ivan, ZAKOŠEK, Nenad: *Hrvatska u izborima '90*. Zagreb 1991.
HEYDEN, Robert: *Skice za podeljenu kuću. Ustavna logika jugoslovenskih sukoba*. Beograd 2003.
HORVAT, Branko: *Kriza jugoslavenskog društva*. Zagreb 1986.
HORVAT, Branko: *Kosovsko pitanje*. Zagreb 1988.
HUDELIST, Darko: *Banket u Hrvatskoj. Prilozi povijesti hrvatskog višestranačja 1989-1990*. Zagreb 1999.
HUDELIST, Darko: *Kosovo: bitka bez iluzija*, Zagreb 1989.
HUDELIST, Darko: *Tuđman: biografija*. Zagreb 2004.

JAROŠEVIĆ, Henrik, *Prilozi istoriji srpskohrvatskog jezika. Jugoslovenski sporovi o statusu shj u periodu 1901-1991*, Beograd 2012.

JOVIĆ, Dejan, *Jugoslavija, država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije, 1974-1990*, Zagreb 2003.

LEROTIĆ, Zvonko: *Jugoslavenska politička klasa i federalizam*. Zagreb 1989.

LEKIĆ, Bojan, PAVIĆ, Zoran, LEKIĆ, Slaviša: „Antibirokratska revolucija“: (1987-1989). Beograd 2009.

LUKIĆ, Renéo, RAMET, Sabrina P., CLEWING, Konrad: *Hrvatska od osamostaljenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi*. Zagreb 2013.

MARIJAN, Davor: *Slom Titove armije. JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992*. Zagreb 2008.

MATVEJEVIĆ, Predrag: *Jugoslavenstvo danas*. Zagreb 2003.

MEIER, Victor, *Wie Jugoslawien verspielt wurde*, München 1999.

MIJATOVIĆ, Anđelko: *Deset godina Hrvatske demokratske zajednice (1989. – 1999.)*. Zagreb 1999.

MIMICA, Aljoša, VUČETIĆ, Radina: *Vreme kada je narod govorio. Odjeci i reagovanja u Politici, 1988-1991*. Beograd 2008.

NIKOLIĆ, Kosta, CVETKOVIĆ, Srdjan, TRIPKOVIĆ, Djoko, *Bela knjiga – 1984. Obračun sa „kulturnom kontrarevolucijom“ u SFRJ*. Beograd 2010.

NIKOLIĆ, Nikola, *Prošlost bez istorije. Polemike u jugoslovenskoj historiografiji 1961-1991*, Beograd 2003.

NIKOLIĆ, Pavle: *Od raspada do beznađa i nade. Svedočanstvo o jednom vremenu*, Beograd 1997.

PERICA, Vjekoslav: *Balkanski idoli II. Religija i nacionalizam u jugoslovenskim državama*. Beograd 2006.

PERIĆ, Ivo: *Hrvatski državni sabor 1848. - 2000. Sv. 3, 1918-2000*. Zagreb 2000.

PONOŠ, Tihomir: *Na rubu revolucije: studenti 71'*. Zagreb 2003.

POPOV, Nebojša (ed.), *Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, Beograd 1996.

TOMAC, Zdravko, RIBIČIĆ, Ciril: *Federalizam po mjeri budućnosti*. Zagreb 1989.

REPE, Božo: *Jutri je nov dan. Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana 2002.

SADKOVICH, James S.: *Tuđman. Prva politička biografija*. Zagreb 2010.

ŠPANOVIĆ, Srđan: *Kvadratura jugoslavenskog kruga*. Zagreb 1989.

ŠTĚPÁNEK, Václav: *Jugoslávie – Srbsko – Kosovo. Kosovská otázka ve 20. století*. Brno 2011.

ŠUVAR, Stipe: *Socijalizam i nacije I-II*. Zagreb 1988.

ŠUVAR, Stipe, *Svi naši nacionalizmi*, Valjevo 1986.

TUĐEN, Branko, *Tito, Tudjman, Hrvatska. 100 skica za portrete s političkog groblja*, Zagreb 2013.

VUKOVIĆ, Milan: *Slučaj Đodan. Sudski progoni hrvatstva: dokumenti*. Zagreb 2003.

VYKOUKAL, Jiří, LITERA, Bohuslav, TEJCHMAN, Miroslav: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku*. Praha 2000.

WOODWARD, Susan L., *Balkanska tragedija: kaos i raspad posle hladnog rata*, Beograd 1997.

Odborné studie

MILOSAVLJEVIĆ, Olivera, *Antibirokratska revolucija 1987-1989. godine*. In: *Dijalog povjesničara/istoričara*, Zagreb 2003, s. 319-338.

NIKOLIĆ, Kosta: „*Ne damo Kosovo*“. *Ustavne promene u Srbiji 1989 (II)*. In: *Istorija 20. veka*, č. 3, 2012, s. 171-189.

PAUKOVIĆ, Davor: *Posljedni kongres Saveza komunista Jugoslavije*. In: *Suvremene TEME* 1, roč. 1, 2008, s. 21-33.

PAUKOVIĆ, Davor: *Predizborna kampanja u Hrvatskoj 1990. u svjetlu hrvatskog i srpskog novinstva*. In: *Časopis za suvremenu povijest*, č. 1, 2008, s. 13-31.

ORLIĆ, Mila: *Od postkomunizma do postjugoslavenstva. Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu*. In: *Politička misao*, roč. 48, č. 4, 2012, s. 175-211.

REPE, Božo: *Slovinci v 80. letih*, in: *Zgodovinski časopis*, roč. 54, č. 2, 2000, s. 233-262; roč. 54, č. 3, 2000, s. 413-448.

ŠTĚPÁNEK, Václav: *Antibyrokratická revoluce v Srbsku v letech 1988-1989*, in: *Studia historica brunensia*, Brno 2006, roč. 2006, C52, s. 189–223.